

ISSN 2029 –7130

KOLPINGO KOLEGIJA

KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

**IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ
VERSLE**

*CHALLENGES AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN
BUSINESS*

**Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų
medžiaga**
International Applied Research Conference Proceedings

Kaunas, 2019

ISSN 2029 –7130

KOLPINGO KOLEGIJA

KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

**IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ
VERSLE**

*CHALLENGES AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN
BUSINESS*

**Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų
medžiaga**
International Applied Research Conference Proceedings

Kaunas, 2019

KONFERENCIJOS MOKSLINIS KOMITETAS

Pirmininkas

Prof. dr. Josef Sebastian Paul, Kolpingo kolegijos Akademinės tarybos narys, Vokietija

Nariai:

Prof. dr. Hermann Knoedler, Ekonomikos, technologijų ir kultūros taikomųjų mokslų universitetas, Vokietija

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė, Trečiojo amžiaus universiteto Kauno apskrities filialo vadovė, Lietuva

Prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė, Panevėžio kolegija, Lietuva

Doc. dr. Giedra-Marija Linkaitytė, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Doc. dr. Rūta Meištė, Utenos kolegija, Lietuva

Doc. dr. Regina Navickienė, Kolpingo kolegija, Lietuva

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolpingo kolegija, Lietuva

CONFERENCE SCIENTIFIC COMMITTEE

Chairman

Prof. dr. Josef Sebastian Paul, Member of the Kolping University of Applied Sciences Academic Council, Germany

Members:

Prof. dr. Hermann Knoedler, HWTK University of Applied Sciences, Germany

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė, Head of the Third Age University Kaunas County, Lithuania

Prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė, Panevėžys University of Applied Sciences, Lithuania

Assoc. prof. dr. Giedra-Marija Linkaitytė, Vytautas Magnus University, Lithuania

Assoc. prof. dr. Rūta Meištė, Utena University of Applied Sciences, Lithuania

Assoc. prof. dr. Regina Navickienė, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS

Pirmininkė

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolpingo kolegijos direktorė, Lietuva

Nariai:

Prof. dr. Annette Hoxtell, Verslo, technologijų ir kultūros aukštoji mokykla, Vokietija

Doc. dr. Rūta Meištė, Utenos kolegija, Lietuva

Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių koordinatorė, Kolpingo kolegija, Lietuva

Evelina Darulienė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija, Lietuva

Renata Butkutė, Direktorės padėjėja (sekretorė), Kolpingo kolegija, Lietuva

Juozas Stoškus, Kompiuterių tinklo administratorius, Kolpingo kolegija, Lietuva

Gintarė Trakelytė, Patirtinio mokymosi centro koordinatorė, Kolpingo kolegija, Lietuva

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Members:

Prof. dr. Annette Hoxtell, HWTK - University of Applied Sciences, Germany

Assoc. prof. dr. Rūta Meištė, Utena University of Applied Sciences, Lithuania

Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Evelina Darulienė, Head of Social Welfare Centre, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Renata Butkutė, Assitant Director (Secretary), Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Juozas Stočkus, IT Administrator, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

Gintarė Trakelytė, Experiential Learning Center Coordinator, Kolping University of Applied Sciences, Lithuania

*Straipsniai įvertinti mokslinio komiteto narių. Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.
Papers were selected and reviewed by the members of Conference Scientific Committee*

IŽANGA

Socialinio verslumo kompetencija suvokiama kaip gebėjimai sukurti novatoriškus sprendimus socialinių ir aplinkosauginių problemų sprendimui ir mobilizuoti informaciją, idėjas, išteklius ir socialines struktūras tvariams socialiniams pokyčiams įgyvendinti. Akivaizdu, jog nuolat kintančiomis visuomenės sąlygomis socialinio verslumo ugdymas tampa itin aktualus.

Europos Sąjungos Tarybos 2018 m. rekomendacijose dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų pabrėžiama verslumo, socialinės ir pilietinės kompetencijų sampyna. Ypač siekiama atkreipti dėmesį į jaunimo socialinio verslumo kompetencijos plėtojimą, kūrybiškumo ir iniciatyvumo skatinimą. Pabrėžiama, jog socialinė ekonomika bei socialinės inovacijos yra pagrindinės, siekiant teritorinės sanglaudos ir ieškant originalių visuomenės problemų sprendimų, ypač kovojant su atskirtimi ir skurdu. Socialinio verslo pirminis tikslas ir yra aiškus bei pamatuojamas socialinis poveikis visuomenei. Visgi pastebima, jog Lietuvoje socialinis verslas dar tik plėtojamas, vis dar trūksta žinių apie socialinio verslo teikiamą naudą bei socialinio verslumo ugdymo galimybes. Tad ypač svarbu diskutuoti socialinio verslumo klausimais (nevyriausybinių organizacijų ir verslo socialinė partnerystė, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje, jaunimo verslumo ugdymas, socialinis verslumas sprendžiant aplinkosaugos problemas ir kt.), aptariant specifinius iššūkius socialinio verslumo ugdyme bei dalinantis gerą patirtimi.

Kolpingo kolegijos tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos leidinyje „Iššūkiai ir socialinė atsakomybė versle“ aptariama socialinio verslumo ir jo ugdymo problematika suteikia galimybę pagilinti savo žinias, apmąstyti savo asmeninius ir profesinius įsipareigojimus ugdant socialiai atsakingą asmenybę.

*Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė
Kolpingo kolegijos direktorė*

INTRODUCTION

Social entrepreneurship competencies are perceived as the ability to develop innovative solutions for social and environmental problems and mobilize information, ideas, resources and social structures for sustainable social change. It is evident that in the constantly changing society the education of social entrepreneurship becomes highly relevant.

The 2018 Recommendations of the Council of the European Union on key competences for lifelong learning highlight the interaction of entrepreneurship, social and civic competences. Particular attention is paid to the development of youth social entrepreneurship competence, the promotion of creativity and initiative. It is emphasized that the social economy and social innovation are key to territorial cohesion and to finding novel solutions to societal challenges, especially in combating exclusion and poverty. The primary purpose of social business is clear and measurable social impact on society. However, it is noticed that social business in Lithuania is still developing, there is still a lack of knowledge about the benefits of social business and opportunities for social entrepreneurship education. Therefore, it is particularly important to discuss social entrepreneurship issues (social partnership between non-governmental organizations and business, the development of entrepreneurial competence at school, youth entrepreneurship education, social entrepreneurship in addressing environmental issues, etc.), discussing specific challenges in social entrepreneurship education and sharing good practice.

The issues of social entrepreneurship and its education discussed in the publication “Challenges and Social Responsibility in Business” of the International scientific and practical conference by Kolping University of Applied Sciences provide an opportunity to increase the reader’s insight, to reflect on their personal and professional responsibilities in the development of a socially responsible personality.

*Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė,
Director
of Kolping University of Applied Sciences*

TURINYS / CONTENTS

1. **Sandra Žukauskienė**
VERSLUMO UGDYMAS IMITACINĖJE BENDROVĖJE
ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN A SIMULATION COMPANY 5
2. **Vitalija Bartuševičienė, Aurelija Pelenienė, Raimundas Čepukas**
JAUNIMO SOCIALINIO VERSLUMO UGDYMAS KAIP REGIONO BENDRUOMENĖS
SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMO PERSPEKTYVA
DEVELOPING YOUTH SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A PERSPECTIVE FOR SOLVING
SOCIAL PROBLEMS IN A REGIONAL COMMUNITY 12
3. **Dr. Sigita Šimbelytė, Elena Moščenkova**
COMPENSATION FOR DAMAGE IN PUBLIC PROCUREMENT: SOME PROBLEMATIC
ASPECTS
KOMPENSACIJA DĖL ŽALOS VIEŠOSIUOSE PIRKIMUOSE: KAI KURIE PROBLEMINIAI
ASPEKTAI 26
4. **Salomėja Karasevičiūtė**
MANIFESTATION OF PROFESSIONALIZATION OF ADULT VOLUNTEERING
SUAUGUSIŲJŲ SAVANORYSTĖS PROFESIONALUMO APRAŠAIKOS 36
5. **Viktorija Banytė**
JAUNUOLIŲ, LANKANČIŲ JAUNIMO MOKYKLĄ, PATIRTYS GAUNANT SOCIALINIO
DARBUOTOJO PAGALBĄ
EXPERIENCES OF YOUNG PEOPLE RECEIVING ASSISTANCE OF SOCIAL WORKER IN
YOUTH SCHOOL 42
6. **Viktorija Banytė**
MOKYMOŠI BENDRADARBIUJANT RAIŠKA ĮGYVENDINANT PREVENCINIUS
PROJEKTUS MOKYKLOJE
THE EXPRESSION OF LEARNING COLLABORATIVE IMPLEMENTATION PREVENTIVE
PROJECTS AT SCHOOLS 50
7. **Gintarė Trakelytė**
BENDRADARBIAVIMAS ADAPTUOJANT SKAITMENINIUS MOKYMOŠI OBJEKTUS
UGDYMO(-SI) PROCESĖ
COLLABORATION WHEN ADAPTING DIGITAL LEARNING OBJECTS IN THE
EDUCATIONAL PROCESS 57
8. **Mykolas Deikus**
„KIEK KARTŲ TAI PADARĖTE VIENAM IŠ ŠITŲ MAŽIAUSIŲJŲ MANO BROLIŲ, MAN
PADARĖTE” (MT 25,40): PAGALBA NUKENTĖJUSIEMS NUO MOBINGO LIETUVOS
KRIKŠČIONIŠKOSE ORGANIZACIJOSE
“AS YOU DID IT TO ONE OF THE LEAST OF THESE MY BROTHERS, YOU DID IT TO ME”
(MATTHEW 25:40): HELP OF LITHUANIAN CHRISTIAN ORGANIZATIONS FOR MOBBING
VICTIMS 64

VERSLUMO UGDYMAS IMITACINĖJE BENDROVĖJE

SANDRA ŽUKAUSKIENĖ

Panevėžio kolegija

ANOTACIJA

Verslumo ugdymas tampa dažnu mokslinių ir viešųjų diskusijų objektu. Šiame straipsnyje apibrėžiamos verslumo ir verslumo ugdymo sampratos, pateikiamas vienas iš verslumo ugdymo metodų – verslo imitavimas. Straipsnio tikslas – įvertinti studentų požiūrį į įgytus verslumo gebėjimus atlikus praktiką Imitacinėje bendrovėje (IB) ir jų ketinimus pradėti savo verslą. Atlikus tyrimą nustatyta, kad studentų aukščiausiai įsivertinti įgyti verslumo gebėjimai yra atsakingumas, kūrybiškumas, komandinis darbas, darbas su personalu, rašytinė komunikacija ir konfliktų valdymas. Palyginus buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų ketinimus pradėti savo verslą pastebėta, kad logistikos studijų programos studentai labiau linkę pradėti savo verslą.

Raktiniai žodžiai: verslumo ugdymas, verslo imitavimas, verslumo gebėjimai.

ĮVADAS

Analizuojant šalies ir ES strateginius dokumentus pastebėta, kad Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, ypač daug dėmesio skiriama jaunimo verslumo ugdymui. 2014-2020 m. nacionalinės pažangos programoje siekiama įgyvendinti Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“ akcentuojama, kad „...daug dėmesio numatoma skirti vaikų ir jaunimo verslumo įgūdžių ugdymui, praktikos sistemos stiprinimui ir socialinių partnerių skatinimui dalyvauti ugdymo procese.“ (Ruškytė, 2013). Europos Sąjungos Taryba (2018) dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų priėmė rekomendaciją puoselėti verslumo kompetencijas, kūrybiškumą ir iniciatyvumą, jaunimui suteikiant galimybę atlikti praktiką įmonėje.

Mokslinių tyrimų, nagrinėjančių verslumą ir verslumo įgūdžių ugdymą yra įvairių: verslumo ugdymo programos efektyvumo raišką Lietuvoje nagrinėjo G. Strazdienė, A. Garalis (2006), verslumo gebėjimų ugdymą, mokymosi modelių taikymo prioritetus, ugdomų vadybinių kompetencijų įvertinimą imitacinėje verslo įmonėje - G. Strazdienė (2007), G. Strazdienė, R. Geležinienė (2008), J. Martinkienė (2014), studentų verslumo tobulinimo aspektus - P. Zakarevičius, A. Župerka (2011). Nors studentų verslumo gebėjimų ugdymo problemas nagrinėjančių darbų yra, tačiau juose dažniausiai analizuojamas tam tikras specifinis aspektas. Dažniausiai darbuose plėtojama pačios verslumo sąvokos idėja, analizuojami gebėjimai, kurie reikalingi tiek versliam asmeniui, tiek gebėjimai, būtini kuriant verslo įmonę. Pasigendama tyrimų, kuriuose būtų vertinamas jauno žmogaus požiūris į verslumo įgūdžių formavimą ugdymo įstaigose.

Kaip teigia Zakarevičius ir Župerka (2011), ugdant studentų verslumą, kokybinės strategijos pagrindu taikytinas vienas iš metodų – verslo imitavimas. Tuo tikslu kuriamos verslo imitacinės įmonės (imitacinės bendrovės). Jose studentai įgytas teorines žinias pritaiko praktikoje, ugdo vadybines kompetencijas. Vertinant šiuolaikinį santykį tarp verslo ir mokslo esminiu klausimu tampa verslumas, todėl ugdyti ir plėtoti šiuos įgūdžius yra itin svarbu.

Tyrimo tikslas – įvertinti studentų požiūrį į įgytus verslumo gebėjimus atlikus praktiką imitacinėje bendrovėje (IB) ir jų ketinimus pradėti savo verslą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti verslumo ir verslumo įgūdžių ugdymo sampratas.
2. Įvertinti studentų įgytus verslumo gebėjimus atlikus praktiką Imitacinėje bendrovėje (IB).
3. Įvertinti studentų, atlikusių praktiką Imitacinėje bendrovėje (IB), ketinimus kurti savo verslą.

Tyrimo objektas – studentų verslumo gebėjimai, atlikus praktiką Imitacinėje bendrovėje (IB).

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa. Tyrimo duomenys apdoroti SPSS 17.0 programa. Pasitelkti statistikos metodai: aprašomoji statistika, Kronbacho alfa koeficientas, Friedman kriterijus, Spearman koreliacija.

1. Verslumo ir verslumo ugdymo sampratos

Verslumo sąvoka yra gana plati ir daugelis autorių pateikia skirtingą šios sąvokos apibrėžimą. R. Ginevičiaus ir kt. (2016); B. Martinkaus ir kt. (2006); Z. Gineitienės ir kt. (2003) manymu, verslumas – tai gebėjimas sujungti į visumą tradicinius gamybos veiksmus, siekiant gauti pelno. L. Gegieckienė ir A. Grikšienė (2009) pabrėžia įgimtų savybių svarbą verslumui, nurodydamos, kad verslumas – tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose. P. Kaufmann ir R. P. Dant (1998) siekdami susisteminti verslumo sąvokos sampratą, skiria tris pagrindines kryptis, kai siejama: 1) su versliam asmeniui būdingomis savybėmis – tai kūrybingumas, gebėjimas spręsti problemas, gebėjimas priimti sprendimus, kritinis mąstymas, lyderystė, motyvacija, iniciatyvumas ir kt.; 2) su naujų įmonių kūrimu, naujų gaminių įdiegimu; 3) su verslininko veikla. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijoje Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų (2006) verslumas ir iniciatyvumas priskiriamas prie aštuonių bendrųjų gebėjimų ir apibrėžiamas kaip gebėjimas idėjas paversti veiksmais.

Verslumo ugdymo sampratos atsiradimui įtakos turėjo skirtingos nuomonės dėl verslumo ugdymo galimybių. G. Gormano, D. Hanlono ir W. Kingo teigia, kad verslumo galima išmokyti arba bent jau galima padrašinti imtis verslo. M. Anselmo nuomone, žmonės gimsta su polinkiu į verslumą, bet verslumo lygis bus aukštesnis, jeigu jie bus mokomi verslumo gebėjimų (Garalis, Strazdienė, 2006). L. Galloway ir kt. teigia, kad verslumo ugdymo praktika reikalauja sklendaus žinių, gebėjimų ir požiūrių susiliejimo, kuris apjungia vadybos teorijos ir verslumo praktikos sinergetinius ryšius. Autoriai išskyrė gebėjimus, kurie svarbūs verslui kurti. Tai iniciatyvumas, komunikaciniai, organizaciniai, problemų sprendimo gebėjimai, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, kūrybingumas, vadovavimo gebėjimai, komandinio darbo, derybiniai gebėjimai ir finansinis įžvalgumas (Strazdienė, 2007). Verslumo ugdymo, kaip bendrojo gebėjimo, koncepciją išplėtojo Europos Komisijos Teminė darbo grupė verslumo ugdymo klausimais ir jos priimta verslumo ugdymo apibrėžtis: „Verslumo ugdymas vyksta ten, kur besimokantieji tobulina savo gebėjimus ir mąstyseną siekdami kūrybiškas idėjas paversti verslo veiksmais. Tai bendrasis visų besimokančiųjų gebėjimas, padedantis asmenybei tobulėti, tapti aktyviu piliečiu, integruotis į visuomenę ir įsidarbinti. Verslumo ugdymas svarbus visame visą gyvenimą trunkančiame mokymosi procese, visoms mokymosi disciplinoms ir visoms ugdymo ir mokymosi formoms (formaliajam, neformaliajam ir savišvietai), kurios prisideda ugdant verslumo dvasią ar elgesį turint komercinį tikslą arba jo neturint“ (Verslumo ugdymas Europos mokyklose. Eurydice ataskaita, 2016).

Verslumo ugdymo tikslų numatymas turi įtaką atitinkamų ugdymo metodų ir priemonių pasirinkimui. Aukštojo mokslo sistemoje pagrindinis verslumo ugdymo tikslas turi būti skirtas verslumo gebėjimų ir mentaliteto vystymui, kuriais būtų aktyvinami studentų ketinimai kurti nuosavą verslą (Zakarevičius, Župerka, 2011).

Vienas veiksmingiausių būdų įgyti verslumo žinių ir gebėjimų – išbandyti įvairiausias situacijas. Tam taikomi mokymosi metodai – mokymasis darant arba imitavimas, t. y. virtualios aplinkos, atitinkančios tikros aplinkos laiką ir erdvę, pritaikymas (Jakubavičius ir kt., 2014). Verslo imitavimas padeda atlikti strateginius sprendimus, pritaikant principus, kurie buvo teoriškai išmokti. Imitavimas ypač naudingas kaip mokymosi įrankis, nes modeliuoja tikrovės aspektus saugioje aplinkoje tokiu būdu leidžia besimokantiems daryti klaidas be investicijų praradimo (Strazdienė, Geležinienė, 2008). Martinkienė (2008) teigia, kad verslo imitacinė įmonė yra studentų praktinių įgūdžių formavimo metodas.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumo ugdymas apima verslumo žinias, verslumo įgūdžių ugdymą ir verslumo nuostatas. Vienas iš mokymo metodų įgytas žinias ir gebėjimus pritaikyti praktikoje – verslo imitacinių įmonių kūrimas.

2. Studentų verslumo gebėjimų tyrimas

Imitacinė bendrovė (toliau – IB) tai praktikantų (mokinių, studentų, suaugusiųjų) įsteigta įmonė, kurioje imituojama verslo įmonės veikla, laikantis nacionalinių ekonomikos taisyklių ir teisės aktų, tačiau nenaudojant realių pinigų ir prekių. (IB) ugdomi praktikantų verslumo įgūdžiai tam panaudojant pažangiausias informacines technologijas, vadybos priemones, marketingo, užsienio kalbos, apskaitos, finansų ir kitų dalykų teorines žinias („Simulith“ centras 2019).

Imitacinių verslo įmonių veiklą pasaulyje koordinuojanti „Europen - Pen International“ asociacija rengia standartus ir taisykles visoms imitacinėms verslo įmonėms, veikiančioms „Europen - Pen International“ tinkle. Kiekvienoje šalyje veikia centrinis biuras, kuris koordinuoja šalies imitacinių verslo įmonių veiklą (Jakubavičius ir kt., 2014).

(IB) centras, koordinuojantis (IB) veiklą Lietuvoje, vadinamas „Simulith“ centru, kuris buvo įkurtas 1994 metais. Nuo 1999 metų „Simulith“ centras yra pasaulinio tinklo „EUROPEN PEN International“ narys. Šiuo metu Lietuvoje savo veiklą vykdo 43 imitacinės bendrovės. Pagrindinės verslo paslaugų grupės, kurias centrinis biuras imituoja Lietuvos tinklui: bankas, įmonių registras, mokesčiai, socialinis draudimas, paštas, muitinė, prekyba ir transportas.

(IB) „Stilius“ veikia keturi skyriai: personalo, pirkimų, pardavimų – marketingo ir buhalterijos – finansų. Kiekviename skyriuje gali dirbti po 4 studentus, kurie keičiasi rotacijos principu. Tokiu atveju kiekvienam studentui sudaroma galimybė dirbti visuose įmonės skyriuose. (IB) „Stilius“ ugdomi verslumo gebėjimai: konfliktų valdymo, darbo su personalu, derybų, rašytinės komunikacijos, įtikinančio bendravimo, atsakingumo, ryžtingumo, iniciatyvos jausmo, komandinio darbo, rizikos ir neapibrėžtumo valdymo, išteklių valdymo, finansinio raštingumo, planavimo, kūrybiškumo.

Siekiant įvertinti įgytus studentų verslumo gebėjimus, numatyta apklausti visus studentus, atlikusius praktiką (IB) „Stilius“ 2018 metais (imtis, $N = 65$). Į anketos klausimus atsakė 61 studentas (25 buhalterinės apskaitos ir 36 logistikos studijų programų studentai). Įsivertinimui panaudota 5 žingsnių Likerto skalė, kurioje teiginiui „geri gebėjimai“ priskiriamas vertinimas 5 balai.

Anketos patikimumo laipsnį apibūdina jos vidinis suderinamumas, kuriam įvertinti naudotas *Kronbacho alfa* koeficientas. Kadangi koeficientas yra 0,909 galima teigti, kad kintamieji, verslumo gebėjimus vertinantys klausimai, yra tarpusavyje suderinti.

Siekiant palyginti, buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų požiūrį į įgytus verslumo gebėjimus atlikus praktiką (IB) ir pasirinkus statistinio reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0.05$ tikinama hipotezė:

H_0 - studentų požiūris į įgytus verslumo gebėjimus nesiskiria,

H_1 - studentų požiūris į įgytus verslumo gebėjimus skiriasi.

Skaičiavimai parodė, kad Pirsono 2 χ kriterijaus $p > 0,05$ ($0,112 < p < 0,919$), todėl nulinės hipotezės atmesti negalima. Įvertinus tai, kad buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų požiūris į įgytus verslumo gebėjimus, atlikus praktiką (IB), skiriasi statistiškai nereikšmingai, todėl analizėje bus pateikiamas bendras visų studentų vertinimas.

Siekiant nustatyti ar studentai vienodai vertina įgytus verslumo gebėjimus, pasirinkus statistinio reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0.05$, tikrinama hipotezė:

H_0 - studentų požiūris į įgytus verslumo gebėjimus nesiskiria,

H_1 - studentų požiūris į įgytus verslumo gebėjimus skiriasi.

Kadangi $p < 0,05$ - nulinė hipotezė atmetama. Vadinasi galima teigti, kad studentai statistiškai reikšmingai skirtingai vertina įgytus verslumo gebėjimus.

Tyrimo rezultatai parodė (1 lentelė), kad dauguma studentų, atlikusių praktiką (IB) įgijo gerus atsakingumo gebėjimus (68,9 proc.), darbo su personalu gebėjimus ir komandinio darbo gebėjimus (52,5 proc.), rašytinės komunikacijos ir kūrybiškumo gebėjimus (50,8 proc.). Studentai nurodė,

kad jiems labiausiai trūksta įtikinančio bendravimo gebėjimų (11,5 proc.), planavimo gebėjimų (9,8 proc.), ryžtingumo gebėjimų ir rizikos ir neapibrėžtumo valdymo gebėjimų (8,2 proc.).

Išanalizavus konkrečius verslumo gebėjimus, kurie buvo vertinti studentų matyti, kad palankiausiai vertinami atsakingumo gebėjimai (9,69 balo), kūrybiškumo gebėjimai (8,66 balo) ir komandinio darbo gebėjimai (8,45 balo), nepalankiausiai – planavimo gebėjimai, (5,99 balo), derybiniai gebėjimai (6,22 balo) ir finansinio raštingumo gebėjimai (6,26 balo).

1 lentelė

Studentų įgyti verslumo gebėjimai

Gebėjimai	N	Vertinimas proc.				Vidutinė reikšmė (Mean Rank)
		gebėjimų trūkumas	nepatenkinami	patenkinami	geri gebėjimai	
Konfliktų valdymas	61	4,9	8,2	42,6	44,3	8.04
Darbas su personalu	61	3,3	6,6	37,7	52,5	8.39
Derybos	61	6,6	19,7	45,9	27,9	6.22
Rašytinė komunikacija	61	3,3	4,9	41,0	50,8	8.34
Įtikinantis bendravimas	61	11,5	14,8	32,8	41,0	6.93
Atsakingumas	61	1,6	6,6	23,0	68,9	9.69
Ryžtingumas	61	8,2	16,4	39,3	36,1	6.66
Iniciatyvos jausmas	61	4,9	18,0	34,4	42,6	7.30
Komandinis darbas	61	3,3	8,2	36,1	52,5	8.45
Rizikos ir neapibrėžtumo valdymas	61	8,2	13,1	42,6	36,1	6.76
Išteklių valdymas	61	3,3	13,1	47,5	36,1	7.29
Finansinis raštingumas	61	1,6	21,3	50,8	26,2	6.26
Planavimas	61	9,8	23,0	36,1	31,1	5.99
Kūrybiškumas	61	0	3,3	45,9	50,8	8.66

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad studentų aukščiausiai įsivertinti įgyti verslumo gebėjimai, atlikus praktiką (IB) visų pirma priklauso nuo asmeninių savybių, tai yra nuo aplinkos, kurioje žmogus gimė ir augo. Verslumo gebėjimai, kurie priklauso nuo įgytų žinių ir sugebėjimo jas pritaikyti realioje aplinkoje įsivertinti žemesniais balais.

Atlikus studentų požiūrio į įgytų verslumo gebėjimų ir juos lemiančių veiksnių koreliacinę analizę nustatytas stipriausias ryšys tarp įtikinančio bendravimo ir iniciatyvos jausmo gebėjimų ($r = 0,732$; $p < 0.01$), vidutinio stiprumo priklausomybė fiksuota tarp atsakingumo ir ryžtingumo gebėjimų ($r = 0,696$; $p < 0.01$), išteklių valdymo ir finansinio raštingumo gebėjimų ($r = 0,645$; $p < 0.01$), konfliktų valdymo ir įtikinančio bendravimo gebėjimų ($r = 0,641$; $p < 0.01$), rizikos ir neapibrėžtumo valdymo ir išteklių valdymo gebėjimų ($r = 0,627$; $p < 0.01$), atsakingumo ir išteklių valdymo gebėjimų ($r = 0,625$; $p < 0.01$), derybų ir įtikinančio bendravimo gebėjimų ($r = 0,620$; $p < 0.01$), atsakingumo ir finansinio raštingumo gebėjimų ($r = 0,609$; $p < 0.01$). Veiksnių tarpusavio priklausomybės nenustatyta tarp darbo su personalu ir konfliktų valdymo, atsakingumo, ryžtingumo, iniciatyvos jausmo, išteklių valdymo, kūrybiškumo gebėjimų. Ryšių tarpusavio priklausomybės nenustatyta ir tarp konfliktų valdymo bei finansinio raštingumo, planavimo, kūrybiškumo gebėjimų; komandinio darbo ir rašytinės komunikacijos, kūrybiškumo gebėjimų; planavimo ir rašytinės komunikacijos, kūrybiškumo gebėjimų; finansinio raštingumo ir kūrybiškumo gebėjimų.

Įvertinus tai, kad stipri koreliacinė priklausomybė nustatyta tarp įtikinančio bendravimo ir iniciatyvos jausmo gebėjimų galima teigti, kad įtikinančiai bendraujant stiprinama iniciatyva imtis veiklos. Daroma prielaida, kad tik iniciatyvus žmogus gali realiai adaptuoti įgytus gebėjimus kuriant ir plėtojant verslą. Ši prielaida buvo tikrinama buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų klausiant ar įgijus verslumo gebėjimų atlikus praktiką (IB) pastarieji planuoja pradėti savo verslą?

Pasirinkus statistinio reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0.05$ tikrinta hipotezė:

H_0 - buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų planai pradėti savo verslą nesiskiria,

H_1 - buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų planai pradėti savo verslą skiriasi.

Kadangi $p < 0,05$ ($p = 0,001$) nulinė hipotezė atmetama. Vadinasi galima teigti, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas skirtumas tarp studentų ketinimų pradėti savo verslą.

Gauti rezultatai parodė (2 lentelė), kad pusė apklaustų studentų (50,8 proc.) planuoja pradėti savo verslą, tačiau nemažai studentų (34,4 proc.) pasirinko atsakymą „kita“. Pastebėta, kad atsakymus „kita“ rinkosi studentai kurie jau turi savo verslą arba dar nėra apsisprendę dėl savo verslo, todėl nurodė, kad „dar nežino“, „dar negalvoja apie tai“, „jei bus tam perspektyvos“ ir panašiai.

2 lentelė

Studentų planai pradėti savo verslą

Socialybė		Ar planuojate pradėti savo verslą			Iš viso
		taip	ne	Kita	
Buhalterinės apskaitos	N	7	8	10	25
	%	11,5	13,1	16,4	41,0
Logistikos	N	24	1	11	36
	%	39,3	1,6	18,0	59,0
Iš viso	N	31	9	21	61
	%	50,8	14,8	34,4	100,0

Palyginus buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų atsakymus, matyti, kad logistikos studijų programos studentų, kurie linkę pradėti savo verslą, sudaro netgi 39,3 proc. Daroma prielaida, kad šią specialybę renkasi studentai turintys daugiau įgimtų verslumo įgūdžių.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad verslumo ugdymas aprėpia verslumo žinias, verslumo įgūdžių ugdymą ir verslumo nuostatas. Verslumo gebėjimai priklauso ne tik nuo įgimto polinkio verslumui, bet ir nuo įgytų žinių mokantis. Imitacinių bendrovių (IB) steigimas vienas iš metodų įgytas žinias ir gebėjimus išbandyti įvairiausiose situacijose.
2. Apibendrinus tyrimo, kuriuo buvo siekiama įvertinti studentų įgytus verslumo gebėjimus atlikus praktiką (IB), rezultatus nustatyta, kad studentai aukščiausiai vertino (virš 8 balų) įgytus atsakingumo, kūrybiškumo, komandinio darbo, darbo su personalu, rašytinės komunikacijos ir konfliktų valdymo gebėjimus, o žemiausiai vertino (iki 7 balų) – planavimo, derybinius, finansinio raštingumo, ryžtingumo, rizikos ir neapibrėžtumo valdymo ir įtikinančio bendravimo gebėjimus. Žemiausiai įvertinti įgyti verslumo gebėjimai yra tie, kuriems reikalingos gilesnės verslumo žinios ir įgūdžiai.
3. Tyrimo rezultatai parodė, kad tarp svarbiausių asmeninių savybių, susijusių su verslumo įgūdžiais yra asmens sugebėjimas idėjas paversti veiksmis. Atlikus palyginimą tarp buhalterinės apskaitos ir logistikos studijų programų studentų ketinimų pradėti savo verslą nustatyta, kad logistikos studijų programos studentai dažniau linkę pradėti savo verslą negu buhalterinės apskaitos studijų programos studentai. Dalis buhalterinės apskaitos studentų (16,4 proc.) ir logistikos studijų programų studentų (18,0 proc.) dar nėra apsisprendę dėl savo verslo. Manytina, kad sutelkus dėmesį į planavimo, derybinius, finansinio raštingumo, ryžtingumo, rizikos ir neapibrėžtumo valdymo bei įtikinančio bendravimo gebėjimų ugdymą atliekant praktiką (IB), pradėti savo verslą ketinančių studentų skaičius turėtų didėti.

LITERATŪRA

1. Europos Komisija / EACEA / Eurydice. (2016). *Verslumo ugdymas Europos mokyklose. Eurydice ataskaita*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras. p. 21-84. [žiūrėta 2019 m. vasario 02 d.]. Prieiga per internetą: http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Entrepreneurship-Education-at-School-in-Europe.LT_.pdf
2. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija 2018 m. gegužės 22 d. (2018). *Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų*. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C189/1. [žiūrėta 2019 m. vasario 02 d.]. Prieiga per internetą: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)
3. Gegeckienė, L., Grikšienė, A. (2009). *Verslumas*. Vilnius, *Ciklonas*. 11-15 p.
4. Gineitienė, Z., Korsakaitė, D., Kučinskienė, M., Tamulevičius, J. (2003). *Verslas*. „Rosma“ leidykla. p. 23-24.
5. Ginevičius, R., Grybaitė, V., Lapinskienė, G., Peleckis, K. (2016). *Verslo kūrimo ir plėtros projektavimas: teorija ir praktika*. Vilnius, VGTU leidykla. p. 11.
6. Jakubavičius, A., Strazdienė, G., Vilys, M., Burinskienė, A., Žemaitis E., Pipirienė, V. (2014). *Žiniomis grįsto verslumo skatinimas: metodai ir taikymo praktika*. Mokomoji knyga. Vilnius. Technika. p. 33, 40. [žiūrėta 2019 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1753/3/1513_Jakubavicius%20ir%20kt_Ziniomis_WEB.pdf
7. Martinkienė, J. (2014). *Ugdomų verslo imitacinės įmonės vadybinių kompetencijų įvertinimas: verslo imitacinės įmonės vadovų požiūris*. Vadyba. Klaipėda. Klaipėdos universiteto leidykla. p. 35-42. [žiūrėta 2019 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: [https://www.ltvk.lt/file/zurnalai/2014%20Journal%20of%20Management%20No_2\(25\).pdf](https://www.ltvk.lt/file/zurnalai/2014%20Journal%20of%20Management%20No_2(25).pdf)
8. Martinkus, B., Žičkienė, S. (2006). *Verslo organizavimas*. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla. p. 7-17.
9. Ruškytė, D. (2013). *Veiksmingos verslumo ugdymo politikos plėtros akcentai*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. p. 202-220.
10. Strazdienė, G. (2007). *Verslumo gebėjimų ugdymas imitacinėje verslo įmonėje (studentų požiūris)*. Jaunųjų mokslininkų darbai 4 (15). [žiūrėta 2019 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://arhive.minfolit.lt/arch/5501/5651.pdf>.
11. Strazdienė, G., Garalis, A. (2006). *Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai 38. [žiūrėta 2019 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://arhive.minfolit.lt/arch/5501/5651.pdf>.
12. Strazdienė, G., Geležinienė, R. (2008). *Mokymosi modelių taikymo prioritetai imitacinėje verslo įmonėje*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos 15. [žiūrėta 2019 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://arhive.minfolit.lt/arch/5501/5651.pdf>.
13. Zakarevičius, P., Župerka, A. (2011). *Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai 60. [žiūrėta 2019 m. vasario 07 d.]. Prieiga per internetą: https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/1047/ISSN2335-8750_2011_N_60.PG_141-153.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN A SIMULATION COMPANY

SANDRA ŽUKAUSKIENĖ

Panevėžys University of Applied Sciences

Entrepreneurship is becoming a key issue in the modern relationship between business and science, therefore training and developing these skills is crucial. The aim of the article is to evaluate students' attitudes towards acquired entrepreneurial abilities after taking practice in a Simulation company (SC) and their intentions to start their own business.

The subject of the research is students' entrepreneurial abilities after taking practice at a Simulation company (SC). Objectives: To analyse the concepts of entrepreneurship and entrepreneurial skills development from the theoretical point of view, to evaluate the entrepreneurial abilities acquired by students after the practice in the Simulation Company (SC), to evaluate the intentions of students who have completed the practice in the Simulation Company (SC) to create their own business. Used statistical methods: descriptive statistics, Cronbach's alpha coefficient, Friedman's criterion, Spearman's correlation. The conducted study found that students' strongest self-assessed entrepreneurial skills are responsibility,

creativity, teamwork, work with the staff, written communication and conflict management. After comparing the intentions of students of accounting and logistics study programs to start their own business, it was established that students of the logistics study program that had practiced in the Simulation Company (SC) and acquired some different entrepreneurial skills, were more inclined to start their own business compared to accounting students.

Keywords: *entrepreneurship education, business imitation, entrepreneurship skills.*

JAUNIMO SOCIALINIO VERSLUMO UGDYMAS KAIP REGIONO BENDRUOMENĖS SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMO PERSPEKTYVA

VITALIJA BARTUŠEVIČIENĖ, AURELIJA PELENIENĖ, RAIMUNDAS ČEPUKAS

Utenos kolegija

ANOTACIJA

Pastaraisiais metais visame pasaulyje kylant naujiems socialiniams iššūkiams, valstybės vis daugiau dėmesio skiria socialinės ekonomikos vystymui. Kaip rodo pasaulinė praktika, socialiniai verslai, gana efektyviai sprendžia jaunimo nedarbo, socialinės atskirties ir kitas problemas, kurių dėl lėšų stygiaus ir kitų priežasčių nepajėgia aprėpti viešosios paslaugos. Kita vertus, pelno nesiekiančio sektoriaus iniciatyvos, siekiančios spręsti socialines problemas, labai dažnai yra nepastovios ir priklausomos nuo paramos teikėjų. Todėl dažniausiai būna trumpalaikės, lydimos minimalios sėkmės. Tai lemia, kad Europos visuomenė gręžiasi į verslą, tikėdamasi, kad jis prisiims didesnę atsakomybę už socialinę gerovę ir aplinkos tvarumą. Atlikta analizė leidžia teigti, kad Europoje veikiančios socialiniai verslai labai dažnai sugeba rasti inovatyvius sprendimus neatidėliotinoms socialinėms įtampoms mažinti, tuo pat metu sugebėdamos išlikti ir rinkos dėsnių reguliuojamame versle.

Straipsnio tiriamasis objektas - Jaunimo socialinio verslumo ugdymas. Straipsnio tikslas – išanalizuoti jaunimo socialinio verslumo ugdymą kaip regiono bendruomenės socialinių problemų sprendimo perspektyvą.

Straipsnyje sprendžiami uždaviniai: apibūdinti socialinio verslumo reiškinį, kaip visuomenės problemų sprendimo galimybę; aptarti socialinio verslumo iniciatyvas pasaulyje; aptarti kai kuriuos socialinio verslumo ugdymo teorinius aspektus; apibendrinti Utenos kolegijos patirtis ugdant jaunimo socialinį verslumą regiono socialinių problemų sprendimui.

Rengiant straipsnį atlikta teorinė mokslinės literatūros, interneto šaltinių analizė, empirinė - dokumentų analizė, atvejo analizė, apibendrinimas.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad socialinio verslumo kompetencija gali būti ugdoma tiek formaliu, tiek neformaliu būdu, mokantis savarankiškai ir mokantis praktinėje veikloje. Ugdant socialinį verslumą būtina visuomenės socialinio fono analizė, besimokančiojo poreikių vertinimas, ugdymo tikslų suformavimas, turinio ir metodų numatymas, nuo kurių pasirinkimo didžia dalimi priklauso socialinio verslumo ugdymo sėkmė. Utenos kolegija ugdydama jaunimo socialinį verslumą, pasitelkia neformalias iniciatyvas – įvairios trukmės ir tematikos projektus bei renginius, kuriuose taiko įvairius metodus. Šios iniciatyvos sudaro sąlygas jaunimui suprasti socialiai jautrias sritis, ieškoti sprendimų, vertinti jų poveikį socialinei aplinkai, išbandyti save įvairiose veiklose, vaidmenyse, susipažinti su realiai veikiančiais verslais, išmolti bendradarbiauti, planuoti ir kurti vertę regiono bendruomenei.

IVADAS

Pastaraisiais metais visame pasaulyje kylant naujiems socialiniams iššūkiams (masinės emigracijos bangoms, visuomenės senėjimui, nevaldomiems ligų ir epidemijų protrūkiams, nusikalstamumo augimui, socialinės nelygybės didėjimui ir kt.), valstybės vis daugiau dėmesio skiria socialinės ekonomikos vystymui. Kaip akcentuojama Darnaus vystymosi darbotvarkėje 2030¹ ir kaip rodo pasaulinė praktika, socialiniai verslai gana efektyviai sprendžia jaunimo nedarbo, socialinės atskirties ir kitas problemas, su kuriomis dėl lėšų stygiaus ir kitų priežasčių nepajėgia susidoroti viešosios paslaugos. Kita vertus, pelno nesiekiančio sektoriaus iniciatyvos, prisidedančios prie socialinių problemų sprendimo, labai dažnai yra nepastovios ir priklausomos nuo paramos teikėjų. Todėl dažniausiai būna trumpalaikės, lydimos minimalios sėkmės.

¹<https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/Darnaus%20vystymosi%20darbotvarkė%20iki%202030.pdf>

Tai lemia, kad Europos visuomenė gręžiasi į verslą, tikėdamasi, kad jis prisiims didesnę atsakomybę už socialinę gerovę ir aplinkos tvarumą. Atlikta analizė leidžia teigti, kad Europoje veikiantys socialiniai verslai labai dažnai sugeba rasti inovatyvius sprendimus neatidėliotinoms socialinėms įtampoms mažinti, tuo pat metu sugebėdamos išlikti ir rinkos dėsnių reguliuojamame versle.

Socialinis verslumas yra asmens ar asmenų grupių polinkis organizuoti verslą taip, kad jį įgyvendinant būtų siekiama socialinės misijos – mažinti socialines įtampas visuomenėje. Socialinio verslo idėja Lietuvoje gana nauja, todėl egzistuoja problema, kad jauni žmonės, kaip potencialūs verslininkai, retai imasi iniciatyvų, stokoja drąsos ir įgūdžių pradėti savarankišką verslą.

Socialinio verslumo fenomeną nagrinėjo J. G. Dees (1998), J. Greblkaitė (2016), J. G. Dees, B. Anderson, J. Wei-Skillern (2004), V. Kvieska (2015), socialinio verslo modelius tyrė Š. Šalkauskas, I. Dzemyda (2013), socialinio verslumo ugdymą nagrinėjo A. Župerka (2010), J. Greblkaitė (2016), I. Maraškaitė (2017), G. Strazdienė, A. Garalis, A. (2006), M. R. Noruzi, J. H. Westover, G. R. Rahimi (2010), J. Barynienė, Ž. Paužaitė, J. Cibulskaitė (2014), E. S. Mwasalwiba (2010), bendruosius socialinio verslumo aspektus tyrė - G. Gedvilienė, V. Tūtlys (2017)², B. Melnikas (2017)³, M. K. Gugerty, & K. Dean (2014), A. Kroeger & Ch. Weber (2015), A. Nicholls (2006) ir kt. Tačiau jaunimo socialinio verslumo ugdymas per konkretaus regiono bendruomenės socialinių problemų sprendimo prizmę praktiškai neanalizuotas.

Straipsnio tiriamasis objektas - Jaunimo socialinio verslumo ugdymas. Straipsnyje keliamas tikslas – išanalizuoti jaunimo socialinio verslumo ugdymą kaip regiono bendruomenės socialinių problemų sprendimo perspektyvą.

Straipsnyje sprendžiami uždaviniai: 1) apibūdinti socialinio verslumo reiškinių, kaip visuomenės problemų sprendimo galimybę; 2) aptarti socialinio verslumo iniciatyvas pasaulyje; 3) aptarti kai kuriuos socialinio verslumo ugdymo teorinius aspektus; 4) apibendrinti Utenos kolegijos patirtis ugdant jaunimo socialinį verslumą regiono socialinių problemų sprendimui.

Rengiant straipsnį atlikta teorinė mokslinės literatūros, interneto šaltinių analizė, empirinė - dokumentų analizė, atvejo analizė, apibendrinimas.

Socialinis verslumas kaip visuomenės problemų sprendimo galimybė

Socialinio verslumo reiškinių genezę ir raidą mokslininkai⁴ sieja su visuomenės ir įmonių socialine atsakomybe, filantropijos idėjų sklaida, socialinės misijos prisiėmimu, socialinių inovacijų kūrimu ir kt. panašiais reiškiniais. Socialinio verslumo sampratą vienas pirmųjų apibrėžė J. G. Dees (1998)⁵, kaip „inovatyvią veiklą, skirtą socialiniam tikslui privačiame ar ne pelno sektoriuje, arba abiejuose juose pasiekti“. Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje **socialinio verslumo sąvoka apibrėžiama įvairiai, tačiau dažniausiai yra traktuojama kaip gebėjimas sukurti inovatyvius paslaugas ar produktus ir panaudoti juos socialinių problemų sprendimui mobilizuojant idėjas ir išteklius socialiniams pokyčiams įgyvendinti**. Susijungus minėtiems socialinio verslumo elementams atsiranda prielaidos formuoti sinergiškai efektyvesniam ir tvaresniam deriniui nei tradiciniame versle.

Moksliniame diskurse neretai nagrinėjami ir įvairūs verslumo, socialinio verslumo ugdymo klausimai. Akcentuojama, jog socialinio verslumo ugdymas viena vertus, yra plačios aprėpties kompetencijos formavimas, apimantis vertybinių orientacijų, nuostatų, asmeninių savybių ugdymą bei įgūdžių ir gebėjimų lavinimą (Župerka, 2010)⁶. O kita vertus, kalbama apie tai, kad socialinį

² Gedvilienė, G., Tūtlys V. (2017). Ar gebame būti verslūs? *Mokomoji knyga*. Vytauto Didžiojo universitetas.

³ Melnikas, B. (2017). Socialinis verslas: kūrimo ir plėtros poreikiai. *Public Administration*. Vol. 1/2 Issue 53/54, 64-81.

⁴ Austin, J., Reficco, E. (2009). *Corporate Social Entrepreneurship*. Harvard Business School. <https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/09-101.pdf>

⁵ Dees, J. Gregory (1998). *The Meaning of 'Social Entrepreneurship*. Boston, MA: Harvard Business School. *Comments and suggestions contributed from the Social Entrepreneurship Funders Working Group*.

⁶ Župerka, A. (2010). Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje. *Daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo universitetas.

verslumą, kaip ir bet kokią kitą kompetenciją galima ugdyti labai įvairiais būdais – formaliomis pamokomis, neformaliais mokymais, projektinėmis veiklomis, asmeniniu pavyzdžiu, sėkmės istorijomis, specialiais metodais, savaiminiu būdu ir kt. Tokį požiūrį iliustruoja daugybė pavyzdžių pasaulyje ir mūsų šalyje, kur socialinis verslumas reiškiasi nepaprastai įvairiuose kontekstuose, tokiuose, kaip skurdo, neraštingumo, bedarbystės mažinimas, integracija visuomenėje išėjus iš įkalinimo įstaigų, senų žmonių globa, vaikų užimtumas, priklausomybių gydymas, bendruomenių saugumas, aplinkos apsauga, gyvūnų globa ir daugelis kitų. Kaip teigia Š. Šalkauskas, I. Dzemyda (2013)⁷, dėl tokios daugialypės prigimties socialinio verslo organizacijos gali naudotis įvairiais pajamų šaltiniais, prieinamais skirtingų sektorių organizacijoms. Dėl to socialinis verslas gali labai lanksčiai reaguoti į rinkų pokyčius ir efektyviai vykdyti socialinę misiją.

Bangladešo ekonomistas Muhammad Yunus (2010)⁸ laikomas vienu pirmųjų socialinio verslo pradininkų, įkūrusių Grameen banką ir teikusių mikrokreditus skurdžiai gyvenantiems žmonėms. M. Yunus sukūrė naują kapitalizmo dimensiją, kurią ir pavadino „socialiniu verslu“ bei parodė, kaip ši dimensija gali būti praktiškai įgyvendinama. Pastarąjį socialinio verslo modelį priėmė korporacijos, verslininkai ir socialiniai aktyvistai visame pasaulyje. Jo tikslas - sukurti savarankiškas, gyvybingas komercines įmones, kurios skatina ekonomikos augimą, gamindamos prekes ir paslaugas, atitinkančias žmonių poreikius.

M. Yunus (2010)⁹ suformavo tokius socialinio verslo principus: 1) Socialinio verslo misija yra išspręsti tam tikrą socialinę problemą visuomenėje - per socialinę inovaciją arba sėkmingų praktikų pritaikymą; 2) Socialinis verslas yra finansiškai tvarus, turi gyvybingą verslo modelį; 3) Socialinis verslas nemoka dividendų investuotojams – jo tikslas nėra akcininkų kapitalo didinimas; 4) Pelnas skiriamas socialinei problemai spręsti arba reinvestuojamas į socialinio verslo plėtrą; 5) Socialinis verslas veikia daroje su aplinka; 6) Darbuotojai gauna rinkos lygio arba aukštesnius atlyginimus, jų darbo sąlygos yra geresnės nei vidutinėje įmonėje; 7) Socialinis verslininkas tiki tuo, ką daro, todėl jis mėgaujasi savo darbu ir realizuoja save.

Aukščiau išdėstytos išvalgos leidžia teigti, kad **esminis socialinio verslo bruožas yra socialinė vertė**, aktuali tam tikrai visuomenės daliai.

Šalkauskas, Š., Dzemyda, I. (2013) pateikia socialinės vertės kūrimo grandinės modelį, apimančią tokius žingsnius, kaip išteklių suradimas, darbuotojų įdarbinimas, produkto/paslaugos sukūrimas, pagaminimas, rinkodara pasiekiant tikslingą auditoriją. Pasak minėtų tyrėjų, šiose stadijose gali būti kuriama socialinė vertė sprendžiant socialines problemas, pvz., įdarbinant socialiai atskirtus darbuotojus, pasirenkant ypatingai tikslingą auditoriją ir teikiant paslaugas ar produktus išskirtinai jiems, ieškant išteklių ir prioritetą teikiant tam tikros grupės tiekėjams (pvz., smulkiam verslui, smulkiesiems ūkininkams) ir pan. Šiuo atžvilgiu socialinės vertės kūrimo grandinė iš dalies numato, kaip susieti ekonominę veiklą su socialine misija ir įgyvendinti tam tikrą socialinę inovaciją¹⁰.

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad socialinės įmonės sėkmingai sujungia verslo praktiką ir principus su tikslu ir poreikiais sukurti geresnę ir socialiai teisingesnę pasaulį. Socialinio verslumo kompetencijos įgalina sukurti naujus metodus ir juos pritaikyti senoms socialinėms problemoms spręsti. Be to, socialinis verslumas, o ypač socialinis verslas yra mokymosi procesas, kuris apima veiksmingesnio būdo, kaip patenkinti tam tikrus poreikius, sukūrimą, pradinės koncepcijos testavimą ir tobulinimą, išteklių ir partnerių mobilizavimą, nuolatinį pasiūlos tobulinimą, atliekant poveikio vertinimą bei nuolatinį grįžtamąjį ryšį¹¹.

⁷ Šalkauskas, Š., Dzemyda, I. (2013). Socialinio verslo modelis. *Verslo sistemos ir ekonomika*. 3 (2), 208-219. <https://www3.mruni.eu/ojs/business-systems-and-economics/article/view/1480/1426>

⁸ Yunus, M. (2010). Building Social Business: The New Kind of Capitalism that Serves Humanity's Most Pressing Needs. *PublicAffairs*. <https://www.amazon.com/Building-Social-Business-Capitalism-Humanitys/dp/1586489569>

⁹ Ten pat.

¹⁰ Šalkauskas, Š., Dzemyda, I. (2013). Socialinio verslo modelis. *Verslo sistemos ir ekonomika*. 3 (2), 208-219. <https://www3.mruni.eu/ojs/business-systems-and-economics/article/view/1480/1426>

¹¹ <https://www.weforum.org/agenda/2019/04/social-entrepreneurship-changing-systems-change-schwab-foundation/>

Socialinio verslumo iniciatyvos pasaulyje - visuomenės problemų mažinimui

Kaip teigia V. Kvieska¹², šiuo metu Kanadoje, Airijoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV vykdomos iniciatyvos „diktuoja“ socialinio verslumo madas. Į socialinį verslą žiūrima kaip į priemonę pritraukti privatų finansinį ir žmogiškąjį kapitalą, efektyviau panaudoti valstybės lėšas ir sukurti save išlaikančią sistemą pasirinktoje probleminėje srityje. Didelis socialinio verslo privalumas yra galimybė mobilizuoti savanorius ir naudotis tam tikru pranašumu tradicinių verslų atžvilgiu. Atsižvelgiant į socialinio verslo kuriamą vertę ir pasiekiamą efektą, pastaruoju metu visame pasaulyje socialinio verslumo ir socialinių inovacijų politikos formavimui skiriama labai daug dėmesio.

Daugiau nei pusė pasaulio žmonių gyvena skurde. Todėl socialiniai verslai ženkliai prisideda prie skurdo problemos mažinimo. Šia prasme labai svarbu, kokiomis vertybėmis vadovaujasi verslas ar tam tikras socialines problemas ketinantis spręsti asmuo/verslininkas. Pastarąją mintį taikliai iliustruoja didelių ir mažų bendrovių, atskirų verslininkų pavyzdžiai. Keletą jų toliau aptarsime.

Kaip teigia Austin, J., Reficco, E. (2009)¹³, JAV kompanija „Timberland“ savo laiku prisiėmė misiją veikti kaip įmonė, kurioje dirbantys žmonės daro teigiamą įtaką visuomenei, o įmonės kultūra skatina darbuotojų dalyvavimą sprendžiant bendrovės iššūkius ir jos darbuotojų socialines problemas. „Timberland“ žmogiškųjų išteklių vadovas pažymėjo: „Vertybių suvokimas yra tai, ką mes stengiamės įdiegti žmonėms. Nebėra priimtina tik gauti pelną, svarbu ir tai, kaip jis gaunamas“. Kompanija, ėmė remti darbuotojų bendruomenės tarybą ir tapo savotiška novatore šioje srityje, nes kiekvienam darbuotojui suteikė iki 40 valandų darbo laiko darbiui šioje taryboje, t. y., daugiau nei bet kuri kita bendrovė. Kiekvieno darbuotojo vertingumo parodymas leido įdiegti socialinio verslumo dvasią tokioje didelėje struktūroje kaip „Timberland“.

Kiti du atvejai, parodo verslo ir mokslo partnerystės naudą, kurios dėka buvo sukurti socialiniai verslai, bendradarbiaujant su „Miller Center“ - „Santa Clara“ universiteto centru, veikiančiu JAV Silicio slėnyje¹⁴.

Vienas minėtų socialinio verslumo atvejų yra apie tai, kaip Ugandos sostinėje Kampaloje buvo įgyvendintas geriamojo vandens socialinis projektas „Jibu: Vandens sprendimas“ (angl. Jibu: A Water Solution)¹⁵. Projekto sumanytojas Galen Welsch, Taikos korpuso savanoris, nusprendė prisidėti prie vargingų Ugandos gyventojų gerovės, aprūpindamas juos švari geriamuoju vandeniu. Ugandoje yra milžiniškas švaraus vandens poreikis. Kai kurie skaičiavimai rodo, kad 450 mln. Rytų Afrikos gyventojų neturi patikimos prieigos prie saugaus geriamojo vandens. Ypač bloga situacija yra miestuose.

G. Welsch su bendraminčiais, įvertinę tai, kad beveik pusė vandens projektų Ugandoje būna nesėkmingi, ėmė bendrauti su vietos verslininkais, rėmėsi vietos gyventojų atsiliepimais ir kūrė savo verslo modelį. Nepaisant pastangų G. Welsch komanda susidūrė su korumpuotais vyriausybės pareigūnais, biurokratija, nesąžiningais verslininkais. Tačiau, remdamiesi bendruomenės parama, jie pasiekė gerų rezultatų. Naudodami vietinį „Jibu“ franšizės tinklą jie valė vandenį, sutvarkė tiekimo grandinę, kad joje nebūtų tarpininkų, vandeniui pilstyti naudojo plastikinius butelius, vietiniams gyventojams vandenį pardavinėjo 50 - 75 proc. pigiau nei išpilstyto vandens savikaina. Šių pastangų dėka Galen Welsch su savo bendraminčiais sukūrė gerai veikiančią švaraus geriamojo vandens tinklą „Jibu“, Ugandoje reiškiantį vietą, kurioje galima įsigyti aukščiausios kokybės ir pigiausio geriamojo vandens.

Kitas pavyzdys kalba apie Indijos kaimo vietovėse gyvenančių mergaičių švietimo problemų spendimą. Remiantis oficialia statistika, kaimuose gyvenančios mergaitės (2015 m. - 3,7 mln.

¹² Kvieska, V. (2015). Socialinio verslo ir verslumo kompetencijų sąsajos. *Socialinis ugdymas / Sumanioji edukacija*. t. 41, Nr. 2, 64–78. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2015~1497419985542/J.04~2015~1497419985542.pdf>

¹³ Austin, J., Reficco, E. (2009). Corporate Social Entrepreneurship. *Harvard Business School*. <https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/09-101.pdf>

¹⁴ <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/about>

¹⁵ <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/case-studies-1/2017/4/3/jibu-a-water-solution>

mergaičių) lanko mokyklą tik apie 4 metus. Tokia situacija yra dėl Indijos socialinių, ekonominių ir kultūrinių normų bei šeimos tradicijų. 2005 m. Indijos Rajasthan provincijoje verslininkė Safeen Husain ėmė keisti šią situaciją, imdamasi iniciatyvos „Šviesti mergaites“ (angl. „Educate Girls“)¹⁶. S. Husain išsikėlė tris pagrindinius tikslus: išplėsti mergaičių, turinčių lankyti mokyklą registraciją, didinti mergaičių išlaikymą mokykloje, gerinti visų mokinių mokymosi rezultatus. 2005 - 2007 m. S. Husain ir jos darbuotojai bandė įvairius metodus šiems tikslams pasiekti. Ji apsigyveno Rajasthane ir pradėjo testavimo etapą su 50 vietinių mokyklų ir bendruomenių. Norėdama gerai suprasti, kodėl mergaitės nelanko mokyklos, ponia S. Husain įdarbino jaunos, vietinius, savanorius iš viso rajono ir suformavo komandą. Komanda apsilankė 1067 kaimuose ir nustatė daugybę skirtingų priežasčių, kodėl mergaitės nelanko mokyklos, įskaitant mergaičių prievolę dirbti savo šeimai, baimę užkirsti kelią santuokos perspektyvoms, peržengti tradicines indų garbės normas ir prastas mokyklos sąlygas. Nustačius šias problemas, savanoriai nusprendė, kad Rajasthano kaimo mokyklose reikia įgyvendinti penkių etapų planą: sukurti tėvų vadovaujamus mokyklų valdymo komitetus, apmokyti mokytojus kūrybinių, į vaikus orientuotų mokymosi metodų, įdarbinti savanorius, palengvinti mergaičių priėmimą į mokyklas, suburti darbui su mergaitėmis daugiau jaunų moterų lyderių, kurios per atvirus pokalbius motyvuotų jas mokytis, lankyti mokyklą. Šio socialinio edukacinio projekto mastas per septynerius metus išaugo daugiau kaip šimtą kartų: 2005 m. nuo 50 mokyklų, iki 2013 m. - 5500 mokyklų ir turėjo įtakos daugiau kaip 500 000 vaikų trijuose Indijos regionuose.

Dar viena socialinio verslumo rėmimo iniciatyva - Pasaulio ekonomikos forumo įkūrėjo K. Schwab įkurtas Schwab socialinio verslumo fondas (angl. Schwab Foundation for Social Entrepreneurship)¹⁷, kuris yra pasaulinė platforma, prisidedanti prie išskirtinių socialinių inovacijų projektų rėmimo, padėdama spręsti pažeidžiamų ir mažas pajamas gaunančių žmonių problemas. Fondas įkurtas 1998 m. ir per savo veiklos laikotarpį apjungė beveik 350 pirmaujančių socialinių verslininkų iš 66 šalių, paskatino didelę pažangą įvairiose srityse –atsinaujinančių energijos šaltinių, sveikatos, sanitarijos, kaimo plėtros, mokymo ir prieigos prie aukštojo mokslo srityse. Pavyzdžiui, fondas parėmė socialinį projektą „First Book“, sukūrusį naują knygų platinimo tinklą, tarnaujantį mažas pajamas gaunančių tėvų vaikams, kad jie galėtų mokytis iš vadovėlių, kuriuose pateiktas aukščiausios kokybės mokymosi turinys. Fondas rėmė JAV korporaciją „Revolution Foods“, kuri padeda keisti Amerikos vaikų mitybos įpročius, teikdama paprastus, maistingus patiekalus mokykloms.

„Aravind Eye Care Center“ (toliau – „Aravind“) Indijoje - didžiausia akių priežiūros ir gydymo paslaugų teikėja ir plačiausiai žinoma socialinė įmonė pasaulyje – taip pat Schwab socialinio verslumo fondo parenta įmonė. „Aravind“ yra finansiškai tvari įmonė, nors 55 proc. jos pacientų negali sau leisti sumokėti tikrosios kainos už suteiktas paslaugas. „Aravind“ veiklos efektyvumas ir specializuotos funkcijos leidžia sumažinti išlaidas iki 0,50 JAV dolerių už konsultaciją, sutrumpinti operacijų laukimo laiką, pagreitinti pacientų pooperacinę priežiūrą, užtikrinti gerus pacientų sveikimo rezultatus.

Socialinio verslumo ugdymo teoriniai aspektai

Socialinio verslumo raiška ir pasiekti teigiami socialiniai pokyčiai įvairiose visuomenės socialinės, ekonominės, švietimo ir kitose srityse rodo, kad praktinė šio reiškinio nauda yra nediskutuotina. Socialinis verslumas, kaip ir verslumas apskritai yra kompetencija, aprėpianti žinias, vertybes, įgūdžius, gebėjimus pradėti ir vystyti verslą, pasitelkiant tokius asmeninius ir dalykinius gebėjimus, kaip vaizduotė, kūrybinis mąstymas, rizika, iniciatyva, imlumas inovacijoms, intuicija, vadybos įgūdžiai ir kt.¹⁸ Įvairiose srityse dirbantys mokslininkai, tyrinėjantys verslumo

¹⁶ <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/case-studies-1/2017/4/3/educate-girls-is-bringing-indias-rural-children-back-to-school>

¹⁷ <https://www.weforum.org/agenda/2019/04/social-entrepreneurship-changing-systems-change-schwab-foundation/>

¹⁸ Strazdienė, G., Garalis, A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. *Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai*. 38.

reiškinį, sutaria, kad dalis minėtų savybių ar jų užuomazgų yra įgimta, tačiau kita dalis įgyjama ir gali būti sėkmingai išugdoma, ypač tai darant jauname amžiuje¹⁹.

M. R. Noruzi, J. M. Westover, G. R. Rahimi (2010)²⁰ teigia, kad verslumo ugdymas dažnai vertinamas kaip specialus mokymas tapti verslininku arba didinti darbo perspektyvas. Toks požiūris taikytinas ir socialinio verslumo ugdymo perspektyvai. Pasak M. Gray, P. Crofts (2002)²¹, socialinio verslumo ugdymas, taip pat kaip ir praktinės socialinio verslumo iniciatyvos, yra orientuotas gerinti visuomenės socialinį gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, svarbu, kad toks ugdymas būtų susietas su realios tikrovės reiškiniiais, realiomis socialinėmis problemomis, analizuojant, modeliuojant ir imituojant realių situacijų sprendimus.

Pasak D. Brock (2011)²², šiuolaikinės švietimo institucijos turi prisiimti misiją ugdyti jaunosios kartos socialinį verslumą, skatinantį mokyti idėjas paversti kūrybingais veiksmais, ugdantį gebėjimą pastebėti naujas galimybes socialinėje aplinkoje ir modeliuoti socialinius pokyčius. Tokią misiją prisiimanti institucija, remiantis E. S. Mwasalwiba (2010)²³, turi įvertinti visuomenės socialines aktualijas, nustatyti socialinio verslumo ugdymo tikslus, turinį, metodus, aptarti ugdymo formas. A. Župerkos (2010) teigimu, verslumo kompetenciją galima ugdyti tiek formalium, tiek ir neformalium būdu, mokantis savarankiškai bei mokantis praktinėje veikloje²⁴.

Gana išsami I. Maraškaitės (2017) atlikta socialinio verslumo ugdymo koncepcijos analizė²⁵ leidžia teigti, kad socialinio verslumo ugdymo tikslai gali būti orientuoti į užimtumą (laisvalaikio ir profesinį), žinių sklaidą (geroji patirtis, naudinga informacija), mokyklos aplinkos kūrimą (bendruomenės švietimas socialinio verslumo aspektu), socialinę gerovę (besimokančiųjų savirealizacijos poreikiai, visuotinių, lokalių socialinių problemų sprendimo galimybių paieška), inovacijas ir kt. Minėta tyrėja išryškina ypač platų socialinio verslumo ugdymui taikytinų metodų spektrą – debatai, diskusijos, mokymasis iš patirties, minčių lietus, vaidmenų žaidimai, darbas grupėse, pamoka, paskaita, bandymų – klaidų metodas, projektinis darbas, savanorystė, atvejo analizė, vizitai įmonėse, įmonės kūrimas, verslo imitavimas ir kt.

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad socialinio verslumo ugdymas Lietuvoje dar yra gana nauja sritis, kuriai pastaruoju metu skiriamas didelis dėmesys tiek valstybės, tiek švietimo sistemos, tiek ir atskirų švietimo institucijų lygmenyse. Pirmojoje ir antrojoje straipsnio dalyse atlikta analizė rodo, kad socialinio verslumo ugdymas pasižymi didele formų ir metodų įvairove ir yra sparčiai plėtojamas.

Utenos kolegijos patirtis ugdant jaunimo socialinį verslumą regiono socialinių problemų sprendimui

Šioje straipsnio dalyje apžvelgiamas Utenos kolegijos atvejis, apibendrinantis šios aukštosios mokyklos patirtį autorių pasirinktu 7 metų laikotarpiu (2012 – 2019 m.) ugdant jaunimo socialinį verslumą neformalių iniciatyvų forma.

¹⁹ Barynienė, J., Paužaitė, Ž., Cibulskaitė, J. (2014). Verslumo ugdymo visuotinumui politinės ir teisinės iniciatyvos. *Viešoji politika ir administravimas*, 13 (3), 497-512.

²⁰ Noruzi, M., R., Westover, J., H., Rahimi, G., R. (2010). An exploration of social entrepreneurship in the entrepreneurship era. *Asian social science*, 6, 3-10. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/6217>

²¹ Gray, M., Crofts, P. (2002). Social Entrepreneurship and its Implications for Social Work. *Newcastle and the Hunter Region of New South Wales*, Australia.

²² Brock, D. (2011). Social entrepreneurship education resource handbook, *The University Division of Ashoka U.*

²³ Mwasalwiba, E., S. (2010). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education and Training*. 52(1), 20-47. <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/00400911011017663>

²⁴ Župerka, A. (2010). Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje. *Daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo Universitetas.

http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1880852/datastreams/ATTACHMENT_1880858/content

²⁵ Maraškaitė, I. (2017). Socialinio verslumo ugdymo modeliavimo galimybių socialinio pedagogo profesinėje veikloje. *Magistro darbas*. Šiaulių universitetas. <https://elaba.lt/object/elaba:22557805/22557805.pdf>

Utenos kolegijoje jaunimo **socialinis verslumas neformaliose veiklose ugdomas – per įvairios tematikos ir trukmės projektus ir renginius**. Įgyvendinant šias veiklas yra taikomi įvairūs metodai.

Utenos kolegijos dalyvavimas **ilgalaikiuose, ES programų ir fondų finansuojamuose projektuose**, kuriuose ugdomas jaunimo socialinis verslumas, įgyvendina siekį suteikti papildomas studentų verslumo bei socialinio verslumo įgūdžių ugdymo galimybes. Tokių projektų trukmė 2 - 3 metai. Jie sudaro geras sąlygas įtraukti didesnę dalyvių skaičių, dalintis patirtimi su užsienio šalių partneriais, perimti inovacijas socialinio verslumo, verslumo, kūrybiškumo ugdymo srityse. 2013 - 2015 m. Utenos kolegija partnerio teisėmis įgyvendino du ES struktūrinių fondų lėšomis finansuojamus projektus: su Jaunimo verslumo skatinimo asociacija - projektą „Septynių jūrų kapitonai II“ ir su VšĮ Marijampolės verslo informacijos centru - projektą „Aukštos kokybės viešųjų paslaugų teikimas“, kuriuose konsultacines veiklas įgyvendino kolegijos dėstytojai, suteikę konsultacijas 194 asmenims (regiono jaunimui, studentams ir kt.), ketinantiems kurti verslą bei 23 verslo įmonių atstovams. Utenos kolegijoje partnerio teisėmis vykdant 2014-2020 m. ES programos Erasmus+ lėšomis finansuotą projektą „Verslo švietimas tvarumui: įmonių socialinės atsakomybės ir socialinio verslumo mokymas tvariai vietinei ir regioninei plėtrai/Business Education for Sustainability: Teaching Corporate Social Responsibility and Social Entrepreneurship for Sustainable Local and Regional Development (BEST) (2015-2017 m.), organizuotas seminaras studentams ir dėstytojams „Įmonių socialinė atsakomybė ir socialinis verslumas: aktualijos ir perspektyvos“²⁶, parengti ir studijose naudojami socialinio verslumo ugdymo ir socialinės atsakomybės moduliai²⁷.

2017 - 2019 m. ES struktūrinių fondų bendrai finansuojamomis lėšomis įgyvendinamas projektas "Studentų verslumo ir kūrybiškumo ugdymas Utenos, Vilniaus ir Panevėžio regionuose (IN CORPORE)". Šis projektas įgyvendintas drauge su partneriais – Panevėžio kolegija ir Mykolo Romerio universitetu. Projektu siekiama ugdyti Utenos, Vilniaus ir Panevėžio regionų studentų ir dėstytojų verslumo ir kūrybiškumo kompetencijas komandose. Taip pat siekiama formuoti ne tik jų pozityvų požiūrį į verslą, bet ir požiūrį į socialines vertybes, kuriant asmeninę ir visuomeninę naudą. Ugdant studentų verslumo, kūrybiškumo bei socialinio verslumo kompetencijas, šalia kitų rezultatų, buvo sudarytos prielaidos naujiems, socialiai atsakingiems, inovatyviems verslams kurtis ar plėstis, taip skatinant jaunimo užimtumą bei mažinant nedarbo lygį regionuose. Projekto metu socialinio verslumo ir kūrybiškumo mokėsi 135 studentai ir 15 dėstytojų iš Utenos, Vilniaus, Panevėžio regionų aukštųjų mokyklų. Projekto įgyvendinimo metu organizuoti du mokymų ciklai, kurių pradžioje studentai ir dėstytojai buvo motyvuojami dalyvauti intensyviuose mokymuose ir suformuoti komandas iš 5 asmenų (4 studentų iš 3 skirtingų studijų krypčių ir 1 dėstytojo). Mokymai komandoms buvo vykdomi pagal penkias temas: savęs pažinimo ir lyderystės, socialinio verslumo ir rinkodaros, marketingo, kūrybiškumo. Kiekvienas mokymų ciklas baigėsi Studentų verslumo ir kūrybiškumo ugdymo konkursu, kurio metu komandos pristatė socialinio verslo idėjas ir varžėsi dėl prizų. Abiejų konkursų metu buvo pristatytos 7 socialinio verslo idėjos. Net trys iš jų buvo skirtos Utenos ir Panevėžio regionų senjorų problemoms spręsti: užimtumo veiklų organizavimas skatinant senjorus bendrauti Utenos mieste (komanda „Verda“), mobilios aplikacijos sukūrimas, pritaikytos senjorų bendravimo problemoms spręsti Panevėžio mieste (komanda „Forever young“), senjorų iš atokių Utenos rajono seniūnijų pavežėjimo organizavimas į renginius ir kitokias veiklas mieste (komanda „Baltoji pelėda“)²⁸.

Projekte dalyvavę studentai įgijo žinių ir įgūdžių, leisiančių geriau įsidarbinti pagal specialybę bei kurti verslo iniciatyvas, orientuotas į savo idėjų bei visuomenės gerovės didinimą, kūrybiškai sprendami regiono, vietinės bendruomenės socialines problemas. Tikslinės grupės nariai dėstytojais taip pat įgijo naujų studentų verslumo ir kūrybiškumo ugdymo kompetencijų, padėsiančių pagerinti

²⁶ <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/tarptautinio-projekto-best-sklaidos-seminaras>

²⁷ Projekto svetainė: <http://education4sustainability.eu/partners/>

²⁸ Projekto "I-ojo mokymų ciklo baigiamasis renginys ir studentų verslumo ir kūrybiškumo ugdymo konkursas" <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/520-ka-studentai-veikia-ne-paskaitu-metu>

socialinių, biomedicinos ir technologinių mokslų studijų kokybę Utenos, Vilniaus ir Panevėžio regionuose veikiančiose aukštosiose mokyklose²⁹.

Trumpalaikiai projektai, vykdomi Utenos kolegijoje, ugdant studentų ir jaunimo socialinio verslumo kompetencijas, apima studentų iniciatyvų projektus, finansuojamus kolegijos lėšomis ir projektus, finansuojamus LR Švietimo ir mokslo ministerijos ir Utenos rajono savivaldybės lėšomis.

Skatinant įvairias studentų iniciatyvas, ugdant motyvaciją patiems iškelti ir spręsti aktualias bendruomenės ir kitokio pobūdžio problemas, Utenos kolegijoje 2011 - 2018 m. kasmet buvo organizuojami Studentų iniciatyvų projektų konkursai. Šių konkursų tikslas - ugdyti studentų ekologinę savimonę, kūrybiškumą, lyderystės, pilietiškumą, verslumo ir socialinio verslumo, komandinio darbo įgūdžius, skatinti pilietiškumą. Konkurso metu studentų grupės įgyjo tokių projektų valdymo įgūdžių, kaip iniciavimas, planavimas, įgyvendinimas, įvertinimas, vadovavimas ir kt. Per 7 Konkurso gyvavimo metus įgyvendinta 17 projektų, kurių idėjos kilo sprendžiant konkrečias Utenos regiono, kolegijos jaunimo bei socialines problemas. Paminėtini tokie studentų projektai, kaip „Graži širdis“, „Vyžuonos upės fizikinių - cheminių kokybės elementų vertinimas (VYŽUONA)“, „Studentų ir dėstytojų bendradarbiavimui – TAIP!“, „Būk verslus“, „Tyras žvilgsnis“, „Šaltinėlis, „Utenos rajono gamtos paveldas ir šaltiniai“, „3D spausdinimas: sugalvoju, sumodeliuoju, spausdinu (3D-3S)“, „Būk verslus – 2“, Pirmas žingsnis link verslo kūrimo". Studentai realiomis sąlygomis, sustiprino verslumo, kūrybiškumo, lyderystės, komandinio darbo įgūdžius. Projektuose „Graži širdis“ ir „Tyras žvilgsnis“ buvo atsigręžta į socialinės atskirties grupių, beglobių gyvūnų problemas. Projekto „Graži širdis“ įgyvendinimo metu organizuota kūrybiškumą skatinanti veikla „Pabūkime drauge“, kartu su Utenos krašto žmonių su negalia sąjunga³⁰. Projektuose „Vyžuona“, „Šaltinėlis“, „Utenos rajono gamtos paveldas ir šaltiniai“, buvo spręstos Utenos rajono bendruomenių problemos, susijusios su šulinių ar šaltinių vandens kokybe. Studentai tyrė minėtų vandens telkinių vandens kokybę, organizavo šviečiamuosius seminarus bendruomenėms, publikavo tyrimų rezultatus Utenos rajono spaudoje. 2016 m. gruodžio mėnesį buvo organizuota fotografijų paroda miesto bendruomenei „Utenos krašto gamtos perlai“ Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje³¹. Projektuose „Būk verslus“, „Pirmas žingsnis link verslo kūrimo“ buvo kuriamos verslo idėjos susietos su socialinių verslų vystymu. 2018 m. kovo mėnesį organizuotas seminaras „Verslo pažinimas istorijos keliu“ bei protų mūšis Kolegijos studentams ir Utenos miesto gimnazijų moksleiviams³².

Analizuojamu laikotarpiu Utenos kolegija įgyvendino 11 projektų, finansuotų LR Švietimo ir mokslo ministerijos ir Utenos rajono savivaldybės lėšomis. Projektų problematika ir vykdytos veiklos buvo nukreiptos į realių Utenos regiono, Utenos miesto, rajono bendruomenės problemų prevenciją ir sprendimus ir prisidėjo prie jaunimo verslumo, socialinio verslumo bei kūrybiškumo ugdymo.

Šiame kontekste tikslinga išsamiau aptarti keletą projektų. Projektas „Gero žodžio takas“ (2015 m.) sprendė sveikų ir neįgaliųjų bendradarbiavimo problemas, ugdė jaunų žmonių ir žmonių su negalia socialinius įgūdžius. Projekto metu buvo organizuotos kūrybinės dirbtuvės, kuriose dalyvavo kolegijos studentai ir Utenos krašto žmonių su negalia sąjungos nariai. Projekte „Virtualaus ir kūrybiško #verslo akademija“ (2016 m.), naudojant realų bei e-mokymąsi, organizuotos Verslo praktinės dirbtuvės – praktiniai patirtiniai seminarai bei renginių ciklas studentų verslumo ir kūrybinės veiklos iniciatyvoms skatinti: tęstinė tarptautinė vaizdo konferencija „Verslumo ugdymo aspektai formaliajame ir neformaliajame švietime 2016“ ir vebinaras „Parodomosios derybos tarp verslo praktinio mokymų firmų“. Projekto „Tavo ir mano tapatybė“ (2017 m.) renginiuose buvo analizuojamos tautos tapatybės tauso jimo problemos, jaunimo

²⁹ http://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai/studentu-verslumo-ir-kurybiskumo-ugdymas-utenos-vilniaus-ir-panevezio-regionuose-in-corpore

³⁰ <https://www.kurstoti.lt/s/6310/verslus-ir-kurybiski-utenos-kolegijos-studentai>

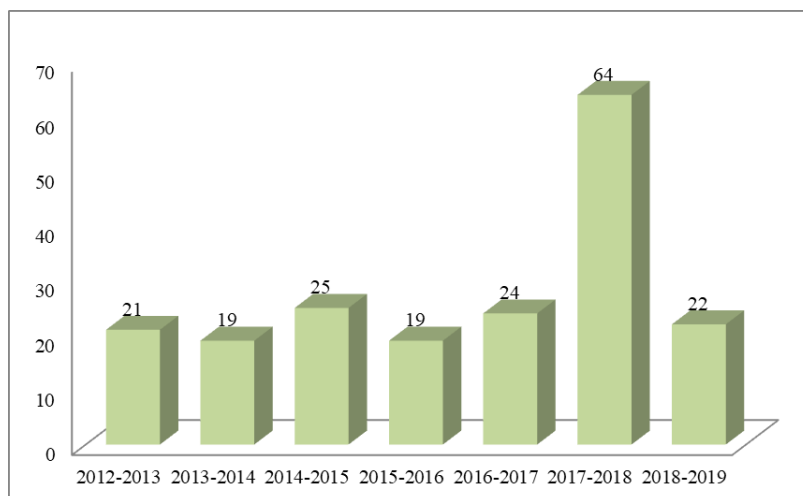
³¹ <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/a-ir-m-miskiniu-bibliotekoje-veikia-fotografiju-paroda-utenos-krasto-gamtos-perlai>.

³² <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/389-lietuvos-verslo-istorijos-keliu-itraukiantys-pranesimai-ir-protu-musis>

pilietiškumo klausimai. Projekto įgyvendinimo metu organizuota tarptautinė praktinė - kūrybinė konferencija „Tautos savitumo ženklai: tradicijų ir modernumo dermė aprangoje“, kūrybinės etno studijos, jaunųjų kūrėjų darbus pristatantis šou „Mados improvizacijos: tapatybės ženklai“. Projektas apjungė socialinius partnerius iš Lietuvos ir užsienio aukštųjų mokyklų, bendrojo lavinimo mokyklų, menininkų bendruomenių, Utenos miesto bendruomenės³³. Projekto „Įtraukiantis verslo labirintas“ (2017 m.) metu organizuota tarptautinė vaizdo konferencija „Verslo labirintas‘2017“, skirta tarptautinės, Lietuvos ir Utenos regiono verslo bendruomenės, akademinės bendruomenės atstovams, moksleiviams, kuriame nagrinėta tematika ir praktiniai užsiėmimai prisidėjo prie jaunimo verslumo ir socialinio verslumo kompetencijų plėtojimo³⁴. Projekto „Tautos tapatybės ženklai“ (2018 m.) metu buvo organizuotas renginių ciklas „Tautos tapatybės ženklai“, kurį sudarė: Kūrybinių industrijų ir meno, mokslo ir mokymo, verslo sektoriaus atstovų diskusija „Lietuvos etnografinių regionų tapatybės ženklai ir jų taikymas vizualiniuose sprendimuose“, tarptautinė konferencija „Tautos ženklai šiuolaikiniuose dizaino sprendimuose“, Kūrybinės studijos, kolekcijų pristatymas „Mados improvizacijos: tautos tapatybės ženklai“³⁵. Renginio auditorija – Utenos regiono bendruomenė, jaunimas, verslo atstovai.

Verslumo ugdymo renginiai Utenos kolegijoje organizuojami kiekvienais metais. Jie prisideda ne tik prie Utenos kolegijos strateginių tikslų įgyvendinimo bet ir prie Utenos regiono problemų prevencijos bei sprendimo. Renginiai paprastai būna įvairios trukmės – nuo vienos iki dviejų – trijų dienų.

2012 - 2019 m. Utenos kolegijoje organizuoti 194 renginiai, skatinantys įvairias neformalias studentų ir regiono jaunimo iniciatyvas, skirtas verslumui ir kūrybiškumui ugdyti (žr. 1 pav.). Vidutiniškai kiekvienais mokslo metais organizuojama apie 20 renginių. 2017-2018 mokslo metais, jų skaičius patrigubėjo dėl išaugusios kolegijos partnerystės su verslo įmonėmis, asociacijomis, kitomis aukštosiomis mokyklomis, bendrojo lavinimo mokyklomis, kitais socialiniais partneriais.

1 pav. Verslumo ugdymo renginių skaičiaus pokytis 2012-2019 metais
(2018-2019 m. m. duomenys apima renginius, vykusius iki 2018 m. lapkričio 20 d.)

Socialinio verslumo tematika buvo analizuojama Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto 2014 m. balandžio 28 d. organizuotame Verslo dienų renginyje „Verslo projektai ir inovacijos“, bendradarbiaujant su Utenos regiono mokyklomis bei verslo įmonėmis ir organizacijomis: UAB „Bikuvos prekyba“, UAB „Rokiškio pienas“, UAB „Sotus kashnis“, UAB „Sporto gama“, UAB „Elenos vairavimo mokykla“, VšĮ Utenos verslo informacijos centras³⁶. Minėta tematika buvo analizuota ir kitame renginyje - 2014 m. balandžio 17 d. vykusiuose

³³ <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/renginiuose-tautines-tapatybes-paieska>

³⁴ <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/284-utenos-kolegijos-itraukiantis-verslo-labirintas>

³⁵ <https://www.utenos-kolegija.lt/renginys/renginiu-ciklas-tautos-tapatybes-zenklai>

³⁶ <https://old.utenos-kolegija.lt/index.php?-902510676>

mokymuose kolegijos Verslumo ugdymo klubo nariams ir dėstytojams „Smulkus ir vidutinis verslas Utenos regione. Dabartis ir perspektyvos“, bendradarbiaujant su Utenos rajono savivaldybės Ekonominės plėtros ir projektų valdymo skyriumi ir Lietuvos smulkiųjų verslininkų ir prekybininkų asociacijos Utenos skyriumi³⁷. 2017 m. rugsėjo 21 d. kolegijoje organizuotas seminaras - diskusija „Aplinkai draugiškų transporto priemonių naudojimas, jų nauda sveikatai ir ekonomikai“, skirtas kūrybiško ir socialiai atsakingo požiūrio ugdymui į aplinkos tausojimą, bendradarbiaujant su LR susisiekimo ministerijos Plėtros ir tarptautinių ryšių departamento Plėtros ir inovacijų skyriumi ir Poveikio aplinkai vertinimo departamento Panevėžio ir Utenos skyriumi³⁸. 2016 - 2018 m. socialiai atsakingo verslo, „daljimosi ekonomikos“ ir savanorystės pamokas studentai gavo dalyvaudami akcijoje „Spalvoto meduolio diena“, kurios organizatorius NVO „Avilys“ - vienas iš socialinio verslo vystymo lyderių Lietuvoje³⁹. 2017 m. rugsėjo 22 d. organizuota akcija „Mink dviračiu į kolegiją“, skirta kūrybiško ir socialiai atsakingo požiūrio į aplinkos saugojimą ugdymui⁴⁰. 2017 ir 2018 m. Utenos kolegijos Medicinos fakulteto studentai prisijungė prie jau tradicinės TV3 televizijos inicijuotos akcijos „Pyragų diena“⁴¹.

Utenos kolegijoje taip pat organizuojami studentų verslumo ugdymo **vizitai į šalies bei regiono įmones**. Per 2012-2019 m. laikotarpį, tokių vizitų metu studentai apsilankė šiose įmonėse: AB „Pieno žvaigždės“, UAB „Vytrolma“, UAB „Amber forest“, AB „Utenos trikotažas“, AB „Biržų duona“, UAB „Švyturys - Utenos alus“ Utenos darykla, grožio studija „Elzara“, MB „Vanilinis dangus“, MB „Paletės baras“, UAB „Artemė“ ir kt. Vizitų tikslas - susipažinti su įmonės veikla, verslo plėtros galimybėmis, darbuotojais, atlikti kūrybines užduotis, prisistatyti darbdaviui. Pasak studentų, mokytis būti versliais juos motyvavo susitikimų su įmonių vadovais metu papasakotos jų ir jų darbuotojų bei įmonių sėkmės istorijos, demokratiškas įmonių požiūris į darbuotojus, draugiška darbo aplinka.

Kiekvienais metais Utenos kolegijoje organizuojamas tradiciniu tapęs studentų kūrybiškumo ir verslumo sklaidos renginys „Mados virusas“, kurio partneriai – Lietuvos, Latvijos aukštosios mokyklos, rengiančios aprangos dizaino ir technologijų, medijų, informacinių technologijų specialistus: Vilniaus ir Kauno kolegijos, Rezeknės technologijų akademija ir kt. Renginio kolekcijų temos nukreiptos į ekologinės savimonės ugdymo, tapatybės paieškos ir išsaugojimo sprendimus. Strateginis šio renginio partneris – AB Utenos trikotažas, viena inovatyviausių tekstilės įmonių Baltijos regione. Ilgalaikės partnerystės dėka šioje įmonėje savo karjerą parveda ir plėtoja apie pusė šimto Utenos kolegijos absolventų.

Jaunimo verslumo, kūrybiškumo, socialinio verslumo ugdymo veiklos – vienas pagrindinių turinio elementų organizuojant kitus, įvairaus pobūdžio renginius su socialiniais partneriais iš visos Lietuvos ir Utenos regiono: Lietuvos verslo praktinio mokymo firmų centru *SimuLith*, Vilniaus vertybinių popierių birža NASDAQ OMX, Lietuvos viešbučių ir restoranų asociacija, Europos institutu, VšĮ Ignalinos AE regiono plėtros agentūra, Panevėžio prekybos, pramonės ir amatų rūmų Utenos filialu, Aukštaitijos nacionaliniu parku, Kaimo turizmo sodyba „Pasagėlė“, AB „Bangenis“, AB „Nykščio namai“, UAB „Anykščių vynas“, UAB „SPA Vilnius Anykščiai“, UAB „Anykščių varis“, UAB „Bagaslaviškio pieninė“, UAB „Roris“ ir kt. Prie tokių renginių prisideda Utenos rajono savivaldybės administracija, Utenos daugiafunkcis sporto centras, Utenos buhalterių klubas, UAB „Nosted mechanika“, UAB „Stekas“, VĮ Utenos miškų urėdija, Utenos krašto žmonių su negalia sąjunga, Utenos vaiko ir šeimos gerovės centru, Utenos ligoninės Vaikų skyriumi, Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariatu, Prekybos centru „Aušra“, Utenos kūrybinių industrijų centru „Taurapolis“, Atvira erdve „Pokšt“, Utenos Verslo informacijos centru, Utenos A. ir M. Miškinų viešąja biblioteka ir kt.

³⁷ <https://old.utenos-kolegija.lt/index.php?-1284462940>

³⁸ <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/234-europos-judumo-savaites-renginiai-utenos-kolegijoje>

³⁹ <http://www.utenoszinios.lt/2017/11/25/spalvoto-meduolio-diena-subure-verslininkus-globojamus-vaikus-ir-savanorius/>

⁴⁰ <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/234-europos-judumo-savaites-renginiai-utenos-kolegijoje>

⁴¹ <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/pyragu-diena-bendrystes-ir-dalijimosi-diena>

Aukščiau apibendrinta Utenos kolegijos patirtis ugdant jaunimo verslumą ir socialinį verslumą paskatino ne vieną studentą ir absolventą imtis nuosavo verslo. Nors oficialios statistikos, kiek ir kokius verslus yra įkūrę Utenos kolegijos absolventai nėra, tačiau konkretūs socialinius verslus įkūrusių atvejai leidžia teigti, kad verslumo ugdymo iniciatyvos pasiteisina ir duoda rezultatų.

Utenos kolegijos Aplinkos apsaugos inžinerijos absolventas T. Karklinis, jau studijų metais išsiskyręs unikaliu mąstymu sprendžiant aplinkosaugos problemas bei vykdant projektus, skirtus kolegijos akademinės bendruomenės ekologinės savimonės ugdymui, po studijų, pakeliavęs po įvairias Europos šalis, grįžo į Uteną ir su bendraminčiais įkūrė kūrybinę erdvę „POKŠT“. Šio absolvento iniciatyvos artimai susiję su pasauline tendencija rūpintis pasauliu, kuriame gyvename. T. Karklinis įgyvendina įvairius meninius projektus, susijusius su gamtos tausojimu. Vienas didžiausių postūmių dabartinei veiklai vaikinui tapo prieš kelerius metus LR Aplinkos ministerijos organizuotas dizaino konkursas, skirtas prikelti naudotus daiktus naujam gyvenimui. Tomas iš seno automobilio dujų įrangos baliono pagamino instrumentą – erdvinį metalofoną ir laimėjo pirmąją vietą. Šia bei kitomis patirtimis jis stengiasi dalintis šviesdamas vaikus ir jaunimą: moko vaikus atsakingo vartojimo, aiškina, kas vyksta su pasauliu, gamta. Tausodamas gamtą ir siekdamas naudoti ekologišką energiją, T. Karklinis ant pastato, kuriame įsikūręs kūrybinis judėjimas „POKŠT“, iškėlė saulės modulį ir vėjo malūną.

Vaikų žaidimų kambario „Zyrza“ Utenos mieste įkūrėjos – Utenos kolegijos Socialinės pedagogikos studijų programos absolventės A. Pelakauskienė ir E. Ratkevičienė. Šią verslo idėją absolventės išvystė sprendamos savo bei savo šeimos draugų, t. y., jaunų šeimų, problemas. Pastaroji verslo idėja - vaikų žaidimų kambarys „Zyrza“, buvo realizuota per dvejus metus. Įkūrę vaikų žaidimų kambarį miesto centre nuomojamos patalpose, minėtos absolventės kartu įkūrė pasiūlė naują vietą, kurioje tėvai trumpam gali palikti vaikus su priežiūra, kurioje vaikai gali žaisti, piešti, praleisti laiką saugioje aplinkoje. Žaidimų kambaryje yra sąlygos aktyviai švęsti vaikų gimtadienius, organizuoti kitus renginius vaikams.

2019 m. Utenos kolegijos Kineziterapijos studijų programos studentė Inga Gimbutienė ir absolventė Sandra Zabulienė parašė ir išleido knygelę vaikams „Dominyka ir Nevalgymo Oželis“. Tai kūrinys, neturintis nieko bendro su moterų studijomis. Šis kūrybinis duetas susikūrė susijungus pomėgiui piešti ir pomėgiui rašyti bei poreikiui skaityti pasakas prieš miegą savo vaikams. I. Gimbutienė – trijų vaikų mama, teigia, kad sekdamas pasakas vis pamiršdavo veiksmų ir įvykių grandinę, tad kurdavusi savaip. Taip ji parašė vakarinę pasaką savo vaikams – tikrą dukros istoriją, kuri tapo knygele. Ją iliustravo S. Zabulienė, nuo vaikystės mėgstanti piešti. Knygelę jau gali skaityti ir kiti tėveliai bei vaikai. Šis atvejis nėra socialinio verslo pavyzdys, tačiau užmojis jį kurti ateityje.

IŠVADOS

Socialinis verslumas yra kompetencija sukurti inovatyvias paslaugas ar produktus ir panaudoti juos socialinių problemų sprendimui mobilizuojant idėjas ir išteklius socialiniams pokyčiams įgyvendinti.

Socialinis verslumas ir socialiniai verslai yra sparčiai populiarėjanti iniciatyva Europoje ir pasaulyje, realiai prisidedanti prie visuomenės problemų mažinimo, geresnio ir platesnio visuomenės poreikių tenkinimo.

Socialinio verslumo kompetencija gali būti ugdoma tiek formaliu, tiek ir neformaliu būdu, mokantis savarankiškai ir mokantis praktinėje veikloje. Ugdant socialinį verslumą būtina visuomenės socialinio fono analizė, besimokančiojo poreikių vertinimas, ugdymo tikslų suformavimas, turinio ir metodų numatymas, nuo kurių pasirinkimo didžia dalimi priklauso socialinio verslumo ugdymo sėkmė.

Utenos kolegija, ugdydama jaunimo socialinį verslumą, pasitelkia neformalias iniciatyvas – įvairios trukmės ir tematikos projektus bei renginius, kuriuose taiko įvairius metodus. Šios iniciatyvos sudaro sąlygas jaunimui suprasti socialiai jautrias sritis, ieškoti sprendimų, vertinti jų poveikį

socialinei aplinkai, išbandyti save įvairiose veiklose, vaidmenyse, susipažinti su realiai veikiančiais verslais, išmokti bendradarbiauti, planuoti ir kurti vertę regiono bendruomenei.

LITERATŪRA

1. Austin, J., Reficco, E. (2009). Corporate Social Entrepreneurship. *Harvard Business School*. <https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/09-101.pdf>
2. Barynienė, J., Paužaitė, Ž., Cibulskaitė, J. (2014). Verslumo ugdymo visuotinio politinės ir teisinės iniciatyvos. Viešoji politika ir administravimas, 13 (3), 497-512.
3. Brock, D. (2011). Social entrepreneurship education resource handbook, The University Division of Ashoka U.
4. Dees, J. G. (1998). The Meaning of 'Social Entrepreneurship'. Boston, MA: Harvard Business School. *Comments and suggestions contributed from the Social Entrepreneurship Funders Working Group*.
5. Gedvilienė, G., Tūtlys, V. (2017). Ar gebame būti verslūs? *Mokomoji knyga*. Vytauto Didžiojo universitetas.
6. Gray, M., Crofts, P. (2002). Social Entrepreneurship and its Implications for Social Work. Newcastle and the Hunter Region of New South Wales, Australia.
7. Greblikaitė, J. (2016). Development of Entrepreneurship in Lithuania: Becoming Social Entrepreneurs // *Entrepreneurship and Firm Performance*. – New York: Nova Science's Publishers. 81–92 p.
8. Gugerty, M. K., & Dean, K. (2014). Measuring Impact Isn't for Everyone. *Stanford Social Innovation Review*. http://ssir.org/articles/entry/measuring_impact_isnt_for_everyone
9. Yunus, M. (2010). Building Social Business: The New Kind of Capitalism that Serves Humanity's Most Pressing Needs. *PublicAffairs*. <https://www.amazon.com/Building-Social-Business-Capitalism-Humanity/dp/1586489569>
10. Kroeger, A., & Weber, Ch. (2015). Developing a Conceptual Framework for Comparing Social Value Creation. *Academy of Management Review* 40(1): 43–70.
11. Kvieska, V. (2015). Socialinio verslo ir verslumo kompetencijų sąsajos. *Socialinis ugdymas / Sumanioji edukacija*. t. 41, Nr. 2, 64–78. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2015~1497419985542/J.04~2015~1497419985542.pdf>
12. Maraškaitė, I. (2017). Socialinio verslumo ugdymo modeliavimo galimybės socialinio pedagogo profesinėje veikloje. *Magistro darbas*. Šiaulių universitetas. <https://elaba.lt/object/elaba:22557805/22557805.pdf>
13. Melnikas, B. (2017). Socialinis verslas: kūrimo ir plėtros poreikiai. *Public Administration*. Vol. 1/2, Issue 53/54, 64-81.
14. Mwasalwiba, E., S. (2010). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education and Training*. 52(1), 20-47. <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/00400911011017663>
15. Nicholls, A. Ed. (2006). Social Entrepreneurship, New Models of Sustainable Social Change. Oxford University Press.
16. Noruzi, M., R., Westover, J., H., Rahimi, G., R. (2010). An exploration of social entrepreneurship in the entrepreneurship era. *Asian social science*, 6, 3-10. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/6217>
17. Strazdienė, G., Garalis, A. Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. *Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai*. 2006, Nr. 38.
18. Šalkauskas, Š., Dzemyda, I. (2013). Socialinio verslo modelis. *Verslo sistemas ir ekonomika*. Vol. 3 (2), 208-219. <https://www3.mruni.eu/ojs/business-systems-and-economics/article/view/1480/1426>
19. Župerka A. (2010). Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje. *Daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo Universitetas. http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1880852/datastreams/ATTACHMENT_1880858/content
20. <http://education4sustainability.eu/partners/> Projekto "I-ojo mokymų ciklo baigiamasis renginys ir studentų verslumo ir kūrybiškumo ugdymo konkursas" <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/520-ka-studentai-veikia-ne-paskaitu-metu>
21. http://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai/studentu-verslumo-ir-kurybiskumo-ugdymas-utenos-vilniaus-ir-panevezio-regionuose-in-corpore
22. <https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/Darna%20vystymosi%20darbotvarke%20iki%202030.pdf>

23. <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/a-ir-m-miskiniu-bibliotekoje-veikia-fotografiju-paroda-utenos-krasto-gamtos-perlai>.
24. <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/pyragu-diena-bendrystes-ir-dalijimosi-diena>
25. <http://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/renginiuose-tautines-tapatybes-paieska>
26. <http://www.utenoszinios.lt/2017/11/25/spalvoto-meduolio-diena-subure-verslininkus-globojamus-vaikus-ir-savanorius/>
27. <https://old.utenos-kolegija.lt/index.php?-1284462940>
28. <https://old.utenos-kolegija.lt/index.php?-902510676>
29. <https://www.kurstoti.lt/s/6310/verslus-ir-kurybiski-utenos-kolegijos-studentai>
30. <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/about>
31. <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/case-studies-1/2017/4/3/jibu-a-water-solution>
32. <https://www.scu-social-entrepreneurship.org/case-studies-1/2017/4/3/educate-girls-is-bringing-indias-rural-children-back-to-school>
33. <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/234-europos-judumo-savaites-renginiai-utenos-kolegijoje>
34. <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/234-europos-judumo-savaites-renginiai-utenos-kolegijoje>
35. <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/284-utenos-kolegijos-itraukiantis-verslo-labirintas>
36. <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/389-lietuvos-verslo-istorijos-keliu-itraukiantys-pranesimai-ir-protu-musis>
37. <https://www.utenos-kolegija.lt/naujiena/tarptautinio-projekto-best-sklaidos-seminaras>
38. <https://www.utenos-kolegija.lt/renginys/renginiu-ciklas-tautos-tapatybes-zenklai>
39. <https://www.weforum.org/agenda/2019/04/social-entrepreneurship-changing-systems-change-schwab-foundation/>
40. <https://www.weforum.org/agenda/2019/04/social-entrepreneurship-changing-systems-change-schwab-foundation/>

DEVELOPING YOUTH SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A PERSPECTIVE FOR SOLVING SOCIAL PROBLEMS IN A REGIONAL COMMUNITY

VITALIJA BARTUŠEVIČIENĖ, AURELIJA PELENIENĖ, RAIMUNDAS ČEPUKAS
Utena University of Applied Sciences

ANNOTATION

In recent years, with the emergence of new social challenges all over the world, countries are increasingly focusing on the development of the social economy. According to global practice, social businesses, are quite effective in tackling youth unemployment, social exclusion and other problems that public services are unable to solve due to the lack of funds and other reasons. On the other hand, non-profit initiatives aimed at tackling social problems are often volatile and dependent on donors. Therefore, they are usually short-lived, accompanied by minimal success. This means that the European society is turning to business, hoping that it will assume greater responsibility for social welfare and environmental sustainability. The analysis carried out suggests that social businesses in Europe are very often able to find innovative solutions to immediate social problems, while being able to survive in the marketplace of regulated business.

The subject of the article is the development of youth social entrepreneurship. The aim of the article is to analyze youth social entrepreneurship education as a perspective of solving social problems of the region community.

The article deals with the following tasks: to describe the phenomenon of social entrepreneurship as a possibility to solve public problems; discuss social entrepreneurship initiatives worldwide; discuss some theoretical aspects of social entrepreneurship education; summarizes the experience of Utena University of Applied Sciences in developing youth social entrepreneurship for solving social problems of the region.

Theoretical analysis of scientific literature and Internet sources was carried out while the empirical part consisted of document analysis, case analysis, and conclusions.

The results of the study suggest that the competence of social entrepreneurship can be developed both in a formal and informal way, learning independently and learning in practice. Social entrepreneurship education requires analysis of the social background of society, assessment of learner needs, formation of educational goals, anticipation of content and methods, the choice of which largely depends on the success of social entrepreneurship education. Utena College develops youth social entrepreneurship and uses informal initiatives - projects of various lengths and themes and events, which use different methods. These initiatives enable young people to understand socially sensitive areas, find solutions, assess their impact on the social environment, test themselves in different activities, roles, get to know real businesses, learn to collaborate, plan and create value for the regional community.

COMPENSATION FOR DAMAGE IN PUBLIC PROCUREMENT: SOME PROBLEMATIC ASPECTS

DR. SIGITA ŠIMBELYTĖ

Panevėžys University of Applied Sciences

ELENA MOŠČENKOVA

Klaipėda State University of Applied Sciences

ANNOTATION

There is more and more talking about social entrepreneurship education, the development of socially sensitive business is encouraged, but scientists are not paying sufficient attention to the analysis of the role of state bodies, therefore, the study presented in this article is focused on the issue of compensation for damages suffered in public procurement as one of the ways to strengthen the state's capacity in solution of social problems. Since there are no comprehensive scientific researches on the emerging Lithuanian doctrine of public procurement law, the article analyzes the issues of damage and causal link as a civil liability condition, as well as the challenges facing practical applicability in public procurement in Lithuanian law and the European Union legal practice, using systemic-logical, linguistic, analytical-critical, analysis of documents, logical and generalization methods on the basis of which the specialists in this field are provided with important conclusions and suggestions.

Key words: *Civil liability, public procurement, causal link, damage compensation*

INTRODUCTION

There is a number of social problems in various fields of today's society, more and more people are trying to talk about social entrepreneurship education, development of socially sensitive business is promoted, at the same time, however, there is not sufficient attention paid to the activities and transparency of state institutions, especially when it comes to public procurement, which not only damages public interests, but also weakens the state's ability to concentrate on solutions of significant social problems. In the media, the inadequate organization of public procurement is becoming as more widespread matter, however, there is not enough attention paid to the problems of compensation for damages caused during procurement. Although this article does not create innovations in solving social problems, nevertheless it focuses on the issue of damage compensation in public procurement as one of the ways to strengthen the state's capacity in solution of social problems. It should be noted that due to the relevance of redress in public procurement, the right to compensation for damage in public procurement is established not only in the national laws (Article 96 of Law on Public Procurement of the Republic of Lithuania), but also in the European Union legislation (Directive of the European Parliament and of the Council of 11 December 2007, partly amending Council Directives 89/665 / EEC and 92/13 / EEC on improving the effectiveness of review procedures for the award of public contracts, etc.), in the absence of an effective mechanism to ensure redress, including the right to redress, it would not be possible to expect proper implementation of public procurement objectives. The possibility of exercising the right to redress in public procurement should be considered as one of the cornerstones that can help ensure the compliance of procurement procedures with legislation requirements. However, there are no detailed researches on this topic in the emerging doctrine of Lithuanian public procurement law, which constitutes the relevance of this analysis. However, considering the requirements for the article, the article analysis is limited to a few aspects of this topic, i.e. the article will analyze in more detail the damage and the causal link as civil liability conditions in public procurement not only in Lithuanian law, but also in comparison with the experience of the EU legal framework in order to provide a more comprehensive analysis of this issue.

The object of the study: Damage and causal link as civil liability conditions in public procurement in the Lithuanian and the European Union legal practice.

The aim of the study was to analyze the peculiarities of damage and causal link as civil liability conditions in public procurement, the features of legal regulation and practical applicability in the Lithuanian and European Union legal practice.

The tasks of the study:

- To examine the peculiarities of damage as a civil liability condition, the features of legal regulation of public procurement, and the problems of practical applicability in Lithuanian law.
- To disclose the peculiarities of causal link as a civil liability condition in public procurement, the features of legal regulation, and the problems of practical applicability in Lithuanian law.
- To compare the peculiarities of damage and causal link as civil liability conditions, the features of legal regulation of public procurement, and the problems of practical applicability in Lithuanian law with the experience of the European Union and the United Kingdom legal systems.

The methods of the study: Systemic-logical, linguistic, analytical-critical, document analysis, logical and generalization methods.

Abbreviations used in the text: CK - Civil Code of the Republic of Lithuania; VPI - Law on Public Procurement of the Republic of Lithuania, LAT - Law on Civil Proceedings of the Supreme Court of the Republic of Lithuania, EBPIT - Court of First Instance of the European Communities.

Damage in public procurement

LAT ruling in the civil case No 3K-3-446/2007 of 29 October 2007 stated that "damage (loss) is one of the bases of civil liability. In its absence, civil liability is absent at all. Damage is the loss or nonreceipt of property when a person reasonably and actually expected to receive it". The aggrieved party is entitled to claim for redress (Article 96, VŠĮ). "A person claiming for damages must prove the fact and extent of the damage" (LAT ruling in civil case No. 3K-3-280 / 2007 of 22 June 2007). The incurred pecuniary damage may be direct (costs incurred, loss or damage to property) or indirect (nonreceipt of income that a person would have received in the absence of illegal actions) (Article 6.249 of the CK). LAT ruling in the civil case No. 3K-3-328 / 2008 of 30 June 2008 stated that "damage as a condition for the occurrence of civil liability manifest itself in one of the ways set out in Article 6.249 (1) of the CK as following: loss or damage of personal property, expenses incurred (direct losses), as well as loss of income". Damage expressed in monetary terms shall constitute losses (Article 6.249 (1) of the CK). In addition to direct losses and loss of income, the losses shall include the following: a) reasonable costs for the prevention and mitigation of damage; b) reasonable costs related to the assessment of civil liability and damage; and c) reasonable costs related to the non-judicial recovery of damages. In addition to pecuniary damage, the non-pecuniary damage is also awarded to individuals (Article 6.250 CK). Non-pecuniary damage is a person's physical pain, spiritual experiences, inconvenience, spiritual shock, emotional depression, humiliation, deterioration of reputation, loss of communication possibilities, etc., valued in money by court (Article 6.250 (1) CK).

It could be assumed that suppliers in public procurement may suffer the following damage: 1) Direct damage referring to: a) preparation and submission of tender to the contracting authority and other costs associated with supplier participation in public procurement, b) costs related to contested procedure in the pre-litigation order, c) costs related to the estimation of the damage suffered; 2) Indirect damage, which usually represents the loss of income that the supplier would have received if he had won a public tender and entered into a public procurement contract. Loss of income in a general case is equal to the profit margin, which is calculated by subtracting cost savings from loss of income; 3) non-pecuniary damage that could result in deterioration of reputation. Direct losses of a supplier (direct damage). Each supplier intending to participate in the competition suffers certain losses in connection with the preparation of the tender or application for the competition. In this case, attention should be paid to the specificities of public procurement, i.e.

in any case, the supplier incurs certain costs when preparing the tender, but is not and cannot be assured that he would win in the competition. In case a supplier fails winning a public tender, the costs of his preparation for the competition will not be reimbursed. The question, therefore arises whether the supplier is also entitled to claim compensation for the costs associated with the preparation of the tender, if the contracting authority infringes the rights of the supplier. "Since the costs of preparing the tender would in any case have been incurred by a supplier, these costs should not be included in the extent of damage suffered (in practice, these costs are covered if the supplier wins a public tender)" Arrowsmith, 2005: 1379). Other authors, like P. Trepte (2007: 506), hold the position that costs related to the preparation of a tender and participation in public procurement should be reimbursed only in cases where the supplier can prove that he would have recovered those costs after winning the public procurement. The courts in the United Kingdom are of the opinion that "compensation for damages caused by the preparation of a tender is possible only if the supplier proved that he would not have submitted the tender at all if he had been aware of violation of the law" (Bovis, 2006: 225) This position is based on the fact that all the participants bear the economic risks associated with their activities, including the cost risk related to participation in a public procurement, if the offer made by another supplier will be recognized as the winner. In this case, therefore, there is a problem of a causal link between the damage suffered by the supplier and the unlawful conduct of the contracting authority, since the supplier actually bears the costs still before the unlawful actions made by contracting authority.

Although this issue has not been dealt with in more detail in Lithuanian case law, EBPI in the decision of 17 March 2005 in case No. T-160/03 assessed the above - mentioned circumstances and drew conclusions in view of the duality of the problem. "Economic entities must bear the economic risks referred to their activities". In the case of a tender, this economic risk entails, among other things, the costs associated with preparing the application. Therefore, such costs are borne by the company itself, which has decided to take part in the procedure, as participation in the tender does not ensure that it will be won. It follows that, in principle, the costs incurred by a tenderer for his participation are not recoverable damages. However, the EBPI stated that this provision could not be applied in the event of a breach of Community law in the tendering procedure thereby reducing the possibility for the tenderer to defeat it, as the principles of legal certainty and the protection of legitimate expectations would be violated. Thus, the principle is that despite the fact that the costs are incurred before the unlawful actions have been performed, and if these actions were not performed, the costs incurred by the supplier would be reimbursed to him (in case of winning the tender).

LAT in the ruling of 9 June 2008 in civil case No. 3K-3-322 /2008 noted that "according to the case law formed by Lithuanian courts, the process of determining a causal link in a civil case can be conditionally divided into two stages. First, a causal link is determined when deciding whether harmful effects are caused by wrongful actions, i. e. detecting whether harmful effects would have occurred if there had no been a wrongful action. At the second stage, a legal causal link is determined when deciding whether the consequences would not be legally too distant from the wrongful action". Law theorists argue that "a causal link between the behavior of the debtor and the loss implies that the actions (inaction) of debtor were made before the loss occurred, and the resulting losses were the result of the debtor's behavior" (Mikelėnas, 2003, 338). Thus, the direct costs of suppliers for the preparation of the tender should be reimbursed for the following reasons: a) although the costs are incurred before the unlawful action has been committed, the harmful effects on the suppliers are due to the unlawful action resulting in prevention of opportunities to get profit (upon fulfillment of the public procurement contract), and at the same time to recover the costs incurred; b) the consequences should not be considered as too remote from the wrongful act in case the supplier would prove that the violation committed by the contracting authority, resulted in the fact that the supplier lost the opportunity to conclude a contract with the contracting authority (Knight, Harland et al., 2007: 541). On the basis of the case-law (Decision by the Vilnius Regional Court of 2 December 2009 in civil case No. 2-2580-431/2009, etc.), it is seen that the courts tend

to award direct costs to suppliers (costs incurred in the preparation of tenders), what creates the preconditions to effective exercise of injured supplier right to compensation.

The European Commission has made a proposal to include in the European Union Directives a provision stating that the costs referred to the preparation of the tender should be equal to 1% of the cost of the tender, unless the supplier proved that these costs were really higher (Trepte, 2007: 560). Since this or a similar provision was not included in the text of the Directives, suppliers in each case must prove the extent of direct losses. Attention shall be drawn to that if the supplier only brings a suit towards direct damages (costs related to the preparation of the tender and participation in public procurement procedures), Article 7 of Directive 92/13 / EEC (applicable to "utility sector" procurement) provides that such supplier must prove the following: 1) Infringement of the European Community legislation in the field of public procurement or of the national legislation, related therewith; 2) that the supplier would have had a real chance of winning public procurement; (3) that precisely due to the infringement (clause (i)) he was deprived of the possibility of awarding a public contract (clause (ii)).

Thus, it should be assumed that in cases where the adopted decisions violate the imperative legal norms of the Law on Public Procurement and the principles of public procurement (Article 3 (1) of VPI), the expenses incurred by suppliers when preparing tenders and participating in public procurement procedures should also be reimbursed. This position is based on the fact that if the supplier would have been aware of such an infringement beforehand, he would have refused to participate in a public tender and would not have suffered any such costs. Indirect damage (loss of income). Indirect damage caused to the supplier due to unlawful failure to conclude a procurement contract, i.e. loss of profit in general case is equal to the profit margin calculated by subtracting cost savings from the loss of revenue. In all cases, the supplier must not only estimate and declare his own loss of income, but also justify its extent by proper evidence. Actually, it is often difficult for suppliers to estimate and prove the damage they suffered. In the case-law of Lithuanian courts (Ruling in civil case No. 2A-546/2007 by the Judicial Board of the Court of Appeal of Lithuania of 19 November 2007, and ruling in civil case No. 2A-435/2006 of 18 December 2006), it is stated that the entity applying to the court regarding the loss of income must prove not only that he would have won the public tender, but also declare the certain amount of income he would have received if the violation had not occurred. Thus, the position is that supplier can be compensated for indirect damage only if he would prove that he genuinely would have won the public tender, received a certain amount of income and the court would have no doubt as to the veracity of the evidence provided by the supplier.

It is believed that to prove a specific amount of loss of income is much easier when the contract price is a fixed amount that the contracting authority must pay to the supplier for the goods, services or works purchased. In this case, the supplier can provide specific calculations that he has made when submitting the offer and setting its price. However, not in all cases the contract price is a fixed amount known to the parties in advance. According to the recommendations of the Public Procurement Office under the Government of the Republic of Lithuania, the documents and the procurement contract may contain pricing rules, i.e. the rules for calculating the contract price, based on the decision of the Director of the Public Procurement Office under the Government of the Republic of Lithuania by order No IS-21 of 25 February 2003, the methodology for determining the pricing of public procurement contracts was approved. The pricing rules may provide that the contract price will be based on a fixed price, a fixed rate, or a rate base. Therefore, in all cases, the entire amount that will be paid to the supplier for the provision of services, works or delivery of goods is unknown at the time of the conclusion of the procurement contract. For example, when purchasing legal services, the contracting organizations often do not know how many of these services will be needed, so the contract is awarded to the supplier who has offered to provide services at the lowest hourly rate. Thus, the supplier cannot predict in advance what profit he would have received if the contract had been legally concluded with him. Therefore, the mere fact that the supplier has no information on the total scope of the goods, services or works to be purchased during the contract period cannot be prevented from requiring the honest supplier to claim

damages. It should be noted that direct losses (for example, the costs associated with the preparation of a tender) usually represent only a small part of the supplier's costs, since the supplier is subject to actual losses (not receives the planned profit) due to the absence of a contract concluded with this supplier. It can be assumed that the effective exercise of the right to compensation (Article 96 of the Law on Public Procurement) cannot actually depend on the actions of the contracting authority, i. e. providing and not providing information on the specific scope of the goods, services and works to be purchased.

On this basis, it is advisable for suppliers who do not have clear information about the scope of services, works or goods to be purchased by the contracting authority to apply to the contracting authorities pursuant to Article 24 (2) (6) of the Public Procurement Act and to request information on the quantities (scope) of goods, services or works to be purchased. Despite the fact that the quantities indicated may only be preliminary, this legal norm ensures the protection of the rights of the suppliers concerned and the possibility of determining the extent of damage suffered and therefore should be guided by it. Among other things, it is necessary to pay attention to the right of the court to reduce the size of loss compensation. Article 6.251 (2) of the CK provides that "the court may, taking into account the nature of responsibility, the financial situation of the parties and their mutual relations, reduce the amount of the indemnity if the total loss compensation would result in unacceptable and serious consequences". LAT ruling of 20 November 2005 in civil case No. 3K-3-623 / 2005 states that "this legal norm gives the court the right to reduce the extent of damages at its own discretion. It contains only an indicative list of criteria for reducing the amount of recoverable losses". Due to the principle of complete loss compensation, the contracting authorities may suffer extreme damage (Biržai Hospital in the cited case), so the principle of complete compensation is often combined with the principle of fair compensation.

In the light of the mentioned circumstances, it can be concluded that it is difficult for a (potential) supplier to make a claim because he must prove to the court the following: 1) The specific amount of income he would have received if there had been no violation (based on concrete evidence and estimates); 2) All the sum awarded to be paid, shall have judgment to be paid, as the court has the right to reduce the amount of the indemnity considering circumstances such as the material situation of the contracting authority. As regards non-pecuniary damage, it should be noted that it is remunerated only in cases provided for by law (Paragraph 2 of Article 6.250 CK). Article 96 of the Law on Public Procurement does not provide for the possibility to compensate for non-pecuniary damage caused by violations of public procurement rules. On the other hand, Article 42 of the Law on Public Administration of the Republic of Lithuania stipulates that "a public administration entity that has violated the requirements of this Law shall be liable according to the procedure established by laws". The pecuniary and non-pecuniary damage arising from unlawful acts of public administration entities shall be compensated in accordance with the procedure established by the Civil Code and other laws". Therefore, it is supposed that the case provided for in the Law on Public Administration of the Republic of Lithuania, where it is possible to claim non-pecuniary damage, is too far from the specifics of public procurement and its execution. First of all, it is necessary to consider whether non-pecuniary damage in public procurement is possible at all.

One of the most realistic ways in which non-pecuniary damage could occur in public procurement would be the deterioration of a person's reputation (Article 6.250 (1) CK). In one of the cases of Court of First Instance of the European Communities (case No. T-160/03) the supplier argued that, in the event of the contentious competition being won, it would have allowed him to participate in other public tenders. Due to the unlawful failure in the tender, the business of the supplier began to collapse and the fact that the tender was won by another supplier (GFA) damaged the reputation and activities of that supplier. Furthermore, the supplier was automatically prevented from taking part in other public tenders, as the conditions of the tender also required the participants to have annual turnover and experience that the supplier did not have (in the case the supplier assessed the "deterioration of reputation" at EUR 600 000). Furthermore, the unsuccessful tenderer has decided not to participate in public procurement because the contract with GFA has

discredited the supplier's name. All these arguments due to the deterioration of the supplier's reputation were judged to be unfounded by the court and it was refused to award the supplier non-pecuniary damage. It is believed that such court decision is justified for the following reasons: 1) The defeat in the public tender does not prevent the supplier from participating in other public tenders; 2) The "reputation" of supplier does not depend on how many public competitions he has won before. On the contrary, in accordance with the principle of equal treatment of suppliers (Article 3 (1) of the Law on Public Procurement), the contracting authority is obliged to evaluate the tenders of all suppliers equally and not to create exceptional conditions for any of them. One of the fundamental aspects of the interpretation of the principle of equal treatment of public procurement is that the principle of equal treatment presupposes that contracting authorities "have an obligation to interpret the terms of procurement documents equally for all suppliers" (the European Court of Justice case No.C-19/00); 3) The fact that a public contract was concluded with another supplier does not in itself discredit the name of the supplier and cannot be regarded as a sufficient ground for refusing to participate in other public procurement.

Thus, participation in public procurement is directly related to the economic risk that the supplier bears, and it would therefore be extremely difficult to prove that the supplier has suffered non-pecuniary damage (deterioration of reputation, etc) solely due to the defeat in a public tender. Furthermore, there is a risk that in the case-law of the Lithuanian courts, the right of the suppliers to claim for compensation of non-pecuniary damage (in public procurement) would not be recognized according to the Article 42 of the Law on Public Administration of the Republic of Lithuania. Summing up, it should be concluded that, although the supplier has all the prerequisites to claim compensation for direct losses he incurred (and to award damages), these losses are usually small (compared with the planned profit upon fulfillment of the the public procurement contract). The major part of the losses incurred by the supplier is usually loss of supplier income due to the absence of a public procurement contract. In proving the revenue to be received, the supplier must specify the amount of revenue planned, provide the evidence and estimates. Opportunities of the supplier are complicated in cases where the quantities (scope) of the planned works, services or works are not known in advance and the contracting authority can only specify the preliminary quantities. On the basis of the current legal framework and the specifics of public procurement, it is considered that there is no legal basis for suppliers to claim non-pecuniary damage in public procurement.

Causal link as a civil liability condition in public procurement

When a supplier makes a claim compensation for the damage he has suffered, it is necessary to prove the indispensable condition of civil liability - a causal link. Pursuant to Article 6.247 of the Civil Code, there shall be indemnified only the losses related to actions (action, inaction) that lead to the appearance of civil liability of debtor in such a way that the losses in accordance with the nature of their responsibility and civil liability can be considered as a result of the debtor's actions (action, inaction). As mentioned above, the major part of the losses incurred by the supplier is usually the loss of supplier income. Demonstrating the causal link between the illegal behavior of the contracting authority and the occurrence of the damage, the supplier shall actually prove that: (i) The supplier has lost the ability to conclude a contract due to the illegal behavior of the contracting authority; (ii) In the absence of illegal actions of the contracting authority, a public procurement contract would be awarded namely to that supplier; (iii) By awarding a public contract, he would have suffered a specific loss of income (Mizaras et al., 2009: 145). The problem of proving a causal link to potential suppliers is particularly relevant. "Potential damage to potential suppliers may be their loss of income. Income would be received if these suppliers have won the tender and obtained the right to pursue supplies, i.e. would be entitled to pursue income-generating activities". Breach of the interests of potential suppliers by not publishing the compulsory purchase does not directly imply that they are loss-making due to the failure to publish the tender because they do not receive any income. Uncollected earnings are funds that are actually expected to be received in the absence

of a violation. The absence of a call for tenders does not mean that a particular potential tenderer, even if it is a very clearly defined number, is harmed. The revenue would not only come from the publication of a tender. It is still necessary to obtain the right to perform the supplies after the tender, i.e. you need to win the competition. The prospective supplier must prove that he is prevented from generating revenue without a public tender, in accordance with the results of which he would have to pursue supplies. Not announcing a tender, where several people can participate and the supplier is unknown, the possibilities of potential supplier to receive revenue from feasible supplies are hypothetical, predictable but not realistic. "Such income does not comply with the requirements of legal doctrine and practice for loss of income" (LAT ruling of 22 June 2007 in civil case No. 3K-3-280/2007). Thus, it is rather complicated for the potential suppliers to prove the damage suffered by them, and according to the case-law of the Lithuanian courts, they can be indemnified only if they have won a public tender and entered into a public procurement contract.

As mentioned above, the potential suppliers are suppliers capable of submitting a tender (Article 2 (26) of the VPI), but have not actually submitted it because of the illegal behavior of the contracting authority. Obviously, many suppliers can deliver goods, provide services or perform works, but it is very difficult or virtually impossible (without announcing a tender or even having no information on what suppliers are going to participate) to foresee which of the suppliers would win the tender. Thus, compensation to potential suppliers is likely to be possible only if it was known in advance that only one (or several) suppliers may supply goods, services or works. In the absence of the announcement of tenders, he would have suffered damage that he would have proven owing to the fact of the loss of really predictable and planned revenues. The same view is taken by the EBPI in the above-mentioned case, stating that the supplier did not prove that the contract would have been actually concluded with him, "therefore the damage that AFCon claims to have suffered as a result of the loss of profit is not real and concrete, but only imaginary. Consequently, it cannot be reimbursed" (EBPI Decision of 17 March 2005 in case No.T-160/03). In most cases, the access to reimbursement for potential suppliers is hypothetical and suppositional due to the difficulty of proving the extent of damage caused.

Tenderers must also prove that their offer is the best. For example, if a supplier has been unjustifiably rejected for not satisfying the minimum qualification requirements, that supplier should be able to prove by means available to him that that he would have won the competition by allowing him to continue participating in public procurement. Let's say the offers at the second stage (the evaluation stage of the tenders) are evaluated according to the criteria of the most economically advantageous tender, where the criteria are clear, precise and detailed in advance in the procurement documents. In this case, the supplier should be given the opportunity to prove that he would have made a better offer than a successful bidder and would have a real chance of winning the tender. The United Kingdom case-law follows a different opinion (than is observed in Lithuanian case-law), where the damage is compensated in terms of evidence provided by the supplier about his lost of chance, i.e. other principles rather than the general doctrine of civil law are applied to compensate damages in the public procurement. "For example, if the court determines that a supplier had a 40 percent chance of winning a competition, he will be awarded 40 percent of the planned revenue" (Arrowsmith, 2005: 1382). This principle was developed in the Harmon case, where the courts found that the supplier had a 90 percent chance of winning the tender, and was therefore awarded 90 percent of the revenue planned by the supplier (Bovis, 2006: 231). Without following the principle of "chance to win", the supplier would not have proven to be successful at winning the competition, therefore, should not have access to any compensation for damage. It is supposed that such a case-law aims at compensating suppliers for at least part of their loss of income, depending on how the court assesses the ability of these suppliers to win the tender. Applying the "chance to win" principle would significantly protect the rights of suppliers, since it would not be required to prove that the supplier would actually have won the public tender (Trepte, 2007: 560). In this case, therefore, the principle of "you will receive as much as you prove" is respected, and the indemnity is not linked to the judge's belief that a particular supplier would certainly (without a doubt) have won a public procurement contract. Therefore, it is considered that

such practice enables suppliers to defend their rights more effectively, thereby ensuring the general principle of efficiency requirement. In this case, a much larger circle of suppliers could avail themselves of the possibility of claiming compensation for the damage suffered, especially in disputes concerning such purchases, where a large number of suppliers are potentially involved (Trepte, 2007: 562). Furthermore, the court should analyze in detail the evidence provided by the supplier each time and assess the supplier's real chances of winning the public procurement. Other authors, like Mr. Bolton (2007: 383), argue that in order to obtain redress, the supplier must prove that he was very likely to have won the public contract. In this case, the supplier must prove that he would probably have won the public procurement (had a real opportunity to do so), but did not necessarily have to provide all the evidence that he would have won the public procurement without any doubt. According to the case law of the Lithuanian courts, an entity applying to the court for the loss of earnings, must prove that he would have won the public tender, i.e. the court should have no doubt that a particular supplier would have won the public procurement (Ruling of the Lithuanian Court of Appeal of 19 November 2007 in civil case No. 2A-546/2007, Ruling of 18 December 2006 in civil case No. 2A -435 / 2006). In order to identify the fundamental differences between Lithuania's and foreign states' approach to causal link in public procurement, it is necessary to separately discuss two causal link doctrines: direct causal link doctrine and adequate causal link doctrine. According to the first doctrine, a person is liable for damage only if the damage is a direct consequence of his actions. Assessing the position held by Lithuanian courts in actions for damages in public procurement, it is assumed that the doctrine of direct causal link was observed, i.e. the supplier was illegally prevented from awarding the contract, even though the contract had to be awarded to that supplier. Meanwhile, an adequate causal link doctrine says that a causal link exists when person's actions increase the possibility of harm. According to this doctrine, the supplier would be awarded damage if he had been illegally removed from public procurement procedures or otherwise prevented him from concluding a public procurement contract when there were realistic assumptions about his winning, i.e. the unlawful actions of the contracting authority have increased the possibility of damage (Mizaras et al., 2009: 112). It is clear that the UK case-law that has already been analyzed is more guided by the principles of the second doctrine, thus protecting the interests of the victims more effectively. Summing up, it should be concluded that suppliers often face with the problem of proving the causal link, since only a part of suppliers have the opportunity to prove that the public procurement contract would have be awarded to them. The supplier's obligation on proof whether he would have actually won the public procurement should be assessed by the Lithuanian courts on the basis of the principle of "high probability that the supplier would have won the public procurement", thus ensuring effective protection of the rights of suppliers.

CONCLUSIONS

1. Although there are all the prerequisites for the supplier to claim compensation for the direct loss suffered by him (and to award damages), these losses are usually small (compared to the planned profit upon fulfillment of the public procurement contract), therefore, the suppliers of essential importance are usually able to recover the lost income. However, the supplier's capabilities are made more complicated in cases where the quantities (scope) of the planned purchased works, services or works are not known in advance, and the contracting authority can only specify the preliminary quantities.
2. Although the potential supplier is theoretically entitled to reward lost income, in fact it is difficult to implement even for the supplier who has submitted the tender and has been listed in the preliminary queue of offers, as he must prove that he would have won the tender, the specific amount of income he would have received if there had been no violation.
3. The suppliers often face with the problem of proving a causal link, since only a part of suppliers have the opportunity to prove that the public procurement contract would be concluded namely with them. The Lithuanian courts should assess the supplier's obligation to prove that he would

have won the public procurement in accordance with the principle of "there is a high probability that the supplier would have won the public procurement" in such a way as to ensure effective protection of the rights of the supplier, as the current case-law does not call into question the court that a particular supplier would have won a public contract.

REFERENCES

National and international legislation:

1. Civil Code of the Republic of Lithuania. *The State News* No. 74-2262, 2000.
2. Law on Public Procurement of the Republic of Lithuania. *The State News* No. 84-2000, 1996; No. 116-4321, 2004.
3. Law on Public Administration of the Republic of Lithuania. *The State News* No. 60-1945, 1999.
4. The methodology for determining the pricing of public procurement contracts approved by Order No. 1S-21 of 25 February by the director of Public Procurement Office under the Government of the Republic of Lithuania. *The State News* No. 22-944, 2003.
5. Directive of the European Parliament and of the Council of 11 December 2007 partly amending Council Directives 89/665 / EEC and 92/13 / EEC on improving the effectiveness of review procedures concerning the award of public contracts. *Official Journal* No. L 335 20/12/2007.

Special literature:

6. Arrowsmith S. (2005). *The Law of Public and Utilities Procurement*, London, Sweet & Maxwell.
7. Bolton, P. (2007). *The Law of Government Procurement in South Africa*, Lexis Nexis, Butterworths, 2007.
8. Bovis Ch. (2006). *EC Public Procurement: Case Law and Regulation*. Oxford: Oxford University Press.
9. Knight L. ir kt. (2007). *Public Procurement International Cases and Commentary*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
10. Mikelėnas, V. et al., (2003). *Commentary on Civil Code of the Republic of Lithuania, Sixth Book, Law of Obligations (I)*. Vilnius, Justitia.
11. Mizaras V. et al., (2009). *Civil Law, General part*. Vilnius: Justitia.
12. Trepte P. (2007). *Public Procurement in the EU, A Practitioner's Guide*, Second Edition. Oxford University Press, 2007.

Case - law

13. Ruling in civil case No. 3K-3-623/2005 "*Litesko*" UAB (*Ltd.*) v. civil case "*Biržų ligoninė*" VšĮ (*public institution*) by the Panel of Judges of the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania of 20 November 2005.
14. Ruling in civil case No. 3K-3-280/2007 "*Litesko*" UAB (*Ltd.*) v. civil case "*Biržų ligoninė*" VšĮ (*public institution*) by the Panel of Judges of the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania of 22 June 2007.
15. Ruling in civil case No. 3K-3- 446/2007 *N.S. v. Notary T.N. of the 19th Notary Office of Vilnius City* by the Panel of Judges of the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania of 29 October 2009.
16. Ruling in civil case No. 3K-3-328 / 2008 "*Rudeta*" UAB (*Ltd.*) v. "*Lietuvos draudimas*" AB (*plc*) by the Panel of Judges of the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania of 9 June 2008.
17. Ruling in civil case No. 3K-3-328/2008 BUAB "*Omė*" v. *Bailiff D.J.* by the Panel of Judges of the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania of 30 June 2008.
18. Ruling in civil case No. 2A-435/2006 "*Panevėžio ryšių statyba*" UAB (*Ltd.*) v. *Kėdainiai District Municipality* by the Panel of Judges of the Civil Division of the Court of Appeal of Lithuania of 30 June 2008.

19. Ruling in civil case No. 2A-546/2007 *"Vitrabolo servisas" UAB (Ltd.) v. Nacionalinis kraujo centras VŠĮ (National Blood Center, public institution)* by the Panel of Judges of the Civil Division of the Court of Appeal of Lithuania of 19 November 2007.
20. Decision in civil case No. 2-2580-431/2009 *"Vestekspres" UAB (Ltd.) v. Ministry of Agriculture of the Republic of Lithuania* by the Vilnius Regional Court of 2 December 2009.
21. Decision by the Court of First Instance of the European Communities of 17 March 2005, *AFCOn Management Consultants, etc. v. Commission of the European Communities*, case No. T-160/03.
22. Decision in civil case No. ECR I-07725 C-19/00 *SIAC Construction Ltd. v. County Council of the County of Mayo* by European Court of Justice.

MANIFESTATION OF PROFESSIONALIZATION OF ADULT VOLUNTEERING

SALOMĖJA KARASEVIČIŪTĖ
Marijampolės kolegija

ANNOTATION

Volunteering leads towards integration and professional occupation and is an important factor to enhance social cohesion. It helps to materialize key social values and has a significant impact on education, employment and public spirit. It also may improve mutual appreciation, communication and cooperation in a variety of social spheres. Objective of the research – to reveal manifestation of professionalization of adult volunteering. Goals of the research: To reveal theoretical grounds of volunteering; Having conducted research of expert opinions, to justify manifestation of professionalization of volunteering. The present work reveals theoretical grounds of volunteering. Manifestation of professionalization of volunteering has been justified on the grounds of research in expert opinions.

Key words: *volunteering, professionalization, manifestation.*

INTRODUCTION

Volunteering leads towards integration and professional occupation and is an important factor to enhance social cohesion. It helps to materialize key social values and has a significant impact on education, employment and public spirit. It also may improve mutual appreciation, communication and cooperation in a variety of social spheres.

Contemporary society faces a range of social, economic and political transformations. With the growth of population, the number of individuals who need social support augments. Unfortunately, national agencies, international organizations and business enterprises fail to essentially address problems of individual people and therefore modern society needs socially responsible people determined to take active part in volunteering (Klanienė I., Litvinas Š., Gelžinienė J. (2011). National and international volunteering closely associates with active participation in social life that constitutes fundamentals of democracy.

Volunteering contributes to personal development, fosters the feeling of social usefulness and develops general competences. In most cases, volunteering is done in various social and environmental organizations and institutions of informal education. Successful volunteering needs a relevant legal environment to ensure safe and flexible volunteering acceptable to both, a volunteer and a hosting organization. In Lithuania, volunteering is defined by Volunteering Act, 2011 as volunteer's unpaid work for the benefit of the society stipulated by the volunteer and the volunteer organization.

1. Theoretical justification of volunteering

Here is presented the philosophical provisions which define one's assistance to other humans, altruistic actions and volunteering as works of love to help other people in need.

According to the *social exchange theory* human interaction is a type of social economics because people exchange not only items and money but also social commodities (Jonutytė, 2006).

Social norms theory. Social norms are the basis of sociocultural assistance which humans perceive and, thus, behave accordingly when socializing (Myers, 2000; Gouldner (1960).

Evolution theory. The representatives of the evolution theory explain altruistic behaviour via the aim to preserve one's line: the genes force us to act in a certain way to increase the chance of survival for our relatives (Gailienė ir Stonytė, 2008).

Humanistic education theory. The humanistic education approach was developed by Maslow (2006) and Rogers (2005). They claim that the most important personality trait is self-actualization, the concept of *I*, i.e. all thoughts and feelings which answer the question „Who am I?”

Catholic social teaching provisions. In his Message for Lent the Pope John Paul II (Messaggio di Sua Santità Giovanni Paolo II per la Quaresima 2003) cited the words of Jesus “It is more blessed to give than to receive” (Apd 20, 35), and noted that works of love and sacrifice in attempts to help others in need are significant elements of the life of every Christian. Servitude to the society is manifested and implemented in free and non-formal activities, institution operation and extending a helping a hand to singled humans, various groups of men and societies (Vatican II conference decisions, 2001).

Pope Benedict XVI (2006) emphasizes the importance of volunteering in his encyclical „Deus caritas est“, claiming that the multifaceted voluntarism that is present and widespread, encompassing many services, is a very significant phenomenon. For all those involved in various forms of activity, I would like to say a special word of recognition and gratitude.

The phenomenon of volunteering transcends national, religious and social barriers, is characterized by solidarity and people needs help. These activities require creative, strong wills that promote community and people with positive values (Sozanska, Tošner, Frič (quoted by Štuopytė, 2010).

2. Conception of volunteering professionalization

Professionalization is described by a lot of synonyms as given in Dictionary of contemporary Lithuanian (1993). Professionalism is described as a person of high qualification showing professional excellence. Or professional as related with professionalism because professionalism is described as a result of constant perfecting (Juozaitis, 2008). Otherwise, as L. Jovaiša (2007) states, it is a person having good skills in his activities and perfectly practising it. The concept of professionalization is the object of discussion among sociologists, educologists and psychologists from different countries. The questions of common professionalization were analysed by Hall (1969), Parsons (1968), Corcuff (2002), Paradeise (2009). Most of the authors (Hughes, 1985; Huberman, 1989; Corcuff, 2002; Paradeise, 2009 and others) agree that professionalization is the sum of activities encouraging the professional structure of a new activity, professional status, its acknowledgement as a new professional field, having the standards of activities and professional education and certification (Jatkauskienė, Jatkauskas, 2010).

Originally, professionalization meant any activity, especially volunteering, becoming a profession together with mastering individual professional skills (Jatkauskienė, Jatkauskas, 2010). Not only individuals but also activity and its structure become professional (Le Boterf, 2008). So professionalization *becomes a system* with its main subsystems (professionalization of structures, individuals and activities) *and a process* with basic elements such as professional development, professional identity and its construction, transforming and consolidation (Jatkauskienė, Jatkauskas, 2010). In analysing the professionalization of adult volunteering, such *methodology* was followed – professionalization reveals itself as a process consisting of the fields and activities typical for volunteering requiring special competences. There is no professionalization if there are no individual competences and no practical variations in their realization, together with changing the structures (Perrenoud, 2007). On the methodological basis of professionalization, the stress is on an individual who is involved in the volunteering in order to promote the organization and allots part of his time to help community members at no charge, taking responsibility for his volunteering, seeking for personal development, new experience and spiritual satisfaction, sharing it with the community or organization. Following the discussion on the model of professionalization, we notice that becoming a volunteer, a person is involved in activities that scientifically, politically and practically is described as freely chosen socially useful activity.

Volunteering activities distinguish themselves from other activities by specific criteria, principles, traits, forms and fields. Volunteering encourages communication and collaboration,

sharing and staying together. According to different theories, volunteering activities give a person possibility to communicate, take part in social life and add new experience (Th. Rotolo, Jh. Wilson (2006); G. Williams (2005); E. G. Clary, M. Snyder (1991), S. J. Ellis (1985).

Volunteers are offered wide spectrum of activities: working with children, young people, elderly people, the disabled, working in camps, community centres, online phone support, help in different events, support in adult education, ecology, art and culture, recreation activities, fighting racism, discrimination, prevention of child violence and crime. We may say that work in different fields, that are used in empirical research of the dissertation, are analysed following national and international level of the organization.

After the description of specific fields of volunteering, competences could be provided, necessary to fulfil these activities and develop professionalism and give way to professionalization. It should be noticed that professionalization as a process does not appear in some days, it requires big efforts of volunteers to get used to new activity structures and adoption to them. It lasts long giving enough time for development and renewal. To sum up, the model of professionalization of adult volunteering activities **revealed that volunteering** professionalization is expressed in different volunteering activities that need competences and constant participation in person life.

Scientific research methods used in the research

Theoretical methods: descriptive, analytical (analysis of scientific literature on Educational science, Psychology, Philosophy, Sociology), studies, analysis, comparison and summation of associated scientific sources.

Empirical methods: qualitative: semi-structured interviews to determine expert opinion on professionalization of volunteering. The goal was to justify manifestation of professionalization of volunteering. The informants were N=8 experts, five of who were female and three were male who had experience in volunteering. The content of the responses to the interview was studied by employing the qualitative content analysis method.

Results of expert evaluation

Analysing the contents of the interview, three qualitative categories with several sub-categories have been identified: participation in voluntary activities, voluntary activity assessment, professional competence in volunteering.

First Category Participation in Volunteering consists of 3 subcategories describing the development of volunteering, information opportunities and recognition: the development of voluntary activities; information on the importance of volunteering; ways of recognizing voluntary activities. Analysing the expert responses by the method of qualitative content analysis, the experts' opinion was expressed that voluntary activities could be developed by institutions that influence decision-making, heads of educational institutions, non-governmental organizations, state and business enterprises. According to informants, the importance of volunteering could be introduced by the speeches of influential persons, kindergartens, schools, church, municipalities, media, example of volunteers. All experts agreed that volunteering was recognized as a voluntary activity law and could be recognized in ways such as the provision of certificates, certificates recognized by volunteers around the world, volunteers' access to international programs, active cooperation with international organizations.

In the category of Volunteering, three sub-categories have been identified: improving the quality of volunteering; empowerment of voluntary organizations; measures to reduce the obstacles to volunteering. Informants shared their experiences openly, emphasizing that the improvement of the quality of volunteering depends on the emphasis on volunteering in the media, on the organization of volunteers, on the organization of training courses for volunteers, on volunteers responsible for volunteering coordination in the municipalities. Experts note that empowering volunteer organizations opens the way to participation in shaping volunteering policies, ideas and suggestions for decisions on social problems in municipalities. Informants have identified measures to reduce obstacles to volunteering such as: highlighting the benefits of volunteering and organizing special events on volunteering, greater public attention, support from foundations to NGOs, involvement of volunteers in discussions on how to reduce barriers and decision-making.

In the category of Vocational Competence in Volunteering, three sub-categories are distinguished: the importance of the profession in voluntary activity; the importance of professional skills in volunteering; Differentiation of Volunteering by Occupation of the Volunteer. All the experts who participated in the study admitted that professional competence in volunteering is important. According to informants, if a volunteer has a profession, it means that he / she can be a good professional in that area, or if the volunteer is associated with a volunteer's occupation, this is an important criterion for volunteering. According to informants, the professional skills in voluntary activities are manifested through the nature and practice of volunteering, ie. y. in difficult situations, with uncertainties or urgent issues. Informants note that volunteers themselves should be interested in revealing their professional skills in volunteering. Experts recognize that volunteering could be differentiated by profession or simply be one of the possible criteria for choosing a volunteer for a activity.

The results of qualitative research justify the expression of the professionalization of voluntary activity. The study showed that: participation in volunteering opens up opportunities for the development of voluntary activities, informing the public about the importance of volunteering activities, and allows for ways of recognizing voluntary activities; Volunteering has shown improvements in the quality of volunteering, the empowerment of voluntary organizations and measures to reduce barriers to volunteering; The professionalization of volunteering is highlighted by the importance of the profession, the expression of professional skills in voluntary activities and the differentiation of voluntary activities according to the profession of the volunteer.

In summary, it can be said that the results of the qualitative research substantiate the manifestation of the volunteer specialization. The research revealed the following: volunteering opens up possibilities for the development of the volunteering opportunities, informing society about the importance of volunteering, and allows diagnosing volunteering recognition methods; when assessing volunteering opportunities, improvement of volunteering quality, empowerment of volunteering organizations and means removing obstacles of volunteering were found out; the professional competence is highlighted when volunteering via the importance of the profession, manifestation of the professional skills in volunteering and differentiation of volunteering opportunities based on the volunteer's profession.

CONCLUSIONS

1. In its primary sense, professionalization means conversion of any activities, in most cases voluntary, into professional practice followed by professional development and acquisition of expertise. Today, professionalization affects not only individuals - activities and structures professionalize as well. Analysis of professionalization of adult volunteering applies the following *methodological provisions*: professionalization manifests as a process the constituent parts of which are individual spheres and activities of volunteering that are typical in volunteering and require possession or acquisition of certain competences. No professionalization is possible without a significant change in individual competences and practices taking place at the same time as corresponding structural changes. It must be noted that professionalization may not occur overnight and is a long-term process that allows enough time for professional development and updating of competences of volunteers.

2. Results of the qualitative research in expert opinions ground manifestation of professionalization of volunteering. According to experts, volunteering might be developed by institutions affecting political decisions, non-governmental institutions, public and business enterprises. Importance of volunteering may be promoted by people of influence, kindergartens, schools, the Church, local authorities and mass media. Experts also highlight possible ways of recognition of volunteer competences including worldwide acknowledged certificates, participation in international programs and cooperation with international volunteer organizations. Results of the *content* analysis reveal that improvement of volunteering activities depends on availability of quality training courses. Rendering power to volunteer organizations gives them a possibility to take part in

the formation of volunteering policies and affect decisions of local authorities. The focus on the benefits of volunteering, public interest, funding of NGOs, involvement of volunteers into discussions and participation of public institutions in volunteering activities are typical measures to encourage volunteering. The content analysis allows highlighting the importance of professional competences in volunteering. A profession that volunteer has may help to become a good specialist in volunteering and is an important criterion in the appointment of missions to the volunteer. Professional skills manifest in volunteering via the nature of volunteering activities. Results of the content analysis lead to a conclusion that volunteering activities may be classified as to the corresponding professions and may be one of the criteria in the choice of volunteers for individual activities.

REFERENCES

1. Benediktas XVI. (2006). Enciklika *DEUS CARITAS EST*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba.
2. Clary E. G., Snyder M. (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior: the case of volunteerism. Ed. Clark M. S. Review of personality and social psychology. Newbury park: Sage.
3. Corcuff P. (2002). La Societe de verre. Pour une ethique de la fragilite. Armand Collin.
4. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. (1993). Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla.
5. Ellis S. J. (1985). Research on Volunteerism...What needs to be done. *Journal of Voluntary Action Research*, 14 (2-3). P. 11-14. ISSN. 0094-0607.
6. Gailienė I., Stonytė A. (2008). Aukštesniųjų klasių moksleivių altruistinių ketinimų ypatumai. *Pedagogika*, 90. P. 91-97. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas. ISSN 1392-0340.
7. Gouldner A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25 (2). P. 161-178. American Sociological Association. ISSN 00031224.
8. Hall R. H. (1969). Occupations and the social structure. Prentice Hall, Inc.
9. Huberman M. (1989). La vie des enseignants, evolution et bilan d'une profession. Paris: Delachaux et Niestle.
10. Hughes E. C. (1985). Men and their Work. Free Press.
11. Jatkauskienė B., Jatkauskas E. (2010). Andragogų profesionalizacijos raiška veiklos daugiav funkcionalumo kontekste. *Mokytojų ugdymas*, 14(1). P. 42-63. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. ISSN 1822-119X.
12. Jonutytė I. (2006). Jaunųjų savanorių motyvavimas tęstinei socioedukacinei veiklai su vaikais. *Pedagogika*, 83. P. 96-102. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas. ISSN 1392-0340.
13. Jovaiša L. (2007). Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius.
14. Juozaitis A. (2008). Suaugusiųjų mokytojų profesionalizacija tobulinant andragoginę veiklą. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
15. Klanienė I., Litvinas Š., Gelžinienė J. (2011). Studentų socialinės atsakomybės ugdymas/is savanoriška veikla. *Tiltai*, 3(56). P. 159-168. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. ISSN 1392-3137.
16. Le Boterf G. (2008). Repenser la competence. Paris: Eyrolles.
17. Maslow A. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
18. Messaggio di Sua Santita Giovanni Paolo II per la Quaresima. (2003). Prieiga per internetą: <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/lent/documents/hf_jp-ii_mes_20190206_lent-2003_it.html>.
19. Myers D. (2000). Psichologija. Leidykla: Poligrafija ir Informatika.
20. Paradeise C. (2009). Comprendre les professions : l'apport de la sociologie. Identite(s), l'individu, le groupe, la societe. Paris: Editions Sciences Humaines.
21. Parsons T. (1968). Professions. In International Encyclopedia of Social Sciences, 12. P. 536-547. New York, McMillan and the Free Press.
22. Perenoud Ph. (2007). Dix nouvelles competences pour enseigner. Invitation au voyage. Paris: ESF.
23. Rogers C. R. (2005). Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius : VIA RECTA.
24. Rotolo T., Wilson J. (2006). Substitute or complement? Spousal influence on volunteering. *Journal of Marriage and Family*, 68(2). P. 305-319. Edited By: R. Kelly Raley. National Council on Family Relations. ISSN 1741-3737.

25. Štuopytė E. (2010). Savanorių mokymasis vykdant socioeducacinę veiklą nevyriausybinėse organizacijose. *Socialiniai mokslai*, 2(68). P. 103-111. Kaunas: Technologija. ISSN 1392 – 0758.
26. Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas (2009). Vilnius: Katalikų pasaulis.
27. Vatikano II susirinkimo nutarimai. (2001). Vilnius.
28. Williams G. (2005). Teenagers Volunteer at Double the Rate of Adults, Government Study Finds. Prieiga per internetą: <<http://philanthropy.com/article/Teenagers-Volunteer-at-Doub/58755/>>.

JAUNUOLIŲ, LANKANČIŲ JAUNIMO MOKYKLĄ, PATIRTYS GAUNANT SOCIALINIO DARBUOTOJO PAGALBĄ

VIKTORIJA BANYTĖ

Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Jaunimo mokykloje mokosi jaunuoliai iš socialiai pažeistų šeimų, turėdami nemažai sunkumų su ugdymosi procesu ar elgesiu. Mokykloje, vykstant profesionaliai socialinio darbo veiklai, siekiama padėti spręsti juos supančias problemas: grąžinti mokymosi motyvaciją, užkirsti kelią naujai atsirandančioms problemoms. Mokykloje realizuojant socialinio darbuotojo funkcijas bei metodus, pasitelkiant socialinio darbo veiklos specifiką, jaunimo mokyklos kontekste, gali būtų teikiamas efektyvus pagalbos procesas, reikalingas jaunuoliams ir jo šeimai. Teikiamas pagalbos procesas jaunuoliams, turi teigiamų pasekmių asmenybės bei tolimesniame socializacijos procese. Taigi, šio darbo tyrimo objektas – jaunuolių patirtys, gaunant socialinio darbuotojo pagalbą. Tyrimo tikslas – atskleisti jaunuolių patirtis, gaunant socialinę pagalbą, jaunimo mokykloje. Tyrimui buvo naudota kokybinio tyrimo metodika ir strategija, atliekant mokslinės literatūros analizę ir pusiau struktūruotą interviu su jaunuoliais. Kokybinis tyrimas atskleidė, kad reikšminga socialinio darbuotojo pagalba dažniausiai teikiama individualiai. Jaunimo mokykloje teikiama socialinio darbuotojo pagalba jaunuolių vertinama kaip daranti pokytį jų asmeniniame gyvenime. Didžiausią pokytį paaugliai įvardijo pastebėję savo elgesyje, sprendžiant konfliktus, padidėjusią motyvaciją mokymosi kontekste.

Reikšminiai žodžiai: *jaunimo mokykla, jaunuoliai, paaugliai, socialinis darbuotojas.*

IVADAS

Jaunimo mokyklos vienas pagrindinių tikslų – siekti atkurti jaunuolių mokymosi motyvaciją bei suteikti socialines paslaugas, kurios padėtų mokykloje jaustis pilnaverčiu asmeniu. Šiose mokyklose mokosi jaunuoliai iš šeimų, susiduriančių su įvairiais socialiniais sunkumais. Patys jaunimo mokyklose besimokantys jaunuoliai dažnai turi nemažai sunkumų ugdymosi procese, elgesio problemų. Socialinis darbas mokykloje – svarbus ir reikšmingas, ir yra ugdymosi visumos dalis (Dobranskienė, 1997). Mokykloje, vykstant profesionaliai socialinio darbo veiklai, kuria siekiama padėti paaugliams grąžinti mokymosi motyvaciją, konsultuoti rūpimais klausimais bei į tai įtraukiant jų šeimą, turi teigiamų pasekmių asmenybės, tolimesniame socializacijos procese (Dobranskienė, 1997). Siekiant, akcentuoti socialinio darbo veiklą, teigiamą naudą jaunuoliams, baigiamojo darbe centre – jaunuolių patirtys, gaunant socialinio darbuotojo pagalbą ir jų pačių, pastebimi asmeniniai pokyčiai. Socialinis darbuotojas – žmogus, kuris veikia aplinkoje bei dirba tam tikromis aplinkybėmis, panaudodamas sisteminį požiūrį į vaiką, šeimą ir jų socialinę aplinką. Anot, Varžinskienės (2008) socialinio pedagogo ir socialinio darbuotojo profesijos, dirbtinai atskirtos. Socialinio darbuotojo pareigybė mokykloje neegzistuoja, tačiau darbe, bus naudojama socialinio darbuotojo sąvoka, kalbant apie asmenį, kuris mokykloje teikia reikalingą pagalbą paaugliams. Socialinė pagalba mokykloje teikiama, atsižvelgiant į socialinio darbo sferą: funkcijas, veiklas bei vaidmenis.

Keičiantis laikams, paauglių problemos tampa vis sudėtingesnės, kurios susijusios su aplinkos vyksmais, fiziniiais, biologiniais bei psichologiniais pokyčiais (Malinauskienė ir Žukauskienė, 2007). Padedant paaugliams spręsti, juos slegiančias problemas, turi būti teikiama socialinė pagalba tokiomis priemonėmis ir būdais, kad būtų pasiektas rezultatas, suteikiantis teigiamą naudą patiems jaunuoliams. Socialinio darbo galimybės mokyklos aplinkoje, gana plačios ir gali būti orientuotos į daugelį sričių, kaip pagalba ne tik mokiniui bet ir jo šeimai, kurios dėka būtų vystomas kompleksinis pagalbos procesas. Taip pat, socialinio darbo galimybių plėtra jaunimo mokykloje, gali būti terpė, kurioje susijungia ne tik ugdymosi procesas, tačiau ir problemų

sprendimas, elgesio sunkumų šalinimas bei šeimoje, kylančių problemų sprendimas. Siekiant padėti mokiniams keisti jų sudėtingą situaciją, svarbu įtraukti mokinio šeimą. Tokiu atveju, palaikant ryšį tarp mokyklos ir šeimos, problemos sprendžiamos daug veiksmingiau.

Tyrimo problema. Mokykloje mokosi sudėtingo elgesio paaugliai, turintys nemažai kompleksinių problemų, kurios neretai atsiranda, dėl aplinkos, kurioje paauglys gyvena bei jų asmeninių savybių. Ko pasėkoje, jiems tenka susidurti su įvairiais sunkumais. Jaunuoliams reikalinga socialinė pagalba, kuri padėtų šalinti turimas problemas, ieškoti tinkamų problemos sprendimų, kad būtų stengiamasi užtikrinti, jų pačių socializacijos procesą. Tokiu atveju, asmuo mokymosi įstaigoje, teikiantis pagalbos procesą, pasitelkdamas socialinio darbo metodus, funkcijas, į tai įtraukiant paauglio šeimą, gali siekti optimalių rezultatų jų gyvenime, jog būtų užtikrinama paauglių gerovė, ne tik šeimoje, bet ir mokykloje.

Objektas – jaunuolių patirtys, gaunant socialinio darbuotojo pagalbą.

Tikslas – atskleisti jaunuolių patirtis, gaunant socialinę pagalbą, jaunimo mokykloje.

Uždaviniai:

1. Teoriškai ir empiriškai atskleisti sunkumus su kuriais jaunuoliai patenka į jaunimo mokyklą.
2. Atskleisti jaunuolių asmeninio pokyčio patirtis, gaunant socialinio darbuotojo pagalbą, jaunimo mokykloje kontekste.

Tyrimui buvo naudota kokybinio tyrimo metodika ir strategija. Atliekant tyrimą, buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas, duomenys apdorojami turinio (*content*) analizės būdu. Interviu metu apklausti 5 mokyklos mokiniai.

Priežastys, lemiančios paauglių atsiradimą, jaunimo mokykloje

Jaunimo mokykla dažniausiai būna nebe pirmoji mokykla paauglio gyvenime. Atvykdami iš buvusios mokyklos, jaunuoliai tikisi patenkinti savo poreikius, nori jaustis pripažinti, įvertinti (Jaunimo mokyklų veiksmingumas, 2007). Į jaunimo mokyklą atvyksta mokiniai, kurie susiduria su problemomis šeimoje: nesutarimai ir smurtas šeimoje, bei sąlygų mokytis nebuvimas, taip pat daugelis mokinių iš nepilnų, socialiai remtinų ir socialinės rizikos šeimų (Barkauskaitė ir kt., 2005). Barkauskaitės ir kt. (2005) atliktas tyrimas atskleidė priežastis, kurios lėmė mokyklų keitimą bei atvykimą į jaunimo mokyklą. Priežastys skirstomos į kategorijas: pirmoji – *mokyklos mikroklimatas*, antroji – *šeimos situacija* ir trečioji kategorija – *psichologinės priežastys*.

Mokyklos mikroklimatas. Buvusioje mokykloje mokiniams teko susidurti su įvairių formų priekabiavimu (fiziniu, psichologiniu), nepripažinimu klasės draugų rate, namų darbų neatlikimu, mokytojų neigiamu požiūriu, negebėjimu prisitaikyti prie mokyklos taisyklių, kas iššaukė visišką mokyklos nelankymą (Barkauskaitė ir kt., 2005). Civinskas ir kt. (2006) plačiai aprašo mokyklos mikroklimato svarbą bei ryšį su mokytojais paauglio ugdymosi procese. Santykiai su mokytojais turėtų būti abipusiai, suinteresuoti glaudžiam bendradarbiavimo procesui bei mokytojo subjektyvus mokinio elgesio ir gebėjimų vertinimas, išskiriant tik neigiamas jaunuolio savybes, vieša kritika dėl pamokų nelankymo iš mokytojo, mokinių tarpe vertinama neigiamai, bei skatina patyčias tarp bendraklasių. Mokytojų neigiamas nusistatymas, požiūris ir elgesys su motyvacijos stoka susidūrusiais mokiniais, juos veikia neigiamai: mažina paauglių norą labiau ugdytis, suprasti ugdymosi procesą bei riboja jų atsiskleidimą ir norą dalyvauti pamokose. Su tokiu mokytojų elgesiu susidūrę jaunuoliai, atsako į mokytojo konfliktus, neigiamas jų pastabas, netinkamu savo elgesiu pamokų metu (Civinskas ir kt., 2006).

Šeimos situacija. Šeimos problemos: nesutarimai su tėvais; patiriamas smurtas šeimoje; sudėtingos namų sąlygos, socialinis ir ekonominis skurdas jaunuoliui apsunkina mokymosi ir socializacijos procesą. Paaugliai susidurdami su anksčiau minėtomis problemomis neretai jaučia gėdą prieš bendraamžius ir ima praleidinėti pamokas, vengti mokyklos. Civinskas ir kt. (2006) atskleidžia, jog šeima gali tiesiogiai paskatinti apleisti mokyklą, dėl socialinių bei ekonominių aspektų: sudėtinga materialinė padėtis, šeima įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą, stebima įvairių tarnybų ir kt.). Šeimos struktūra, šeimoje puoselėjamos vertybės, perteikiamos socialinės

normos, auklėjimo stilius, tėvų vaidmuo turi įtakos jaunuolių vertybiniam ir moraliniam supratimui bei paauglio elgsenai. Paauglys patirdamas nepriežiūra bei kitus sunkumus neretai ima demonstruoti savo netinkamą, delinkventinį elgesį: santykiai su netinkamais žmonėmis; dalyvavimas netinkamoje veikloje - narkotikų vartojimas.

Trečioji kategorija, atskleidžianti kokios priežastys lemia jaunuolių atvykimą į jaunimo mokyklas t.y. *psichologinės priežastys*. Įvairūs išgyvenimai, patirtys, nesėkmių šleifas su kuriuo jaunuoliui susidūrus iššaukiamas žemas savęs vertinimas, žemi mokymosi rezultatai bei mokymosi motyvacija. Neretai psichologinės priežastys paauglius priverčia elgtis agresyviai, jausti pyktį tėvams, dėl sudėtingos šeimos situacijos. Susikaupęs pyktis ar neviltis gali sukelti suicidinių minčių, galvojant, kad savižudybė leistų išsilaisvinti iš jų supančių sunkumų.

Apibendrinant galima teigti, kad pasirinkti jaunimo mokyklą jaunuolius dažniausiai paskatina trys pagrindinės priežastys: mokyklos mikroklimatas, šeimos situacija ir psichologinės priežastys. Patyrę neigiamas patirtis jaunuoliai su šiais sunkumais dažniausiai susitvarkyti nemoka, todėl jaunimo mokyklos užduotimi be žinių perteikimo, neretai tampa ir psichosocialinių problemų sprendimas, esamų sunkumų mažinimas ir pagalba siekiant išvengti naujų sunkumų atsiradimo.

Socialinio darbuotojo funkcijos mokykloje

Siekiant užtikrinti kokybišką kompleksinę pagalbą, mokyklos socialinis darbuotojas turi atlikti keletą vaidmenų vienu metu, vykdyti tam tikras funkcijas, remtis kompleksiniu visuminiu požiūriu į asmenybę ir jo aplinką, įsiklausant ir įsigilinant į problemos atsiradimo ištakas bei pasekmes. Socialinis darbuotojas – asmuo, kuris savo veikla daro įtaką pokyčiams visuomenėje, padeda spęsti žmonių tarpusavio santykius, problemas bei siekia jų gerovės ugdymo (Vaicekauskienė, 2007).

Įstatymiškai mokykloje socialinis darbuotojas dirbti negali. Socialinio darbuotojo ir socialinio darbuotojo profesijos yra labai susijusios, tačiau gana dirbtinai atskirtos viena nuo kitos. Socialinio pedagogo funkcijos ir vaidmenys atliekami mokykloje yra socialinio darbo funkcijos ir vaidmenys. Taip pat Bagdonas (2001) teigia, jog socialinis darbas yra socialinio darbuotojo ir kliento bendradarbiavimo veikla, kuri realizuojama pasiremiant, tam tikromis aplinkybėmis (politinėmis, teisinėmis, materialinėmis, žmonių išteklių, bendruomenės ir visuomenės nuostatų). Taigi socialinis darbuotojas yra asmuo kuris sąveikauja tarp kliento ir institucijų, siekiant pagalbos proceso veiksmingumo bei užtikrintinumo.

Socialinis darbuotojo veikla jaunimo mokykloje, susideda iš socialinio darbo funkcijų. Tokios funkcijos, kaip informacinė, diagnostinė, valdymo, pagalbos teikimo bei organizacinė, padeda integruoti, bei nukreipti klientą, veikti nuosekliai, link nusimatyto rezultato.

Informacinė funkcija įgyvendinama renkant informaciją apie mokinį, kuri suteikia supratimą apie jo poreikius, šeimyninę padėtį, jo praeities veiklas bei elgesį. *Diagnostinė*, tai funkcija, kai socialinis darbuotojas surinkęs informaciją, duomenis, faktus, juos išanalizuoja ir daro sprendimą apie mokinio asmenines savybes bei bruožus. Akivaizdu, kad tai leidžia suvokti koks darbo procesas turėtų būti vykdomas, norint sistemingai dirbti su mokiniu. *Valdymo funkcijos realizavimo* dėka įmanoma stebėti, sureguliuoti vykstančius procesus mokykloje su paaugliais. *Organizacinė* socialinio darbuotojo funkcija, suteikia galimybę tenkinti mokinių priėmimo ir pripažinimo poreikius. Jaunuolių skatinimas dalyvauti įvairiose grupėse, užsiėmimuose ugdo jų gebėjimus bendrauti, dirbti komandoje ir pan. Jaunimo mokykloje, specialisto viena svarbiausių funkcijų - *pagalbos teikimas*. Jaunimo mokykloje mokiniams suteikiamas palaikymas, supratimas bei pagalba, ko pasėkoje siekiam padėti jaunuoliams susidoroti su juos kamuojančiomis problemomis bei siekiama sustiprinti jų socialinį statusą, išvystyti asmenybės socialumą.

Socialinis darbuotojas įgyvendinantis vykdamas šias funkcijas mokykloje, turi nepamiršti visų aplink esančių sistemų veikimo, kurios itin glaudžiai susiję su paaugliu ir gali paveikti jo kasdienybę, teikiant pagalbą ar siekiant pokyčių jo elgesyje.

Socialinio darbo metodai, mokykloje

Socialinio darbo metodai – neatsiejamas socialinio darbuotojo įrankis dirbant mokykloje. Pasitelkiant skirtingus metodus, galima siekti veiksmingų rezultatų darbui su paaugliais, siekiant suteikti jiems pagalbą, paramą ir kt.

Yra išskiriami trys pagrindiniai socialinio darbo metodai, kuriais remiamasi, teikiant pagalbą mokykloje:

- Individualus darbas su mokiniu;
- darbas su šeima;
- darbas su grupe.

Individualus socialinio darbo metodas, jis skirstomas į keletą rūšių: įvairios konsultacijos, palaikymas, skatinimas, klausymas (Gvaldaitė, Švedaitė, 2005). Individualus darbas su mokiniu ar jo šeima, leidžia labiau pažinti konkrečią situaciją, jai būdingus požymius, išvelgti sunkumus bei kliūtis. Situacijos pažinimas suteikia galimybę numatyti individualią paramos eigą.

Socialiniame darbe *konsultavimas* vienas dažniausiai naudojamų metodų pagalbos procese. Mokykloje konsultavimas vyksta neplanuotai ir neretai sunku atskirti, tai paprastas socialinio darbuotojo ir mokinio pasikalbėjimas ar konsultavimo procesas. Konsultavimu siekiama jaunuolio pokyčių, veiksmingų problemų sprendimų. Revenkienės (2010) teigimu, mokykloje esant sudėtingo elgesio paaugliams, jų individualus konsultavimas, kontakto palaikymas, gali užkirsti kelią naujų problemų atsiradimui bei esamų krizinių situacijų numalšinimui. Ugdant paauglio mąstymą bei skatinimą priimti tinkamus sprendimus, socialiniai darbuotojai padeda jaunuoliui palaikyti ryšius su aplinka bei savo šeima, ko pasėkoje, stengiamasi padėti įveikti socialinę atskirtį aplinkoje. (Revenkienė, 2010).

Mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas yra vienas svarbiausių veiksnių, darančių teigiamą poveikį sėkmingam vaikų mokymuisi mokykloje (Auškelis, 2012). Jaunimo mokykloje *darbas su šeima* gali teigiamai „pasitarnauti“ tėvams, norint suprasti jaunuolio elgesio priežastis bei problemas. Mokyklos ir šeimos santykiai – itin svarbus aspektas, norint teikti kokybiškas paslaugas, socialinę paramą bei suvokti problemas, kurios slegia paauglį. Mokykloje teikiama socialinė pagalba šeimoms – ne tik siekia spręsti šeimos problemas, bet ir sustiprinti jų socialinius ryšius, jų ugdymą ir sustiprinti ar atstatyti šeimos santykius (Kašalynienė, 2012).

Šalia individualaus bei darbo su tėvais, *įgyvendinamas darbas su grupe*. *Grupė asmeniui gali suteikti viltį*. Jaunimo mokykloje dažnai mokiniai, turi žemą mokymosi motyvaciją, išgyvenę daug neigiamų patirčių (tėvų skyrybos, konfliktiški santykiai šeimoje, mokykloje), nebetiki, kad gali kažkas pasikeisti. *Grupė leidžia pamatyti, kad asmuo nėra vienas su tokio pobūdžio problema*. Grupėje paauglys gali nebesijausti vienas su jam būdingomis problemomis, tokiu atveju, jis gali jaustis suprastas bei pripažintas. *Grupėje vyraujantys santykiai gali turėti teigiamos įtakos koreguojant santykius šeimoje*. Nuo šeimos situacijos neretai priklauso paauglio savijauta. *Ugdomi bendravimo įgūdžiai*. Paaugliai, linkę būti uždaresni, nebendrauti, gali vengti užmegzti kontaktą. Šioje vietoje ugdomas socialinis mokymasis, kuris suteikia galimybę mokytis iš vietoje kuriamų santykių.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinis darbuotojas pasitelkdamas įvairius metodus gali padėti paaugliams ir jų šeimoms spręsti problemas, užkirsti kelią naujai atsirandantiems sunkumams, siekti gerinti šeimos emocinį klimatą bei siekti jaunuolių elgesio ir ugdymosi pokyčių.

Jaunuolių, lankančių jaunimo mokyklą, patirtys gaunant socialinio darbuotojo pagalbą tyrimo rezultatai

Sunkumai, su kuriais, paaugliai atvyksta į jaunimo mokyklas

Jaunimo mokyklose didžiąja dalimi mokosi sudėtingo elgesio paaugliai, kurie atvyksta į jas, dėl įvairių asmeninių patirčių. Tyrimo metu atsiskleidė priežastys, lemiančios mokyklos keitimą. Galima išskirti pagrindines mokyklos keitimo priežasčių grupes: susijusios su buvusios mokyklos mikroklimatu, asmeninėmis savybėmis bei šeimos aplinka. Mokykloje, susiduriant su

įvairaus pobūdžio sunkumais (patyčios mokykloje, šeimos sunki materialinė padėtis), jaunuoliams sukuria dar didesnių problemų (nepasiteikėjimas savimi, žemi mokymosi rezultatai, konfliktiški santykiai šeimoje), jų socializacijos procese.

Pirmoji priežastis – *mokyklos mikroklimatas*. Buvusioje mokykloje, mokiniams teko patirti psichologinį ir fizinį bendraamžių priekabiavimą, kuris sukėlė jaunuoliams neigiamas pasekmes, ko pasekoje, jie ėmė vengti mokyklos, mokymosi rezultatai prastėjo, savivertė mažėjo. Visi tyrime dalyvavę paaugliai susidūrė su patyčiomis, kurios buvo patiriamos, tiek fiziškai tiek psichologiškai: „*Aš atsidūriau, dėl patyčių <...> pradėjau nesimokint, viena užsidarius, bėgti iš pamokų, draugai atstūmė ir labai pradėjo visa mokykla tyčiotis, nes buvau ir apipilta ir apspjauta ir sumušta*“ (R3)

Neatsiejama mokyklos dalis – mokytojai. Santykis su mokytojais ir bendravimo pobūdis, turi reikšmės paauglio ugdymosi procesui. Tyrimo dalyvės pasakoja, kad buvusioje mokykloje joms teko susidurti su neigiamu mokytojų požiūriu į jas, į jų žemus mokymosi pasiekimus, kas kėlė nepasiteikėjimą kitais asmenimis bei nepasiteikėjimą savo jėgomis. Galima daryti prielaidą, jog būtent toks mokytojų elgesys, skatino nepasiteikėjimą savimi. Merginos buvo pastebimos tik dėl neigiamų mokymosi rezultatų ir reto mokyklos lankymo.

„*Šiaip, su mokytojais buvo (red. problemų), kad nelabai rūpėjo, ar aš ten kažką mokinuosi ir taip toliau, parašo 2 ir viskas, maždaug sėsk ir viskas (R1).*“ <...> *mane tie mokytojai žemindavo, ten nesėdėk prie lango <...> tiesiog užsisėdo visi mokytojai <...>*“ (R3).

Šeimos įtaka sunkumų atsiradimui. Sudėtingi santykiai šeimoje, neigiamai veikia paauglio supratimą apie problemų sprendimą, ryškėja delinkventinio elgesio požymiai. Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie sunkumus, įvardija, jog šeimoje vykstantys konfliktai, sudėtingi santykiai, suteikė daug sunkumų, kas lėmė mokyklos nelankymą.

„*<...> nenorėdavau eiti į mokyklą, nes šeimoj vykdavo problemos, daug pykdavomės, nes nu būdavo labai sunku eiti ir atlaikyti ir šeimoj ir mokykloj*“ (R3.) „*Bėgdavau iš namų, nes nesutardavau su motina, gaudydavo policija*“ (R5)

Sunkumai, su kuriais jaunuoliui tenka susidurti namuose (tėvų kivirčiai, įtampa, sudėtingos namų sąlygos), slegia jaunuolio pečius. Paauglys nežinodamas kaip elgtis, pasirenka netinkamą veiklą, kovoti su šiomis problemomis, ryškėja elgesio nukrypimai nuo socialinių normų: imama maištauti, atsiliekiama moksluose dėl dažno pamokų nelankymo, ko pasekoje, kyla papildomi sunkumai.

Tyrimo metu išryškėjo, jog dažnas aplinkos, mokyklos keitimas, turi įtakos paauglio sunkumų atsiradimui, kuris skatina nepasiteikėjimą savimi bei atsilikimą moksluose.

„*<...> mes su tėvais daug kraustėmės, manęs nevedavo į mokyklą <...>. <...> nu nesimokiau, aš ten <...>*“ (R1). *Daug problemų turėjau, nelankiau mokyklos 3 mėnesius, lygtais.* (R2.)

Neigiama patirtis, su kuria jaunuoliams teko susidurti šeimos aplinkoje iki atvykstant į jaunimo mokyklas, paskatino sudėtingo elgesio išraiškas: šeimoje palaikomi sudėtingi santykiai, konfliktai su mokytojais ir kt. Šios patirtys suteikė paaugliui sunkumų, kurios iššaukė *asmeninių savybių* sunkumus. Nesaugumo jausmas mokykloje skatino žemą savęs vertinimą bei nepasiteikėjimą savimi. Akivaizdu, jog paaugliai, jų asmeninės savybės yra paveiktos buvusios aplinkos, konfliktu su mokytojais ar bendraamžiais, bei ryškėjo delinkventinio elgesio išraiškos, nes taip jaunuolis išmokęs iš socialinės aplinkos, kurioje gyveno bei mokėsi.

Šių sunkumų išraiškos neretai apibūdinamos kaip elgesio ir emociniai sunkumai, kai paauglys nevaldo emocijų, konfliktuoja su aplinkiniais. Atvykę į jaunimo mokyklas paaugliais su savimi atsineša patirtį, kuri juos veikia neigiamai ir sudaro papildomų sunkumų naujos mokyklos aplinkoje.

Taigi, apibendrinus tyrimo duomenis, atsižvelgiant į paauglių pasakojimus, jų patirtis, jaunuoliai į jaunimo mokyklas atvyksta su įvairaus pobūdžio sunkumais, kuriuos sukėlė buvusios aplinkos situacija. Neigiama patirtis mokykloje, su mokytojais, bendraamžiais, paskatino neigiamą supratimą apie mokytojus, neigiamą požiūrį į mokyklos aplinką bei žemą savęs vertinimą, baimę bei suvokimą, apie nesaugumą mokykloje. Šie sunkumai mokykloje, neretai paskatina papildomų problemų atsiradimą, kurios turi įtakos, jų elgesio ir emocijų išraiškoms, kurios parodomos ne tik mokykloje, bet ir šeimyninėje aplinkoje. Tyrimo dalyviai pasakoja apie problemas, su kuriomis jiems teko susidurti iki atvykimo į jaunimo mokyklą. Jų pasakojimuose išryškėja neigiama patirtis:

patiriamos patyčios mokykloje, nesutarimai su mokytojais, draugų neturėjimas, netinkamas elgesys (žalingų įpročių atsiradimas, delinkventinio elgesio požymiai) ir sudėtingi šeimyniniai santykiai.

Paauglių asmeninis pokytis, gavus pagalbą

Tyrimo dalyvių buvo klausiama, kaip pakito jų gyvenimas, kas pasikeitė jų aplinkoje, kai pradėjo gauti socialinę pagalbą jaunimo mokykloje. Tyrimo dalyviai aiškiai suvokia pokyčius, kurie pasireiškia per asmeninį pokytį, supranta kaip pasikeitė jų elgesys, kito požiūris į mokyklą bei ugdomi noras suteikti pagalbą kitiems. Taip pat išryškėjo ir su šeimos santykiais susiję pokyčiai.

Tyrimo dalyviai, įvardijo, jog ėmė kisti, jų *konfliktų sprendimai*, pasirenkant tokius sprendimus, elgesio modelius, kuriais problemos išsprendžiamos daug greičiau, palyginus, nei buvo elgiamasi anksčiau. Konfliktų sprendimas, jų nuomone, pakito nuo tada, kai ėmė į juos reaguoti ramiau.

„Anksčiau aš rėkdavau, bet socialinė man pastoviai aiškindavo, kad reikia ramiai į viską žiūrėti, dėl kažkokios tai situacijos, tai pradėjau ramiai sakyti“ (R1).

Kalbant su tyrimo dalyviais, apie jų pokyčius, buvo pastebėta, kad jaunuoliai galvoja apie ateities įvykius, kuriais sieks padėti kitiems, jei tik leis galimybės. Tai *socialinis išmokimas*, kuris veikia paauglius teigiamai, nes su jais buvo elgiamasi tinkamai, suteikiant gerų išgyvenimų, to pasėkoje, jie nori elgtis, taip kaip išmoko iš socialinės aplinkos.

„Galėčiau, irgi avalinės pirkčiau, padėčiau, jei gerai dirbčiau, remčiau mokyklą šitą. <...> nes man taip buvo ir nenoriu, kad kitiems taip būtų. Ir susimasčiau, kaip bus ateityje su kitais vaikais, kai jie čia mokinsis“ (R2).

Net keturi iš penkių tyrimo dalyvių teigia, kad *pakeitė požiūrį į mokslą*. Paaugliai, kurie stokoja mokymosi motyvacijos, turėjo problemų su mokyklos lankymu, konfliktavo su mokytojais, įvardija, jog dabar, atsukus laiką, elgtusi visiškai atvirkščiai: imtų lankyti pamokas, nekonfliktuotų su mokytojais ir t.t.

„Nenorėčiau bėgioti iš pamokų ir sekt kitu pavyzdžiu. Nu tai einu į mokyklą, mokausi, stengiuosi, kalbu su mokytojais <...>. <...> stovėdavo prie manęs ir man aiškindavo. Po pamokų pasilikdavo ir stengdavosi, kad aš išmokčiau“ (R1)

Jaunimo mokyklos, vienas iš tikslų didinti mokinių mokymosi motyvaciją bei gražinti mokinius į kokybišką ugdymosi procesą, todėl jaunimo mokykloje dirbama su mokinių požiūriu į mokslą, šalinant priežastis bei sunkumus, kurie paaugliams trukdo ugdytis bei socializuotis. Kintanti paauglių savijauta mokykloje, konfliktų pozityvus sprendimas, kylanti drąsa pamokų metu, leidžia suprasti, jog su tokiais, sunkumais jaunuoliams teko susidurti ir teikiamos pagalbos dėka, šie sunkumai išnyksta.

Kaip pokytį jaunuoliai įvardija ir draugų atsiradimą, kurį tyrimo dalyvis įvardija kaip pakitusį aspektą, po apsilankymo pas mokyklos socialinį darbuotoją. Tokiu atveju siekiama patenkinti pripažinimo poreikį, kuris tokio amžiaus vaikams, itin svarbus. Bendravimas su kitais suteikia galimybę realizuoti savo gebėjimus, ypač jei to negali padaryti namuose (Petruolytė, 2003).

„Ir draugai, draugų ratas, sutikau aš čia pažystamų, bendrų draugų. Ir veiklą, žmonių, kuriems patinka irgi muzika, jiems ji patinka, yra šventas dalykas, tai va taip ir pakeitė mano gyvenimą“ (R3)

Iš tyrimo duomenų matyti, jog paaugliai pastebi *pokyčius savo elgesyje*, suvokia netinkamo elgesio pasekmes bei nenaudą jiems. Toks pastebėjimas leidžia teigti, jog visi tyrimo dalyviai buvo susidūrę su probleminiu elgesiu, kurie sukėlė jiems sunkumų ir tik pasimokius jaunimo mokykloje, suvokė blogo elgesio pasekmes.

„Sakykim, dabar gailiuosi, kad pradėjau va rūkyti, tenai keiktis, ir tiesiog ėmiau blogą pavyzdį iš jų.“ „Tarkim, kai pradėjau suprasti, ką aš blogai darau, tai daug kas ir pasikeitė, aišku“ (R1)

Tyrimo dalyvių pasakojimuose galima pastebėti individualus darbo metodo naudojimą mokykloje bei jo reikšmę, siekiant pokyčių, paauglių gyvenimuose. Tyrimo dalyvių atsakymai atskleidžia, kad paaugliai keičia savo požiūrį į netinkamo elgesio išraiškas, geba valdyti emocijas.

„Nes va elgesys buvo labai negražus, va elgesiu bendravimu. Išmokau va su žmonėm bendrauti, ko anksčiau nemokėdavau, būdavau labai tokia „haminė“, man pasakydavo, aš iškart atgal sakydavau“ (R4)

Analizuojant tyrimo duomenis, buvo pastebėta, jog mokyklos mokiniai, kreipdamiesi į mokyklos specialistą, gauna įvairių patarimų, pamokymų apie tolimesnio gyvenimo aspektus. Vienas jų – lytinis ugdymas ir pasiruošimas šeimai.

„Gyvenime, tai turbūt, kai turėčiau savo šeimą ir nežinočiau, ką nuo ko pradėti, kaip man pradėt augint vaiką, o tą esu su socialine kalbėjusi, kad aš jau žinočiau, kad va man jau šitą man minėjus, kalbėjus socialinė, ir va, nuo to galėčiau pradėti daryti“ (R1).

Paklausus tyrimo dalyvių, kaip pakito jų gyvenimas už mokyklos ribų, buvo pasakojama apie šeimoje pasikeitusius santykius, konfliktų mažėjimą.

„Ir aš socialinės neklausydavau, nes galvodavau ai čia nepadės, aš jau geriau savaip padarysiu maždaug, ir padarydavau blogiau nei jinai man pasakydavo, o kai paklausydavau jos ir aš tada galėdavau suprasti savo tėvus, ir jie mane suprasdavo.“ (R1.)

„Šeimoj problemos aprimo, viskas būdavo kitaip, nes grįždavai, nu išeidavai į mokyklą ir tiesiog nenorėdavai grįžti namo. Tai viskas pasikeitė, nu sakau, labai daug padėjo, labai daug dirbdavom, kalbėdavom, kad viskas būtų kitaip ir šeimoj ir mokykloj“ (R5)

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog tyrimo metu jaunuoliai neįvardijo neigiamų patirčių bei apie mokyklą kalba nepastebėdami, tik pozityviai. Galima daryti prielaidą, kad paaugliai, jaunimo mokyklą bei tai kas su ja susiję, mato gana idealizuotai. Kadangi jų neigiamos patirtys, sunkumai nesikartoją atvykus į jaunimo mokyklą. Neatliepti poreikiai, problemos šeimoje, netinkamas mokyklos klimatas suteikė jaunuoliams neigiamos patirties, tačiau atvykus į jaunimo mokyklą ir lankantis pas mokyklos specialistą, sunkumai ėmė mažėti. Tad akivaizdu, jog jaunuoliams teikiamos pagalbos galimybės, suteikia jiems tai ko labiausiai trūksta ir tai juos skatina jaunimo mokyklą vertinti, gana idealizuotai.

IŠVADOS

1. Dažniausiai į jaunimo mokyklas atvykstantys jaunuoliai susiduria su skirtingais psichosocialiniais sunkumais: žema mokymosi motyvacija, žemas savęs vertinimas, nepasiteikėjimas savimi, nemokėjimas valdyti emocijų, savirealizacijos baimė, konfliktai šeimoje, problemos su mokytojais. Šių sunkumų atsiradimui, jaunuolių požiūriu reikšmės turi buvusios mokyklos mikroklimatas, šeimos situacija bei pačio paauglio asmeninės savybės, kurios priklauso nuo paauglio aplinkos.
2. Mokykloje teikiama socialinio darbuotojo pagalba atsiskleidžia per jaunuolių patirtis. Mokykloje itin reikšmingas pagalbos proceso teikimas, atsispindi per individualaus darbo metodą. Į pagalbos teikimo procesą stengiamasi įtraukti jaunuolių šeimą. Teikiama pagalba, pasitelkiant grupinį darbą mokykloje, kiek mažiau išvystyta, nei individualaus darbo metodas, teikiant pagalbą jaunuoliams ir jų šeimoms. Jaunimo mokykloje teikiama socialinio darbuotojo pagalba jaunuolių vertinama kaip daranti pokytį jų asmeniniame gyvenime. Didžiausią pokytį paaugliai įvardijo pastebėję savo elgesyje, sprendžiant konfliktus su kitais, pakitusį požiūrį į mokyklą ir padidėjusią motyvaciją mokytis, prie kurios prisidėjo ir mokykloje dirbantys mokytojai. Išryškėjo jaunuolių noras padėti kitiems, gavus jiems reikiamą pagalbą. Į problemų sprendimą įtraukus tėvus, pagerėja santykiai šeimoje, mažėja konfliktų bei kinta paauglio delinkventinio elgesio požymiai.

LITERATŪRA

1. Auškelis, R. (2012). *Problemų sprendimas stiprinant mokyklos ir šeimos partnerystę*. Vilnius.
2. Bagdonas A. (2001). *Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai // STEEP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vilnius: VU.
3. Barkauskaitė, M., Gaigalienė, M., Indrašienė, V., Malinauskienė, O., Rimkevičienė, V., Targamadzė, V., (2005). *Jaunimo mokyklos veiksmingumas*. Tyrimo ataskaita – LR Švietimo ir Mokslo ministerija. Vilnius.

4. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I., (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Vytauto Didžiojo universitetas: „Garnelis“.
5. Dobranskienė, R. (sud.) (1997). *Socialinis darbas mokykloje*. Šilutė: Prūsija.
6. Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai*. Vilnius.
7. Jaunimo mokyklų veiksmingumas (2007). 3 (14) Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Jaunimo_mokyklos.pdf
8. Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2008) *Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių*. Prieiga per internetą: <http://www.journals.vu.lt/psichologija/article/view/2603/1824>
9. Revenkienė, G. (2010). *Socialinio pedagogo galimybės, teikiant pagalbą elgesio problemų turintiems paaugliams*: magistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius.
10. Socialinis darbas: *profesinės veiklos įvadas (tarptautinis projektas)* (2007). Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.
11. Vaicekauskienė, V., (2007). Socialinių darbuotojų rengimo turinio prielaidos. *Socialinis ugdymas*. 4(15). Vilnius.
12. Varžinskienė, L. (2008) *Socialinio darbo profesijos statusas Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija (S05). Vilniaus universitetas.

EXPERIENCES OF YOUNG PEOPLE RECEIVING ASSISTANCE OF SOCIAL WORKER IN YOUTH SCHOOL

VIKTORIJA BANYTĖ

Kaunas University of Technology

ANNOTATION

Youth school is the place where young people, from the socially vulnerable families and with the various difficulties of the educational processes or behavior, get an education. The social work sphere in the youth school provides an opportunity to help teens to return the motivation for studying and help them to solve various kinds of problems. Also, it tries to prevent newly emerging problems by advising them on issues of concern involving their families into the process as well. Providing support to young people has positive consequences for the personality and further socialization process. Thus, the subject of this article is the experience of young people getting help from a social worker. The aim of the study is to reveal the experience of young people in receiving social assistance in a youth school. The methodology and strategy of qualitative research were used for the research, through the analysis of scientific literature and a semi-structured interview with young people. Qualitative research has revealed that significant social worker assistance is usually provided individually. The help of a social worker at a youth school is seen as a change in their personal life. The biggest change was identified by young people noticing their behavior, conflict resolution, and increased motivation in the context of learning.

Keywords: Youth school, Young people, Teenagers, Social worker.

MOKYMOSI BENDRADARBIAUJANT RAIŠKA ĮGYVENDINANT PREVENCINIUS PROJEKTUS MOKYKLOJE

VIKTORIJA BANYTĖ

Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Atsižvelgiant į jautrų amžiaus laiko tarpą – paauglystę, pastebima, kad negatyvūs veiksniai ypač lengvai pažeidžia jaunus žmones, kurių savimonė, vertybinis pamatas vis dar formuojasi. Atsižvelgiant į tai, mokyklose vykdomi prevenciniai projektai, kurių paskirtis, remiantis socialinės įtakos modeliais, mokyti sąmoningumo, kad būtų galima atsispirti socialiniam spaudimui ir neigiamiems įtakos veiksniams. Integruojant prevencinius projektus į ugdymosi turinį, svarbu moksleiviams suteikti ne tik žinių ar informaciją apie žalingus įpročius, priklausomybės ligas, jų pasekmes ar sveikos gyvensenos pranašumus – daug svarbiau per kryptingą pozityvią veiklą keisti netinkamas mokinių nuostatas, elgesio modelius, remiantis visuomenėje, šeimoje, artimiausioje aplinkoje vyraujančiomis nuostatomis ir vertybėmis. Kadangi jaunuoliai mokykloje mokomi bendrauti ir bendradarbiauti, t.y. konstruktyviai veikti siekiant bendrų tikslų, palaikant tarpusavio gerus santykius Tarpusavio santykiai tarp bendraamžių sudaro sąlygas specialiųjų įgūdžių išmokimui, gerina prevencijos funkciją bei sumažina nepageidaujamo elgesio tikimybę. Vykstant mokymuisi bendradarbiaujant mokinys yra socialiai ir intelektualiai įtraukiamas, nes dirba grupėje, kartu siekia tikslų bei yra pats atsakingas už grupės valdymą ir ugdymosi rezultatu. Tyrimo tikslas – atskleisti mokymosi bendradarbiaujant ypatumus realizuojant prevencinius projektus mokykloje. Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė atkleidė, kad prevencinio projekto metu mokymosi bendradarbiaujant procesas pasižymi charakteristikomis – tarpusavio priklausomybė, skatinamoji sąveika, individuali atsakomybė ir refleksija / aptarimas.

Reikšminiai žodžiai: mokymasis bendradarbiaujant, prevencija, prevencinis projektas, mokiniai, pedagogai, mokykla.

IVADAS

Šiuolaikiniame gyvenime itin svarbu mokėti dirbti komandoje, prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi bei priimti kito nuomonę. Pradinio ir pagrindinio ugdymo programose (2008) rašoma, kad mokinys mokykloje turi būti mokomas bendrauti ir bendradarbiauti, t.y. konstruktyviai veikti siekiant bendrų tikslų, palaikant tarpusavio gerus santykius. Bendradarbiavimas, pasak mokslininkų, traktuojamas kaip daug žadantis veikimo principas, kuris skatina tobulėjimą (Kontautienė, 2004). Todėl vykstant mokymuisi bendradarbiaujant ugdomi teigiamas mokinių požiūris į mokymąsi (Zhanga, Cui, 2018). Vykstant mokymuisi bendradarbiaujant mokinys yra socialiai ir intelektualiai įtraukiamas, nes dirba grupėje, kartu siekia tikslų bei yra pats atsakingas už grupės valdymą ir ugdymosi rezultatus (Zhanga, Cui, 2018).

Atsižvelgiant į ganėtinai jautrų amžiaus tarpsnį – paauglystę, negatyvūs veiksniai ypač lengvai gali pažeisti jaunus žmones bei vaikus, kurių savimonė, vertybinis pamatas vis dar formuojasi. Tyrimų duomenys atskleidžia paauglių gyvensenos problemų mastą – alkoholio, narkotikų vartojimas, rūkymas, smurtas, patyčios, nepilnamečių nusikalstamumas ir kt. Atsižvelgiant į tai, mokyklose yra vykdomi prevenciniai projektai. Šiandien įvairiose pasaulio mokyklose veikia nemažai prevencinių projektų, kurie remiasi socialinės įtakos modeliais ir apima normų nustatymą, moko sąmoningumo tam, kad būtų galima atsispirti socialiniam spaudimui. Pasak Šimaičio ir Davidavičienės (2011), mokyklose vykdomi prevenciniai projektai veiksmingi, kai juos įgyvendinant formuojamos neigiamos nuostatos dėl alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo bei ugdomi įgūdžiai visam tam atsispirti. Integruojant prevencinius projektus į ugdymo turinį, svarbu ne tik teikti informaciją apie žalingus įpročius, priklausomybės ligas, jų pasekmes ar sveikos gyvensenos pranašumus – daug svarbiau per kryptingą, pozityvią veiklą keisti netinkamas mokinių nuostatas, elgesio modelius, remiantis visuomenėje, šeimoje,

artimiausioje aplinkoje vyraujančiomis nuostatomis ir vertybėmis (Prevenčinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime, 2015).

Tyrimo problema. Tam, kad efektyviau realizuoti prevencinius projektus, siekti numatomo rezultato, svarbus tampa ir mokinių įsitraukimas, motyvacija veikti, jų gebėjimas dirbti kartu, siekti bendro tikslo ir bendradarbiauti tarpusavyje bei su pedagogu, siekiant gilesnio prevencijos įgyvendinimo. Veiksmingą prevenciją padeda organizuoti ir įgyvendinti tik nuoseklūs ir tikslingi prevenciniai projektai, kuriuose svarbus tampa – motyvuotas, įsitraukęs, gebantis bendrauti ir bendradarbiauti mokinys. Mokymosi bendradarbiaujant procesas išryškina tikrojo bendradarbiavimo svarbą, kai mokiniai dalijasi atsakomybėmis, priima bendrus sprendimus bei atsakingai veikia kartu. Tam reikia parengti tam tikrą tyrimo pagrindą, kuris leistų aptikti ar ir kaip vyksta mokymasis bendradarbiaujant, kartu praturtinant jau esamas mokymosi bendradarbiaujant charakteristikas su prevenciniais projektais ir veiklomis juos realizuojant.

Tyrimo objektas: mokymosi bendradarbiaujant raiška.

Tyrimo tikslas: atskleisti mokymosi bendradarbiaujant ypatumus realizuojant prevencinius projektus mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti mokymosi bendradarbiaujant sampratą ir susijusius konceptus.
2. Aptarti mokymosi bendradarbiaujant charakteristikas.
3. Aptarti mokymosi bendradarbiaujant charakteristikas įgyvendinant prevencinius projektus mokykloje.

Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė taikyta siekiant aptarti mokymosi bendradarbiaujant sampratą ir susijusius konceptus, mokymosi bendradarbiaujant charakteristikas bei apibrėžti mokymosi bendradarbiaujant charakteristikas įgyvendinant prevencinius projektus mokykloje.

Mokymosi bendradarbiaujant samprata ir susiję konceptai

Bendradarbiavimas mokymosi procese yra svarbus aspektas, siekiant įgyti žinių.

Bendravimo sąveika atskleidžiama per bendrą veiklą bei bendrą darbą su žmonėmis, kas yra bendradarbiavimas. Bendraudami du žmonės tampa vienas nuo kito priklausomi ir per bendravimo procesą kuria tarpusavio santykius (Teresevičienė ir Gedvilienė, 2003). Pasak Eschler (2016), bendradarbiavimas apibrėžiamas kaip būtina sąveika, kuri vyrauja tokioje grupėje, kurioje atliekamos bendros užduotys. Mokslininkai sutaria, kad bendradarbiavimas – žmonių tarpusavio sąveika, kai juos sieja bendra veikla, bendri užsibrėžti tikslai ir bendras darbas, kuris pagrįstas vienas kito pasitikėjimu, kai grupės nariai veikia kartu.

Edukologijos mokslininkų darbuose analizuojamos mokymosi sampratos atskleidžia skirtingą individo ar individų grupių mokymąsi. Mokymasis vyksta, kai tikslingai siekiama įsisavinti žmonijos sukauptas patirtis ir praktinės veiklos gebėjimus bei įgūdžius (Jovaiša, 1993). Kognityvizmo šalininkai įvardija mokymąsi kaip individualų procesą, tai patvirtina ir naujausioji mokymosi paradigma, kuri grindžiama supratimu, kad mokymasis yra konstruktyvi individo veikla, tačiau svarbu sudaryti mokymosi sąlygas bei užtikrinti pagalbą, kuri reikalinga mokymosi veiklai (Sabaliauskienė, 2006). Socialinės krypties atstovai antrina kognityvinės krypties atstovams, kurie mokymąsi apibūdina atsižvelgdami į socialinę aplinką, supančią individą, ir kurioje vyksta mokymasis. Taigi mokymosi procesas gali vykti įvairiose aplinkose, nepriklausant nuo žmogiškosios veiklos, jis vyksta ten, kur žmogui patogiu mokytis (Teresevičienė, Volungevičienė, Žydžiūnaitė, Kaminskienė, Rutkienė, Trepulė, Daukilas, 2015).

Mokymosi bendradarbiaujant sampratos šiuolaikinę reikšmę sąlygojo pedagogikos ir edukologijos mokslų šakos. Mokymąsi bendradarbiaujant sudaro du aspektai – mokymasis ir bendradarbiavimas. Mokymosi procese akcentuojamas mokymosi turinys bei mokymosi žinios, o bendradarbiavimas išryškina kokiais būdais ir kaip yra dalijamasi žiniomis (Jucevičienė ir Vizgirdaitė, 2012).

Nors mokymosi bendradarbiaujant (angl. collaborative learning) samprata neretai gali būti painiojama su įvairiomis sąvokomis, kaip mokymusi kooperuojantis (angl. cooperative learning), organizaciniu mokymu (angl. organisational learning), kolektyvinius mokymu (angl. collective learning) bei komandiniu darbu (angl. team work), tačiau kiekvienas terminas ryškėja savo ypatumais bei charakteristikomis.

Mokymasis kooperuojantis įgyvendinamas grupėje, tačiau svarbus individualus besimokančiojo mokymosi procesas. Šiame procese svarbūs individualūs asmens tikslai, asmeninis indėlis, kuris išryškina grupės narių tarpusavio priklausomybę.

Organizacinis mokymasis pabrėžia organizacijos svarbą, nes jis dažniausiai realizuojamas besimokančiajam veikiant organizacijoje. Vykstant organizaciniam mokymuisi siekiama įgyvendinti aiškius organizacijos tikslus, tokiu atveju įtraukiant kolektyvo narius, tačiau svarbu nepamiršti tenkinti asmeninių poreikių.

Kolektyvinis mokymasis – kaip grupės ar komandos veikla, kuriai vykstant pasiekiamas žinojimo pokytis, mokymosi poveikis visai grupei. Kolektyvinio mokymosi procese neišvengiamas konkurencijos egzistavimas, kuris skatina grupės įsitraukimą į veiklą.

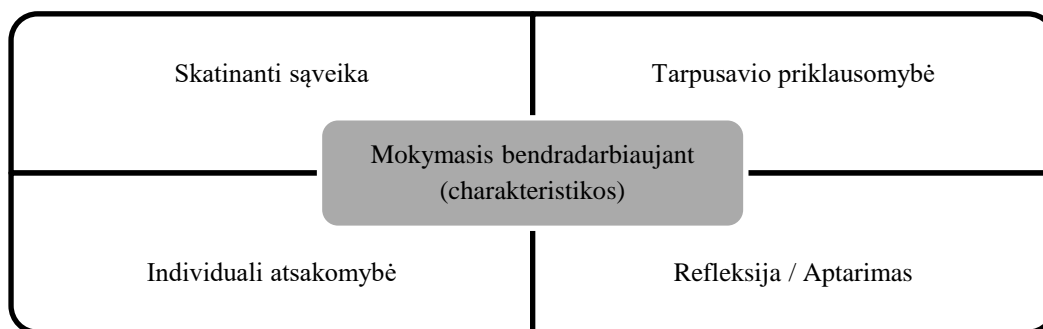
Komandinis mokymasis gali būti suvokiamas kaip bendradarbiavimas, kuris akcentuoja informacijos kaupimą bei dalijimąsi tarpusavyje, individualių gebėjimų maksimalų panaudojimą, siekiant įgyvendinti išsikeltus tikslus. Taip pat šio mokymosi procese grupės nariai mokosi vieni iš kitų, už atliekamas veiklas bei pasiektus rezultatus prisiima atsakomybę bei įsipareigoja visi grupės nariai vienodai.

Minėti mokymosi tipai panašūs, nes reikalauja besimokančiųjų socialinės sąveikos, tačiau jie yra tik sudedamoji mokymosi bendradarbiaujant dalis.

Mokymosi bendradarbiaujant charakteristikos

Mokymosi bendradarbiaujant koncepcijos atsiradimas yra nesenstantis ir neabejotinai susijęs su veikla, kurią žmonės kuria visuomenėje. Tačiau, siekiant vieningo požiūrio, galime naudoti Smith ir MacGregor (1992) apibrėžimą, kuriame nustatyta, kad mokymasis bendradarbiaujant yra ugdymosi procesas, kuris apima tiek pedagogų, tiek mokinių intelektualines žinias. Šis mokymosi tipas suteikia galimybę įsivertinti savo gebėjimus bei žinias. Akcentuojama ne konkurencija, o susitarimas tarp grupės narių bendradarbiavimo kontekste. Mokymasis bendradarbiaujant laikomas labiau kognityviniu vystymosi procesu, kuriame skatinama socialinė sąveika (Lopez-Yanez ir kt., 2015). Kita vertus, Bragger ir Posse (2007) teigia, kad mokymasis bendradarbiaujant ugdo mokymosi kompetencijas bei savarankiškumą; skatina suvokti grupių skirtumus ir juos panaudoti bendradarbiaujant; pagerina grupės rezultatus bei skatina pasitikėjimą savimi. Skirtingi mokymosi bendradarbiaujant terminai ir sąvokos, vienas kito nepaneigia, kita vertus, tik papildo.

Mokymosi bendradarbiaujant charakteristikos atsiskleidžia mokymosi veiklos procese (žr. 1 pav.). Mokymosi bendradarbiaujant tipas pabrėžia pedagogo-koordinatoriaus būtinumą įgyvendinimo procese. Mokymasis bendradarbiaujant akcentuoja darbą mažose grupelėse.

1 pav. Mokymosi bendradarbiaujant charakteristikos

Skatinamoji sąveika. Ši sąveika išryškina grupės darbo procesus. Grupės nariai vienas kitam padeda, aiškina užduotis, diskutuoja bei drąsina pasisakyti. Mokiniai skatinami dalintis savo nuomonėmis, požiūriais. Pedagogas skatinančią sąveiką grupės darbe gali įtakoti skatindamas mokinius dalintis mintimis, kalbėti bei įsijausti į kito vaidmenis ar situaciją (Teresevičienė ir Gedvilienė, 1999). Tokiu atveju nariai apgalvoja elgesio pasekmes, galimus scenarijus bei sprendimo būdus. Grupės nariai suvokia, kad patys yra pagrindiniai išteklių įgyvendinant prevencines veiklas.

Tarpusavio priklausomybė. Tarpusavio priklausomybė mokymosi bendradarbiaujant procese procese išryškina grupės narių bendrą tikslo siekimą. Pedagogas tarpusavio priklausomybę grupėje skatina iškeldamas aiškų veiklos tikslą, paskirstydamas aiškius vaidmenis bei turimus išteklius užduočiai atlikti, tokiu atveju visi grupės nariai jaučiasi reikalingi, kad būtų atlikta užduotis. Bendradarbiaujant labai svarbu būti sąžiningais, kad siekiant tikslų ir dalinantis atsakomybėmis, grupės nariai gautų teigiamos naudos. Teigiama tarpusavio priklausomybė yra pagrindinis mokymosi bendradarbiaujant aspektas, pagal kurį vyksta individualus veiklos susidomėjimo procesas. Visa tai siejasi su tuo, kaip buvo nustatyti veiklos tikslai ir skatinama motyvacija tiek bendradarbiavimo, tiek konkurencijos situacijose (Johnson ir Johson, 2008).

Individuali atsakomybė. Mokymosi bendradarbiaujant konceptas akcentuoja mokymosi svarbą, kai mokiniai mokosi kartu bei moko vieni kitus. Svarbus abipusis interesas ir atsakomybė siekiant ne autokratinės kontrolės, o darnos tarp grupės narių. Kadangi mokymosi bendradarbiaujant procese grupės nariai yra atskaitingi kitiems grupės nariams, taip visi tampa atsakingi už siekiamus rezultatus. Taigi individualios atsakomybės ugdymą pedagogas gali paskatinti atsitiktinai pasirinkdamas vieną grupės narį pristatyti visą atliktą užduotį. Kita vertus, vaidmenų paskirstymas grupėje užtikrina tikslingą rezultato siekimą (Le, Janssen, Wubbels, 2018). Individuali atsakomybė yra svarbiausias aspektas siekiant, kad visi mokiniai grupėje iš tiesų išmoktų tai, ko reikalaujama, ir pasiektų pažangą. Todėl pedagogas turi atidžiai stebėti, kas vyksta grupėje, pirmiausia, kiek kiekvienas grupės narys įsitraukia į komandos darbą. Mokymosi bendradarbiaujant grupių tikslas yra pasiekti, kad kiekvienas grupės narys stiprėtų kaip asmenybė.

Refleksija / aptarimas. Bendradarbiavimo ir mokymosi procese grįžtamoji informacija, pateikiama visai grupei, vienodai. Refleksija padeda suprasti ir išsiaiškinti grupės įsitraukimo į veiklą ypatumus, sunkumus. Toks vertinimas, aptarimas suteikia galimybę suprasti, kokie grupės veiklos veiksmai buvo naudingi, kokie nenaudingi, ir nuspręsti, ką tęsti toliau, o ką keisti. Pedagogas šiame procese siekia padėti mokiniams stebėti ir analizuoti savo pačių elgesį, mąstymą ir tobulėjimą. Paprastai refleksijos metu dėmesys sutelkiamas į paties mokinio elgesį ir mąstymą.

Mokymosi bendradarbiaujant charakteristikos įgyvendinant prevencinius projektus mokykloje

Mokymosi bendradarbiaujant charakteristikos atskleidžiamos remiantis kiekvienai charakteristikai išskirtais komponentais. Pagal charakteristikų komponentus vykdant prevencinio projekto veiklas atsiskleidžiama mokymosi bendradarbiaujant raiška, kuri ir pagrindžia proceso įgyvendinimą prevencinėje veikloje.

Skatinamoji sąveika labiausiai išryškėja užduočių atlikimo veiklose, kai mokiniai vienas kitą skatina atlikti užduotis, nes kiekvienas suvokia, kad be jo indėlio nebus pasiektas iškeltas tikslas; kai mokiniai aktyviai įsitraukia į grupės darbą; kai mokiniai tarpusavyje diskutuoja apie prevencinę veiklą/užduotis/pateiktą veiklos temą. Pedagogas prisidėdamas prie mokymosi bendradarbiaujant proceso skatina mokinius diskutuoti apie atliktas veiklas, užsiėmimo temą, diskusijoje užduoda papildomus klausimus; pedagogas skatina mokinius dalintis savo pastebėjimais/požiūriais.

Tarpusavio priklausomybė ugdoma, kai mokiniai dirba mažose grupelėse (2-6 nariai); kai iškilus sunkumams, mokiniai patys priima sprendimus bei sprendžia konfliktus; kai mokiniai atlieka paskirstytas užduotis, o pirmasis baigęs padeda kitiems; kai mokiniai atlieka/įgyvendina

pedagogo paskirstytus vaidmenis. Kai pedagogas-koordinatorius išskirsto mokinius į grupes, grupės sudaro heterogeniškumo principu bei iš nevienodo pažangumo mokinių; mokytojas pateikia aiškų užsiėmimo tikslą.

Individuali atsakomybė prevencinėje veikloje ugdoma, kai mokiniai prevencinės veiklos/užsiėmimo pradžioje atsimesna paskutiniame užsiėmime išmokus dalykus; kai kiekvienas asmuo prisiima atsakomybę už savo indėlį siekiant tikslo; kai mokiniai tarpusavyje ar su pedagogu diskutuoja; kai mokiniai žino, kad iš grupės bet kuris gali būti pakviestas pristatyti veiklos rezultatą ir kai visi grupės nariai naudojami pateiktu vienu priemonių ar informacijos rinkiniu. Šiame procese pedagogas stebi mokinių darbą/veiklos procesą; suteikia pagalbą mokiniams paprašius; skatina mokinius diskutuoti, užduoda papildomų klausimų, skatina mokinius dalintis savo pastebėjimais/požiūriais ir atsitiktinai parenka grupę/grupės narį pristatyti veiklos rezultatą.

Refleksijos ir aptarimo charakteristika atspindi mokymosi bendradarbiaujant proceso paskutinįjį etapą, kuris pabrėžia ir veiklos pabaigą, kai mokiniai pateikia konkrečius ir aiškius prevencinės veiklos/užduoties rezultatus; kai mokiniai grupelėse aptaria vykdytos veiklos ar užduoties įgyvendinimo procesą, kai mokiniai diskutuodami reflektuoja apie procese atpažintus jausmus, elgesį bei numato, ką savo veikloje galima tobulinti, ką galėtų atlikti geriau. Mokymosi bendradarbiaujant proceso įgyvendinimą prevencinio projekto metu palaiko ir pedagogo veiklos, kai pedagogas klausia apie veiklos sėkmę, veiklos rezultatus, galimus pokyčius; kai pedagogas pateikia pastabas, kaip mokiniai dirbo grupelėse ir kaip jiems pavyko spręsti problemines situacijas; kai pateikia svarbiausius faktus iš vykdyto užsiėmimo bei apibendrina vykdytą prevencinės veiklos užsiėmimo veiklą.

Mokymosi bendradarbiaujant raišką prevencinės veiklos įgyvendinimo procese apima griežtas laiko ribojimas, už kurį atsakingas pedagogas, kuris visos veiklos procese atsakingai struktūruoja laiką, įvardija laiko limitus veiklų atlikimui.

Pagal minėtus komponentus vykdant prevencinio projekto veiklas gali būti atsiskleidžiama mokymosi bendradarbiaujant raiška ir charakteristikos, kurios ir pagrindžia proceso įgyvendinimą prevencinėje veikloje.

IŠVADOS

Atlikta mokslinės literatūros analizė, leidžia teigti, kad mokymasis bendradarbiaujant (angl. *collaborative learning*) dažnai siejamas su mokymosi kooperuojantis (angl. *cooperative learning*), organizaciniu mokymu (angl. *organisational learning*), kolektyviniu mokymu (angl. *collective learning*) bei komandiniu darbu (angl. *team learning*). Mokymosi tipai yra panašūs, tačiau nėra tapatūs, kita vertus tik atskleidžia pagrindinius mokymosi bendradarbiaujant proceso komponentus. Analizuojant mokymąsi bendradarbiaujant, išryškėjo keturios charakteristikos – tarpusavio priklausomybė, skatinamoji sąveika, individuali atsakomybė ir refleksija / aptarimas bei šių charakteristikų komponentai, kurie atskleidžia mokymosi bendradarbiaujant raišką prevenciniuose projektuose.

LITERATŪRA

1. Bragger, G., Posse, N. (2007). Instrumente fur die Qualitätsentwicklung und Evaluation in Schulen (IQES). *Wie Schulen durch eine integrierte Gesundheits-und Qualitätsforderung besser werden können, 1.*
2. Eschler, B. H. (2016). *Finnish Teacher Collaboration: The Behaviors, Learning and Formality of Teacher Collaboration.* Brigham Young University.
3. Johnson, R. T., Johnson, D. W. (2008). Active learning: Cooperation in the classroom. *The annual report of educational psychology in Japan, 47, 29-30.*
4. Jucevičienė, P., Vizgirdaitė, J. (2012). Educational empowerment of collaborative learning at the university. *Socialiniai mokslai, (1), 41-52.*
5. Jovaisa, L. (1993). Pedagogikos terminai. *Kaunas: Šviesa.* Pradinio ir pagrindinio ugdymo

- bendrosios programos. Vilnius: ŠAC, 2008.
6. Kontautienė, R. (2004). Bendradarbiavimo tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklos pedagogų bendruomenėje. *Tiltai*, 3, 93–100.
 7. Prevencinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime (2015). *Švietimo problemos analizė*. 6(133). [žiūrėta: 2019-01-15]. Prieiga per internetą: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Prevencin%C4%97s-programos-j%C5%B3-vieta-mokyklos-gyvenime.pdf>
 8. Smith, B. L., & MacGregor, J. T. (1992). What is Collaborative Learning? Collaborative Learning: A sourcebook for higher education (pp. 10-30). University Park, PA: National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment (NCTLA).
 9. Šimaitis, A. ir Davidavičienė, A. G. (2011). Tėvų nuostatos dėl vertybių puoselėjimo šeimoje, vykdant vaikų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją. *Tiltai*, (3), 331-343.
 10. Le, Janssen ir Wubbels (2018) Collaborative learning practices: teacher and student perceived obstacles to effective student collaboration, *Cambridge Journal of Education*, 48(1).
 11. Lopez-Yanez, I., Yanez-Marquez, C., Camacho-Nieto, O., Aldape-Perez, M., Arguelles-Cruz, A. J. (2015). Collaborative learning in postgraduate level courses. *Computers in Human Behavior*, 51, 938-944.
 12. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2003). Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita. *Monografija. Kaunas: VDU*.
 13. Teresevičienė, M., Volungevičienė, A., Žydzūnaitė, V., Kaminskienė, L., Rutkienė, A., Trepulė, E., ir Daukilas, S. (2015). *Technologijomis grindžiamas mokymas ir mokymasis organizacijoje*. Vytauto Didžiojo universitetas. 218. Zhang, J., ir Cui, Q. (2018). Collaborative learning in higher nursing education: A systematic review. *Journal of Professional Nursing*.
 14. Zhang, J., ir Cui, Q. (2018). Collaborative learning in higher nursing education: A systematic review. *Journal of Professional Nursing*.

THE EXPRESSION OF LEARNING COLLABORATIVE IMPLEMENTATION PREVENTIVE PROJECTS AT SCHOOLS

VIKTORIJA BANYTĖ

Kaunas University of Technology

ANNOTATION

In the educational institutions there are young people of different age groups, including teenagers, who are the most vulnerable in society. Considering the adolescence, which is a sensitive period in young people's life, it is noticeable that negative factors easily affect young people whose selfconsciousness and value base are still developing. Taking into consideration this fact, the schools are carrying out preventive projects based on the models of social influence, with the aim to teach awareness in order to resist to social pressure and negative influences. By integrating preventive projects into the curriculum, it is important not only to give knowledge and information for the students about the harmful habits, addictive disorders, their consequences or the advantages of a healthy lifestyle - but it is more important through the purposeful positive activities to change the inappropriate provisions of the students and behavior patterns referring to prevailing attitudes and values in society, family and closest environment. As the young people are taught to communicate and cooperate at school, i.e. to work constructively for common goals by maintaining good relationships, the good relations with the peers help to learn special skills, improve prevention and reduce the probability of unwanted behavior. During the process of collaborative learning, the learner is socially

and intellectually involved as he or she works in a group, together seeks the goals and is responsible for group management and learning outcomes. The aim of the research is to reveal the peculiarities of collaborative learning when implementing preventive projects at school. Research method – a scientific literature review. The analysis of scientific literature has revealed that collaborative learning in implementing preventive projects at school has characteristics of interdependence, incentive interaction, individual responsibility and reflection / discussion.

Keywords: *Collaborative learning, Prevention, Preventive projects, Pupils, Teachers, School.*

BENDRADARBIAVIMAS ADAPTUOJANT SKAITMENINIUS MOKYMOŠI OBJEKTUS UGDYMO(-SI) PROCESĖ

GINTARĖ TRAKELYTĖ

Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Dėstytojai siekiantys nuolatinio ugdymo(-si) proceso tobulinimo gerina ne tik mokymo metodus, bet pasitelkia ir įvairias skaitmenines inovacijas, tarp jų ir skaitmeninius mokymosi objektus. Dėstytojas tampa atsakingas už naujovių įvedimą, o studentas už naujovių įsisavinimą. Daugeliu atveju dėstytojo savybės nulemia ar skaitmeninė edukacinė inovacija bus priimta, ar atmesta, tačiau norint diegti ir adaptuoti skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese, bendradarbiavimas tampa svarbiu dėmeniu – dėstytojas nusprendžia kokį skaitmeninį mokymosi objektą naudoti, kai tuo metu studentai gali jį vertinti, testuoti ir diskutuoti. Taigi, šio darbo tyrimo objektas – bendradarbiavimas adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese. Tyrimo tikslas – apibrėžti teorinius bendradarbiavimo ypatumus adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese. Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas reikalauja bendradarbiavimo, o ugdymo(-si) procese skaitmeninio mokymosi objekto adaptavimo metu vyksta bendradarbiavimas, kuris užtikrina sklandų adaptavimo procesą: vyksta diskusijos, dalinimasis žiniomis ir idėjomis. Visa tai padeda tikslingai pritaikyti SMO ugdymo(-si) procese pagal skirtingus dėstytojų ir studentų poreikius.

Reikšminiai žodžiai: skaitmeniniai mokymosi objektai, inovacijos, adaptavimas, ugdymo(-si) procesas, dėstytojai.

IVADAS

Nuolatiniai pokyčiai technologijų srityje, naujos skaitmeninės priemonės – neabejotinai atneša inovacijas, tarp jų skaitmenines, ir į aukštojo mokslo įstaigas. Ugdymo(si) procese siekiama nuolatinio gerinimo bei inovacinių veiklų, tobulinami ne tik mokymo metodai, bet pasitelkiamos ir įvairūs skaitmeniniai mokymosi objektai. Dėstytojai yra atsakingi už ugdymo procesą, planavimą, kūrimą bei priežiūrą, tačiau tam, kad veikla būtų tobulinama, dėstytojas tampa atsakingas už pokyčių „įvedimą“, o studentas už naujovių įsisavinimą. Anot Timperley, Wilson, Barrar, ir Fung (2007), pedagogas turi būti pasiruošęs daryti pokyčius, kurie padėtų pereiti nuo „kasdienio eksperto“ iki „adaptyvaus eksperto“. Nors dėstytojai dirba organizacijoje, daugeliu atveju jie turi savo erdvę naujovėms diegti ir naujoms idėjomis išbandyti (Hariri, 2014). Taigi inovacijai priimti ar atmesti, svarbus inovatorius bei jo savybės. Kita vertus, norint įtraukti skaitmeninius mokymosi objektus į ugdymo(si) procesą, svarbiu dėmeniu tampa bendradarbiavimas, ypatingai tarp dėstytojo ir studento. Pasak Tidikio (2001), aukštojoje mokykloje vyrauja ne tik mokymas ir mokymasis vadovaujant dėstytojui, bet kartu vyksta tarpasmeninis bendravimo procesas. Bendradarbiavimo kultūra inovacijų adaptavimui, priėmimui ir sklaidai, yra ypač svarbi ugdymo(-si) proceso dalis (Fullan, 1996; Smith, 2012). Studentai taip pat kaip ir dėstytojai dalyvauja adaptavimo procese: dėstytojas pasirenka, kokį skaitmeninį mokymosi objektą naudoti, o studentai jį vertina, testuoja, diskutuoja kartu su dėstytoju kiek naudos jis atneša ugdymo(si) procese.

Problemos pagrindimas. Nors adaptavimo tyrimai sulaukia vis daugiau įvairių sričių mokslininkų dėmesio, tačiau vis dar jaučiamas susitemintas trukūmas tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas bendradarbiavimas adaptavimo metu ugdymo(-si) procese. Viena vertus, inovacijos turi būti adaptuojamos nepriklausomai nuo studijų programos, modulio bei studentų grupės, kuri kiekvienais metais / semestrais yra skirtinga, kita vertus, adaptavimo procesas reikalauja bendrų dėstytojo ir studentų veiklų, nes skaitmeninės inovacijos reikalauja abipusės sąveikos, todėl svarbu

atskleisti, ne tik kaip vyksta skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas, bet ir kiek bei kaip bendradarbiaujama juos adaptuojant.

Tyrimo objektas – bendradarbiavimas adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus.

Tyrimo tikslas – apibrėžti teorinius bendradarbiavimo ypatumus adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese.

Tyrimo užaviniai:

1. Aptarti skaitmeninių mokymosi objektų sampratą ir charakteristikas.
2. Aptarti skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimo procesą.
3. Aptarti bendradarbiavimo ypatumus adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese.

Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė taikyta siekiant aptarti skaitmeninių mokymosi objektų sampratą ir charakteristikas, adaptavimo procesą ir apibrėžti bendradarbiavimo ypatumus ugdymo(si) procese adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese.

1. Skaitmeniniai mokymosi objektai ir jų tipologija

Dauguma mokslininkų vieningai sutaria (Saltidou ir Skoumios, 2017), kad skaitmeniniai mokymosi objektai (toliau – SMO) atlieka edukacinių išteklių vaidmenį ugdymo procese. Falloon, Janson ir Janson (2009) nurodo, kad SMO tikslas – sudaryti sąlygas besimokantiejiems pasiekti mokymosi tikslus. Augustinienė ir Pocienė (2016) pritaria tokiai nuomonei ir nurodo, kad naudojant šiuos objektus siekiama užtikrinti ugdymo proceso veiksmingumą. Pasak Allen ir Mugisa (2010), kiekvienas objektas kuriamas tam tikru tikslu, kurį paprastai apibrėžia mokymosi tikslai. Fernando (2009) akcentuoja, kad SMO tampa vis populiariesni dėl jiems būdingo pakartotinio panaudojimo, taip pat glaudaus santykio su elektroniniu mokymusi. Pabrėžiama, kad objektai yra neatsiejami nuo pakartotinio naudojimo (angl. *reusability*). SMO esmė – ištekliams turi būti prieinami taip, kad juos galėtų panaudoti ir kiti asmenys: redaguoti, naudoti skirtinguose kontekstuose ar situacijose, pritaikyti savo turimai informacijai ir ištekliams. Su šiais teiginiais sutinka ir Sinclair, Joy, Yau, ir Hagan (2013), pridurdami, kad SMO prieinamumas bei informacijos identifikavimas tampa neatsiejama išteklių nauda. Mokymosi objektai naudojami kaip papildoma nedidelė, bet naudinga mokomoji medžiaga, kurią galima naudoti pakartotinai įvairiose situacijose bei derinti su kitomis mokymo medžiagomis. SMO skirstomi į keletą charakteristikų: 1) daugkartiniai mokymosi objektai (angl. *Reusable learning object*) suvokiami kaip autonominiai skaitmeniniai moduliai, dažniausiai naudojami elektroninio mokymo metu (Mikhailova, Stiglitz, Post, & Campbell, 2018). Dagkartinio naudojimo tikslas – sumažinti medžiagos ruošimosi sąnaudas, laiką ir gerinti švietimo išteklių kokybę (Gordillo, Barra ir Quemada, 2017); 2) prieinamumas (angl. *accessibility*). Prieinamumas yra svarbi SMO charakteristika, kadangi SMO paprastai būna pasiekiami iš nutolusių talpyklų ir pristatomi skirtingose mokymosi aplinkose; 3) adaptyvumas – pritaikomumas (angl. *adaptable*). Kadangi ne visi besimokantieji yra vienodi, SMO turi būti pritaikomi, kad atitiktų, skirtingų edukacinių poreikių turinčius besimokančiuosius. Ši charakteristika susijusi su galimybe iš naujo derinti ir adaptuoti skirtingus SMO komponentus, pritaikant juos atsižvelgiant į besimokančiųjų žinias, įgūdžius ir vertybes (Ritzhaupt, 2010); 4) suderinamumas (angl. *interoperable*). SMO gali būti sukurti skirtingų kūrėjų, prie jų galima prieiti skirtingose saugyklose bei jie gali būti sukurti ir sujungti iš skirtingų objektų į vieną bendrą objektą ir patalpinti bendroje saugojimo vietoje; 5) išsamumas (angl. *granularity*) – savybė, kuri reiškia SMO dydį. Ji gali būti suprantama kaip mažiausia objekto dalis su visa svarbiausia subjekto informacija (Braga, Dotta, Pimentel, & Stransky, 2012). SMO – tai ne tik pats objektas, bet ir su juo susiję medžiagą aprašantys papildomi duomenys – metaduomenys (angl. *metadata*). Metaduomenys – struktūriškai apibrėžta informacija, kuri ne tik paaiškina dokumentą ar informacinį išteklių, bet ir nurodo jo buvimo vietą, palengvina jo suradimą, naudojimą ir valdymą.

Skaitmeninių mokymosi objektų charakteristikos

Skaitmeninių mokymosi objektų charakteristikos	Aprašymas
Daugkartinis naudojimas	SMO turi būti taip sukurti, kad juos būtų galima naudoti skirtingose paskaitose/ pamokose, skirtingiems ugdymo(si) tikslams. Pakartotinis naudojimas padeda SMO naudoti skirtinguose internetiniuose ištekliuose, naudojant skirtingus įvairius išteklius.
Prieinamumas	SMO prieinamumas reiškia, kad prie SMO galima prieiti nepriklausomai nuo naudotojo vietovės. Naudotojas gali ieškoti, identifikuoti ir laisvai prieiti prie SMO internetinėje erdvėje.
Adaptavimas – pritaikomumas	SMO adaptavimas reiškia, kad skirtingus SMO elementus galima pritaikyti atsižvelgiant į naudotojo vertybes, požiūris, siekiamą ugdymo(si) tikslą.
Suderinamumas	SMO suderinamumas – tai skirtingų kūrėjų sukurti SMO, kurie gali būti randami bendrose saugyklose ir sujungti į vieną bendrą SMO. SMO suderinamumas apima galimybę skirtingų kūrėjų SMO naudoti skirtingose platformose.
Išsamumas	SMO išsamumas padeda nurodyti jo dydį. Kuo mažesni SMO – tuo lengviau juos pritaikyti įvairiems mokymosi dalykams.
Metaduomenys	SMO metaduomenys palengvina identifikavimą, valdymą, nustatymą, ir saugojimą tinklinėje aplinkoje. Kitaip tariant, metaduomenis galima suprasti kaip informaciją apie bet kokios rūšies skaitmeninį objektą.

2. Skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas

Dervitsiotis (2011) akcentuoja, kad inovacijų diegimo procese, reikia sistemingai atsižvelgti į adaptavimo procesą. Pasak Gaižiūnienės ir Janiūnaitės (2018), SMO adaptavimas tampa įmanomas, kai inovacijų naudotojai nusprendžia jas pritaikyti savo poreikiams. Rogers (1995) pabrėžia, kad adaptavimas reikalingas tam, kad pagreitėtų ir pagerėtų inovacijos priėmimo procesas. Anot Richardson (2009), adaptavimas, kaip evoliucija, yra nuolat besivystantis procesas, kad galėtų klestėti dinamiškoje aplinkoje (cit iš. Gaižiūnienė, 2015). Akivaizdu, adaptavimas svarbus priėmimo procese, o įmanomas jis, tik naudotojams nusprendus pritaikyti naujoves savo poreikiams.

Hutcheon (2006) pabrėžia, kad adaptavimas šiuo metu yra visur: dainos, vaizdo žaidimai, filmai, knygos, televizijos laidos ir kt. Visos priemonės gali būti adaptuotos, tačiau kiekviena jų turi atitikti tam tikrus keliamus kriterijus. Visų pirma, adaptavimas reiškia kito asmens sukurtos priemonės pritaikymą savo darbui. Antra, kažkieno sukurtą priemonę keičiant pagal savo poreikius, svarbu išlaikyti adaptuotos priemonės esmę. Galiausiai, adaptavimas turi būti išplėstas intertekstuali ryšiu su adaptuota priemone. Nors Hutcheon, diskutuodama apie adaptavimą kalba tiek apie produktą, tiek ir apie procesą, jos teigimu, adaptavimą galima analizuoti ir pagal tikslumo diskursą. Tai reiškia, kad adaptavimas tampa panašus į situaciją ar įvykį, kurį norint suprasti, reikia apklausti žmones, dalyvaujančius tame procese (adapteriai) ir tuos, kurie tai patiria (auditorija). Adapteriai skirti perduoti žinią apie produktą ar procesą jo naudotojams. Apskritai, adapteriai turi stebėti auditoriją: kaip ji priima ir sąveikauja su „*adaptavimu, kaip adaptavimu*“ (angl. *adaptation as an adaptation*).

Anot Štuikio ir Burbaitės (2018) yra įvairių kontekstinių formų, arba kitaip tariant kriterijų, pagal kuriuos yra adaptuojami SMO. Tai gali būti su turiniu susijusios formos, su technologija susijusios formos ir su pedagogika susijusios formos. Adaptavimas turinio aspektu yra susijęs su turinio pakeitimu, tobulinimu, tam tikrų užduočių sukūrimu. Technologiniu aspektu, vyksta pakeitimas atsižvelgiant į SMO technines charakteristikas, pavyzdžiui, keičiami mygtukai, redaguojami paveikslėliai, kuriami ir perkuriami vaizdo įrašai. Vienas iš svarbiausių yra su pedagogika susijusios formos – adaptavimas vyksta atsižvelgiant į kitų nuomonės ir pastebėjimus, ypatingai ugdymo(-si) procese. Anot Waal ir Knot (2013), SMO gali būti adaptuojami pagal keturis etapus: 1) Pertvarkymas (angl. *Reconstruction*), 2) Reinterpretacija (angl. *Reinterpretation*), 3)

Vystymas (angl. *Evolution*), 4) Pritaikymas (angl. *Customisation*). Pirmasis SMO pertvarkymo etapas vyksta tada, kai SMO perdaromas nuo pat pradžios, kadangi asmuo gali būti nepakankamai patenkintas adaptuojamu objektu. Šiame procese vyksta skirtingų sąvokų ir principų iš kitų objektų skolinimasis ir įtraukimas į perkuriamą objektą. Reinterpretacijos etapas reiškia, kad naudotojai adaptuoja tik dalį SMO komponentų, o su kitomis įrankio galimybėmis asmuo gali būti net nesusipažinęs. Vystymas reiškia procesą, kai SMO tobulinamas, keičiamas ugdymo(-si) proceso metu, mat tuo metu įgyjama tikroji patirtis naudojant objektą bei gaunamas grįžtamasis ryšys. Šis procesas vadinamas vystymu, nes ugdymo(-si) metu daromi nuolatiniai SMO pakeitimai ir tobulinimai. Galiausiai pritaikymo etapas reiškia SMO keitimą, kai pridedama naujų elementų, funkcijų į SMO ar sukuriama naujos užduotys besimokantiejiems.

Smith ir Green (2013) teigia, kad SMO adaptavimas vyksta tada, kai pedagogas yra kompetentingas, o ištekliai jam yra nesudėtingai prieinami. Nurodoma, kad SMO adaptavimas tarp pedagogų įvyksta tik tada, kai jie patys gali modeliuoti SMO turinį, kurį ir naudos ugdymo(-si) procese. Šiai nuomonei pritaria ir Slantcheva (2010), kuri teigia, kad tiek akademikai, tiek praktikai adaptuodami naujoves iš karto numato galimus pasipriešinimą keliančius veiksnius bei dar prieš tai įvertina, kaip jų išvengti. Galiausiai, Smith teigia, kad SMO adaptavimas yra daugiau nei Power Point skaidrių kūrimas ir rodymas per projektorius ar išmaniąją lentą. Norint, kad adaptavimo procesas vyktų sklandžiai, visų pirma, adaptuoto SMO turinys turi būti grindžiamas pedagogo ir besimokančiųjų išsikeltais ugdymo(-si) tikslais.

Apibendrinant galima teigti, kad SMO gali būti adaptuojamas skirtingai nuo konteksto, o SMO adaptavimas priklauso nuo esamo parinkčių rinkinio. Išryškėjo tam tikri adaptuojami SMO elementai, kurie vienaip ar kitaip buvo minimi autorių – tai SMO turinys, kuris gali būti keičiamas priklausomai nuo ugdymo(-si) tikslų, pedagogo ir besimokančiųjų poreikių, SMO aplinka – tobulinami SMO pateikiami vaizdai, vaizdo įrašai, jie kuriami iš skirtingų kadru, sukuriama užduotys. Kalbinė sąsaja – keitimas kalbos, terminijos pagal asmens poreikius. Vartotojo sąsaja – keičiami SMO mygtukai, piktogramos ir kiti grafiniai dialogo langai (žr. 1 pav).

1) Atpažįstami adaptuojami SMO elementai

- 1) SMO turinys
- 2) SMO aplinka
- 3) SMO kalbinė sąsaja
- 4) SMO vartotojo sąsaja

2) Vyksta SMO elementų adaptavimas

- SMO adaptavimas vyksta vienu iš keturių scenarijų:
- 1) Pertvarkymas – SMO perdaromas nuo pat pradžios;
 - 2) Reinterpretacija – adaptuojama tik dalis SMO elementų;
 - 3) Vystymas – SMO tobulinimas darant nuolatinis pakeitimus ir tobulinimas.
 - 4) Pritaikymas – pridedama naujų elementų, komponentų ir funkcijų į SMO.

3) Vyksta adaptuoto SMO bandymas

- 1) Keičiami SMO elementai, atsižvelgiant į skirtingą tikslinę besimokančiųjų grupę;
- 3) Bandoma tik dalis SMO elementų arba gali būti bandomi visi elementai.

4) Vyksta adaptuoto SMO vertinimas

- 1) Atliekamos apklausos, ar SMO atitiko lūkesčius;
- 2) Atliekama grįžtamojo ryšio analizė;
- 3) SMO elementų perdarymas, atsižvelgiant į studentų išreikštas pastabas bei dėstytojo pastebėtas įžvalgas, kad kažko trūksta.

Paveikslas. Skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas ugdymo(-si) procese

3. Dėstytojų ir studentų bendradarbiavimo ypatumai adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus ugdymo(-si) procese

Aukštojo mokslo institucijose studentams ir dėstytojams siekiant bendrų tikslų tenka nuolatos bendrauti ir bendradarbiauti. Bendradarbiavimo ugdymo(-si) proceso metu, svarbu kad jie gebėtų dalintis žiniomis, patirtimis, įgūdžiais. Dėstytojas turi gebėti dalytis patyrimu su besimokančiais, o besimokantieji – tarpusavyje. Anot Ramanauskienės (2010), racionalus bendravimas ir bendradarbiavimas tarp dėstytojų ir studentų studijų proceso metu padeda užtikrinti studijų proceso ir jo rezultatų kokybę. „*Bendradarbiavimas studijų procese yra būtinas ir todėl, kad integralios asmenybės ugdymas, paremtas asmenybės dvasinės ir fizinės darnos principu, nėra savaiminis procesas – jis reikalauja kruopštaus darbo ir abipusio supratimo*“ (p. 1). Tad tiek dėstytojas, tiek studentas tokiam bendravimui ir bendradarbiavimui turi būti brandinami. Panašiai mąsto ir Dobranskienė (2002), bendravimą ugdymo(-si) procese interpretuojanti kaip sąveiką tarp bręstančios ir subrendusios asmenybės, kurioje ugdomas pedagogo poveikis ugdytiniui. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad minėtos sąveikos metu, tiek dėstytojas kaip ugdytojas, tiek ir studentas vienas kitą suvokia ir pažįsta bei keičiasi veiklos rezultatais – žiniomis, patirtimis, jausmais, mintimis ir nuostatomis. Kita vertus, reflektuojant savo ir kitų besimokančiųjų turimas patirtis, gilinantis į tarpusavio supratimo ir susikalbėjimo problemas, besimokantieji tarsi įjungiami į tikrovės pažinimo procesą (Jarvisas, 2001).

Mokslininkai aptaria, kad SMO adaptavimas reikalauja bendradarbiavimo (Fullan, 1994; Hall ir Hord, 2006; Bennis ir Biederman, 1997; Foulger, Williams, 2007). Anot White (2004), bendradarbiavimas ir komandinis darbas yra svarbus inovacijoms, žinių kūrimui ir sklaidai. Bendradarbiaudami asmenys sukuria atminties sistemas, kurios leidžia geriau pasiekti bendrą komandos tikslą. Asmenys, turintys gerus bendradarbiavimo valdymo gebėjimus, pasiekia aukštesnių rezultatų, o bendradarbiavimas skatina inovacijas ir asmenų lojalumą. Efektyvios komandos yra tokios, kurios ne tik išsprendžia sudėtingus iššūkius, bet ir geba būti inovatyvios, ieškančios pokyčių. Kita vertus, autorius mano, kad bendradarbiavimas nėra vien tik teigiamas dalykas. Teigiama, kad nepagrįstas bendradarbiavimas gali turėti neigiamų pasekmių bandantiems bendradarbiauti asmenims: prasideda laiko švaistymas, motyvacijos stoka, atsiranda tarpasmeniniai konfliktai.

Dance (2008) nurodo, kad bendradarbiavimo nauda adaptuojant skaitmeninius mokymosi objektus akivaizdi: visų pirma, bendradarbiavimas didina galimybę plisti idėjoms, diskutuoti, ką pasirinkti ir tobulinti ar pritaikyti. Vis tai lemia, kad būna pradėtas kurti „naujoviškas derinys“. Antra, bendradarbiavimas su kitais padeda pagreitinti adaptavimo procesą, priimti sprendimus, kaip pakeisti naujoves. Dažnai pasitelkiant bendradarbiavimą nusprendžiama, ar reikia kažką keisti, atmetamos blogos idėjos ir priimami prasmingi sprendimai. Trečia, sėkmingas adaptavimas apima daugiau nei norą keisti. Norint, kad tobulinimas būtų prasmingas, reikia kitų asmenų dalyvaujančių šiame procese. Bendradarbiavimas išplečia socialinių ryšių ratą, padeda, kad viskas vyktų sklandžiai, nes vyksta nuomonių dalybos. Galiausiai, bendradarbiavimas padeda pasiekti adaptavimą. Šis adaptavimas pasiektas, išsamiai išanalizavus bendradarbiaujančių asmenų poreikius, priėmus bendrą sprendimą, turintį naudos visiems bendradarbiavimo procese esantiems dalyviams (Dance, 2008). Tyrimai rodo, kad bendradarbiavimas sukuria vertę. Google atliktame 2015 m. tyrime daugiau nei pusė (56%) apklaustų vadovų bendradarbiavimą vertino kaip svarbiausią veiksnį, lemiantį jų bendrą pelningumą. Nielsen (2015) darbas rodo, kad trijų ar daugiau žmonių komandų sukurtos idėjos turi 156% didesnę patrauklumą vartotojams nei tos, kurias sukūrė komandos, kuriose tik vienas ar du žmonės atliko praktinį vaidmenį. Tuo tarpu Stanfordo universiteto vykdomi moksliniai tyrimai (2014) parodė, kad bendradarbiaujant atliekamas darbas skatina vidinę motyvaciją, skatinančią žmones laikytis savo užduočių ilgiau, turėti didesnę įsitraukimą, mažesnę nuovargį ir didesnius sėkmės rodiklius, lyginant su tais, kurie tikisi dirbti savarankiškai. Taigi, bendradarbiavimas adaptavimo procese sujungia adaptuojančius asmenis, priverčia juos diskutuoti, aiškintis, kritiškai vertinti ir priimti teisingą sprendimą.

Dėstytojai ir studentai bendradarbiaudami adaptuojant SMO ugdymo(-si) procese greičiau priima tinkamus sprendimus, vyksta nuomonių dalybos.

Priešingai nei anksčiau minėti autoriai, Lourillard (2012) nurodo, kad itin svarbu apsvarstyti, kaip pavyko skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas. Šis apsvarstymas vyksta dėstytojo ir studento bendradarbiavimo procese taip pat – teikiamas grįžtamasis ryšys iš studentų. Autorius akcentuoja, kad grįžtamasis ryšys suprantamas kaip studentų atsiliepimai ir bendros tiek dėstytojo, tiek studento refleksijos (cit. iš Gaižiūnienė, 2019). Pasak Jucevičienės (2013), refleksija padeda išryškinti trūkumus bei padeda išskirti, ką būtų galima daryti geriau. Reflektuojant galima užpildyti tam tikras žinių spragas, ieškoma geriausio sprendimo. Dėstytojai privalo gebėti bei norėti reflektuoti savo patirtį. Labai svarbu skatinti dėstytojų supratimo raidą, kai nuo stereotipų, klaidingų vaizdinių einama link „teisingo“ supratimo (Lenkauskaitė, Mažeikis, 2008).

Taigi, bendradarbiavimui ugdymo(-si) procese svarbu dalytis žiniomis, patirtimis bei įgūdžiais. Bendradarbiavimas padeda būti lygiaverčiais partneriais, o vienas esminių veiksmų bendradarbiavimo metu – pasitikėjimu grįsti santykiai, atsakingumas, draugiškumas, bendras tikslo siekimas. Ugdymo(-si) procese SMO adaptavimo metu vyksta bendradarbiavimas, kuris padeda šiame procese esantiems dalyviams dalintis idėjomis, diskutuoti dėl SMO atnešamos naudos. Gerėja komandinio darbo įgūdžiai, o adaptavimo procesas vyksta sklandžiau, nes adaptuojant SMO ir atskleidus bendradarbiaujančių asmenų poreikius, priėmus bendrus sprendimus, galima adaptuoti SMO tikslingai ugdymo(-si) procesui ir ten dalyvaujantiems asmenims bei jų poreikiams.

IŠVADOS

1. Skaitmeninis mokymosi objektas – bet koks skaitmeninis išteklius, sukurtas ir naudojamas edukaciniams tikslams, yra sudarytas iš tokių charakteristikų kaip pritaikomumas-adaptyvumas, prieinamumas, pakartotinis naudojimas. Skaitmeniniai mokymosi objektai dažnai aprašomi metaduomenimis ir yra nesudėtingai pritaikomi ugdymo(-si) procese.
2. Skaitmeninių mokymosi objektų adaptavimas – procesas, kurio metu atpažįstami adaptuojami SMO elementai, vyksta SMO elementų adaptavimas, vyksta adaptuoto SMO bandymas, vyksta adaptuoto SMO vertinimas. Visos šios veiklos vyksta ugdymo(-si) procese.
3. SMO adaptavimas reikalauja bendradarbiavimo, o ugdymo(-si) procese SMO adaptavimo metu vyksta bendradarbiavimas, kuris užtikrina sklandų adaptavimo procesą: vyksta diskusijos, dalinimasis žiniomis ir idėjomis. Visa tai padeda tikslingai pritaikyti SMO ugdymo(-si) procese pagal skirtingus dėstytojų ir studentų poreikius.

LITERATŪRA

1. Allen, C. A., Mugisa, E. K. (2010). Improving Learning Object Reuse Through OOD: A Theory of Learning Objects. *Journal of Object Technology*, 9(6), 51–75. <https://doi.org/10.5381/jot.2010.9.6.a3>
2. Augustinienė, A., Pocienė, T. (2016). Priešmokyklinio amžiaus vaikų žodyno turbinimo, taikant skaitmeninius mokymosi objektus, galimybės. *Holistinis mokymasis*, 2, 43–58.
3. Braga, J. C., Dotta, S., Pimentel, E., & Stransky, B. (2012). Desafios para o Desenvolvimento de Objetos de Aprendizagem Reutilizáveis e de Qualidade. In *Anais do Workshop de Desafios da Computação Aplicada à Educação* (pp. 90-99).
4. Dance, J. (2008). *Reasons why collaboration contributes to innovation* [žiūrėta 2019-04-20]. Prieiga per internetą: <https://www.freshconsulting.com/5-reasons-why-collaboration-contributes-to-innovation/>
5. Dervitsiotis, K. (2001). The challenge of adaptation through innovation based on the quality of the innovation process. *Total Quality Management & Business Excellence*, 22(5), 553-566. <https://doi.org/10.1080/14783363.2011.568256>
6. Dobranskienė, R. (2002). *Mokyklos bendruomenės vadyba: monografija*. Šilutė: Prūsija.

7. Gaižiūnienė, L. (2019). Innovative Study Methods Adaptation: The Power of An Effective Teacher. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences EJSBS*, 24. (eISSN: 2301-2218) <http://dx.doi.org/10.15405/ejsbs.251>
8. Hariri, A. A. (2014). *Adoption of learning innovations within UK universities: validating an extended and modified UTAUT mode: daktaro disertacija*. London: University of Warwic.
9. Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. New York: NY.
10. Mažeikis, G., Lenkauskaitė, J. (2008). *Kooperuotų studijų adaptavimas Lietuvoje hermeneutinės pedagogikos požiūriu*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Mikhailova, E. A., Stiglitz, R. Y., & Campbell, T. (2018). Teaching Sensor Technology and Crowdsourcing with Reusable Learning Objects. *Journal of Natural Resources and Life Sciences Education*, 47, 1–18. <https://doi.org/10.4195/nse2018.08.0015>
12. Ramanauskienė, J. (2010). Inovacijų ir projektų vadyba [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga per internetą: http://asu.lt/wp-content/uploads/2015/02/inovacijos_0.pdf
13. Ritzhaupt, A. D., Stewart, M., Smith, P., & Barron, A. E. (2010). An investigation of distance education in North American research literature using co-word analysis. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 11(1), 37-60.
14. Saltidou, E., Skoumios, M. (2017). Analysis of the Science Learning Objects of the Greek Digital Learning Object Repository from a Learning Activities perspective. *European Journal of Education Studies*, 3(12), 433–446. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1134461>
15. Sinclair, J., Joy, M., Yau, J. Y., Hagan, S. (2013). A Practice-Oriented Review of Learning Objects. *IEEE Transaction of Learning Technologies*, 6(2), 177–192.
16. Smith, J.J., Greene, C. (2013). Pre-Service Teachers Use E-learning Technologies to Enhance Their Learning. *Journal of Information Technology Education: Research*, 12(1), 121-140.
17. Štuikys, V., Burbaitė, R. (2018). *Smart STEM – Driven Computer Science Education*. Kauno technologijos universitetas: Springer.
18. Timperley, H., Wilson, A., & Fung, I. (2007). Teacher Professional Learning and Development. Best Evidence Synthesis Iteration. *Education*, 33(8), 3–15. <https://doi.org/10.1111/j.1744-7984.2007.00116.x>

COLLABORATION WHEN ADAPTING DIGITAL LEARNING OBJECTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

GINTARĖ TRAKELYTĖ

Kaunas University of Technology

ANNOTATION

Teachers who seek for continuous education (learning) process improvement, not only reform teaching methods, but also use a variety of digital innovations, including the digital learning objects. Usually, a teacher becomes responsible for the introduction of innovations and a student for the mastering them. In many cases, the teacher's qualities determine whether innovation will be accepted or rejected, but in order to incorporate digital learning objects into the educational process, collaboration between a teacher and a student becomes an important element. The teacher decides which digital learning object to use when at this point student can evaluate, test and discuss with the teacher how much it benefits. Thus, the object of this article – collaboration when adapting digital learning objects in the educational process. The aim of the research is to define the theoretical peculiarities of collaboration when adapting digital learning objects in the educational process. Research method – a scientific literature review. The analysis of scientific literature has revealed that the adaptation of digital learning objects requires collaboration, and in the process of adapting the digital learning object, there is collaboration that ensures a smooth adaptation process: discussions, sharing knowledge and ideas. All this helps to make targeted use of the digital learning object in the process of education, according to the different needs of teachers and students.

Key words: *Digital learning objects, innovation, adaptation, educational process, teachers.*

KIEK KARTŲ TAI PADARĖTE VIENAM IŠ ŠITŲ MAŽIAUSIŲJŲ MANO BROLIŲ, MAN PADARĖTE (MT 25,40): PAGALBA NUKENTĖJUSIEMS NUO MOBINGO LIETUVOS KRIKŠČIONIŠKOSE ORGANIZACIJOSE

MYKOLAS DEIKUS

Vytauto Didžiojo universitetas

ANOTACIJA

Tyrimo aktualumas. Socialinės veiklos ir religijos sąveikas nagrinėjantys mokslininkai pabrėžia dvasinės pagalbos veiksmingumą tiek teikiant ją stacionariose gydymo įstaigose, tiek psichologinių traumų atvejais. Mobingas, kaip ilgai trunkantis ir intensyvus psichologinis ir fizinis terorizavimas, neretai aukoms sukelia sunkias psichologines traumas, aukos jaučiasi izoliuotos ir bejėgės. Tačiau tarptautinėje mokslinėje literatūroje dvasininkų ir krikščioniškų organizacijų teikiamos pagalbos galimybės mobingo aukoms lieka beveik nenagrinėtos. Viena vertus, Lietuvoje krikščioniškų organizacijų tinklas – vienas iš plačiausių, kita vertus, šių organizacijų pasirengimas padėti mobingo aukoms iki šiol nebuvo tirtas.

Tyrimo objektas: krikščioniškų organizacijų pasirengimas padėti mobingo aukoms.

Tyrimo tikslas: išnagrinėjus dvasinės pagalbos galimybes, nustatyti Lietuvos krikščioniškų organizacijų pasirengimą padėti mobingo aukoms.

Tyrimo uždaviniai: 1) išnagrinėti dvasinės pagalbos psichologines traumas patyrusiems asmenims galimybes; 2) aptarti pagalbos mobingo aukoms kryptis; 3) nustatyti Lietuvos krikščioniškų organizacijų pasirengimą padėti mobingo aukoms.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, pusiau struktūruotas interviu.

Tyrimo rezultatai rodo, kad krikščioniškos organizacijos neįvertina ir neišnaudoja turimų galimybių suteikti bendruomeninę, informacinę ir dvasinę pagalbą mobingo aukoms. Išvadoje brėžiamos krikščioniškų organizacijų dvasinės pagalbos mobingo aukoms plėtojimo trajektorijos.

Tyrimo reikšmė praktikams. Tyrimas rodo tiek specialistus rengiančių institucijų, tiek pagalbą teikiančių religinių organizacijų veiklų orientavimo ir darbuotojų kompetencijų tobulintinus aspektus, kadangi dėl žinių trūkumo praktikoje gali būti neįvertintos dėl darbe patiriamo smurto kylančios asmeninių ir šeimos krizių priežastys. Todėl būtų prasminga į tyrimo rezultatus atsižvelgti mokymo programas rengiančioms institucijoms ir pagalbą teikiančioms organizacijoms, organizuojant ir remiant specialistų kompetencijų tobulinimo programas.

Tyrimo reikšmė akademinėi bendruomenei. Tyrimas praplečia tarptautinėje mokslo bendruomenėje nagrinėjamą pagalbos mobingo darbo vietoje aukoms galimybių spektrą, kuriame iki šiol menkai tirtas krikščioniškų organizacijų potencialas.

Tyrimo apribojimai ir tolimesni tyrimai. Šiame straipsnyje pristatoma tik dalis tyrimo rezultatų, kuri susijusi išimtinai su teikiama dvasine pagalba, pagalbą teikiančiųjų kompetencijomis ir pagalbos mobingo aukoms teikimo praktika. Tyrimo dalis, atskleidžianti vertybių kongrentiškumą/inkongrentiškumą religinėse organizacijose, išsamiai detalizuojama kitame autoriaus straipsnyje. Taip pat akcentuotina, kad šiame tyrime buvo orientuojamasi tik į Lietuvoje veikiančių krikščioniškų organizacijų teikiamą dvasinę pagalbą, nenagrinėjant kitų (pasaulietinių) dvasinės pagalbos praktikų, kas galėtų būti atskiro tyrimo objektu. Tolimesniuose tyrimuose būtų prasminga detalčiau nagrinėti dvasinę pagalbą teikiančių specialistų rengimo programas, religinių organizacijų vykdomų darbuotojų kompetencijų tobulinimo strategijas.

Raktiniai žodžiai: mobingas, dvasinė pagalba, aukos, krikščioniškos organizacijos, religingumas

Finansavimo šaltinis. Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712-10-0258 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. „Iš tiesų sakau jums, kiek kartų tai padarėte vienam iš šitų mažiausiųjų mano brolių, man padarėte“ (Mt 25,40). Tai yra viena iš raktinių evangelijoje pagal Matą įvardytų Jėzaus ištarų, kuri krikščionims tarnauja kaip tarpasmeninių santykių su aplinkiniais kokybės matas. Todėl neatsitiktinai krikščioniškąją evangelizaciją lydi ir aktyvi socialinė veikla, atsiliepiant

į fizinius, psichologinius ir socialinius žmogaus poreikius, kad būtų garantuotas asmens orumas. Pastaraisiais metais atlikta nemažai tyrimų, kuriuose dvasingumas arba religingumas, dvasinės pagalbos reikšmė pabrėžiami dirbant su asmenimis, patyrusiais įvairias psichologines traumas (Zenkert ir kt., 2014; Benson ir kt., 2016), taip pat pasitelkiant ir dvasininkus (Ruth-Sahd ir kt., 2018). Kai kurios šalies ligoninės turi savo kapelionus, kurie suteikia dvasinę pagalbą ligoniams. Ši patirtis galėtų pasitarnauti ir padedant nukentėjusiems nuo mobingo darbuotojų tarpusavio santykiuose. Mobingo darbo vietoje tyrinėjimų pradininkas H. Leymann pastebėjo, kad intensyvus ir ilgai trunkantis terorizavimas aukoms sukelia sveikatos sutrikimus (Leymann, 1993), kurių požymiai panašūs į potrauminio streso sutrikimą, nuo kurio kenčia išgyvenusieji karo belaisvių stovyklose (Leymann, Gustafsson, 1996). Šias sąsajas patvirtino ir vėlesni tyrimai, kuriuose įvardijami psichosomatinės kilmės sveikatos sutrikimai, pasireiškiantys nemiga, depresija, nerimu, aukštu kraujospūdžiu ir kt., dėl ko aukoms dažnai prireikia intensyvaus gydymo ligoninėse (Signorelli ir kt., 2013; Nielsen ir kt., 2015). Be to, mobingo aukos kenčia nuo socialinės izoliacijos, stokoja moralinės paramos ir nesugeba atrasti veiksmingos pagalbos (Vveinhardt, Žukauskas, 2012). Todėl be įvairių įveikos strategijų, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis nuo terorizavimo organizacijose, aukai būtinas artimos aplinkos, bendruomenės palaikymas (Bradshaw ir kt., 2008; Black ir kt., 2010; Carroll, Lauzier, 2014; ir kt.).

Kai kuriose Europos šalyse stabdant mobingą prisideda krikščioniškosios organizacijos, pavyzdžiui, Vokietijoje veikiančios evangelikai oficialiame savo tinklalapyje www.evangelische-religion.de pateikia rekomendacijas, kaip elgtis pastebėjus mobingo atvejus savo aplinkoje, kaip padėti nukentėjusiam. Remiantis oficialiaja statistika, galima teigti, kad krikščioniškosios organizacijos Lietuvoje turi bene labiausiai išplėtotą tinklą, pavyzdžiui, 1155 – vien tik krikščioniškos kilmės religinės organizacijos, kurių didžiumą sudaro Romos katalikai – 896 (Lietuvos statistikos departamentas). Krikščioniškoji meilės artimui darbų, tiek dvasinių, tiek materialių, doktrina galėtų reikšmingai pasitarnauti aukoms suteikiant moralinę, dvasinę ar informacinę pagalbą, nukreipiant aukas pas specialistus. Tačiau nei Lietuvos, nei užsienio mokslo darbuose (Web of Science Core Collection (Clarivate Analytics), SCOPUS ir kitose duomenų bazėse) nepavyko atrasti tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamos krikščioniškų organizacijų galimybės padėti mobingo aukoms. Todėl šio **tyrimo problema** formuluojama klausimu, kokios yra dvasinės pagalbos psichologines traumas patyrusiems asmenims galimybės ir kaip Lietuvoje veikiančios krikščioniškos organizacijos pasirengusios padėti mobingo aukoms.

Tyrimo objektas: krikščioniškų organizacijų pasirengimas padėti mobingo aukoms.

Tyrimo tikslas – išnagrinėjus dvasinės pagalbos galimybes, nustatyti Lietuvos krikščioniškų organizacijų pasirengimą padėti mobingo aukoms.

Tikslui pasiekti keliami tokie **tyrimo uždaviniai**: 1) išnagrinėti dvasinės pagalbos psichologines traumas patyrusiems asmenims galimybes; 2) aptarti pagalbos mobingo aukoms kryptis; 3) nustatyti Lietuvos krikščioniškų organizacijų pasirengimą padėti mobingo aukoms.

Tyrimo metodai: teorinis tyrimas atliktas naudojant socialinių ir humanitarinių mokslų srities, vadybos, psichologijos, teologijos ir kitų kryptų mokslinės literatūros analizę ir sintezę. Apklausiant tyrimo dalyvius (toliau – informantai) naudotas pusiau struktūruoto interviu metodas. Laikantis sekos numatyti konkretūs klausimai, kurie interviu eigoje, siekiant surinkti daugiau gilesnės informacijos, buvo papildyti. Kokybinių duomenų analizei atlikti taikyta *emic* ir *etic* priegigos.

TEORINIS PAGRINDIMAS

Mobingas darbo vietoje. Mobingas apibūdinamas kaip negatyvus, neetiškas elgesys darbo vietoje, kuris sistemingai pasikartoja ir trunka ilgą laiką (Leymann, 1990, 1993; Duffy, Sperry, 2007, 2012; da Silva, Saldanha, 2016; ir kt.). Reiškinių *mobingu* įvardijęs H. Leymann (1990) jį apibūdino kaip specifinį psichologinį terorizavimą, o ir vėlesniuose tyrimuose konstatuojama emocinė prievarta, siejant su nuolatos patiriamu stresu ir sunkiomis psichosomatinio pobūdžio

pasekmėmis aukai, kuriose atpažįstamas potrauminio streso sutrikimas (Zapf, Einarsen, 2005; Nielsen ir kt., 2015).

Remiantis tyrimais, galima išskirti keletą būdingų požymių, kurie lemia sunkias pasekmes mobingo aukai. *Pirma*, mobingu įvardijamas verbalinis ir neverbalinis negatyvus bendradarbių elgesys, kuris trunka ne mažiau kaip šešis mėnesius ir pasikartoja ne rečiau kaip kartą per savaitę (Leymann, 1993). Toks intensyvus ir ilgai trunkantis piktybiškas elgesys laikui bėgant išsekina auką ir palaužia pasipriešinimą. *Antra*, tai nėra pavienio asmens užpuolimai – reiškiniui būdinga grupinė dinamika, įtraukianti daugelį bendradarbių (Kolodej, 2005; Duffy, Sperry, 2012), todėl terorizuojama auka jaučiasi socialiai izoliuota, neturinti galimybių sulaukti paramos iš šalies. *Trečia*, aukos terorizavimo pagrindu tampa specifinis tikslas, pasireiškiantis kaip socialinis ostrakizmas, kai grupė siekia išvartyti nepageidaujamą asmenį iš organizacijos (Duffy, Sperry, 2007, 2012; Vveinhardt, Zygmantaitė, 2015; Chung, 2018; ir kt.), todėl auka paverčiama visuotiniu „priešu“. *Ketvirta*, tai gali lemti tiek asmeninės, tiek organizacinės priežastys (Zapf, Einarsen, 2005), kur reikšmingą vaidmenį atlieka organizacijoje tvyrantis valdymo, organizacijos finansinės padėties, vidinės komunikacijos neapibrėžtumas, kurį darbuotojai mėgina spręsti eskaluodami konfliktus ir taikydami neetišką konkurenciją (Vveinhardt, 2017). Kitaip tariant, mobingas darbo vietoje yra reiškinys, kuriame pasireiškia platus grupės bendradarbių piktybiškai naudojamų verbalinių ir neverbalinių veiksnių kompleksas, nulemiantis tai, kad auka išgyvena bejėgiškumo jausmą ir nebetiki, kad turi galimybių pasipriešinti (Leymann, 1990; 1993; Nielsen ir kt., 2015).

Pagalbos mobingo aukoms vektoriai. Mobingo reiškinio tyrimai parodė, kad susidorojimas su auka vyksta socialinėje plotmėje, kėsinantis į aukos socialinius ryšius bei padėtį organizacijoje, o taip pat su tuo susijusį asmens orumą bei reputaciją (Leymann, 1990; Zapf ir kt., 2011). Šiame kontekste išskiriama keletas pagalbos aukoms vektorių, kurių vienas svarbiausių yra valdymo pertvarkymas organizacijoje ir darbuotojų mokymai (Sheehan, 2004; Vveinhardt, Žukauskas, 2012), kurie padėtų vystyti socialinę kompetenciją ir gebėjimus spręsti tarpasmeninius konfliktus. Tačiau auka negali laukti, kol organizacijos vadovybė imsis vidinių pokyčių, todėl kitas pagalbos šaltinis – išoriniai institutai. Tarp išorinės pagalbos būdų siūloma psichologinė konsultacija (Ferris, 2009; Namie, Namie, 2009; Rissi ir kt., 2016; ir kt.), teisinė pagalba (Namie, Namie, 2009; Duffy, 2009) ir kt. G. Namie ir R. Namie (2009) atkreipia dėmesį į tai, kad pagalba nukentėjusiems nuo mobingo darbo vietoje skiriasi nuo įprastų konsultacijų verslo aplinkoje, kadangi reikia žinoti reiškinio tyrimų aspektus, psichologinės įveikos strategijas, o taip pat ir nacionalinės teisės niuansus. Šiame kontekste pažymėtina, kad tik keletas Vakarų valstybių yra priėmusios apsaugos nuo mobingo įstatymus (Vveinhardt, Žukauskas, 2012), todėl šios galimybės panaudojimas lieka ribotas. Be to, keletas tyrimų rodo, kad aukos retai pasinaudoja įvairiomis išorinėmis institucinėmis pagalbos galimybėmis (Kolodej, 2005), arba jos, pvz., Lietuvoje, nesulaukia (Vveinhardt, Žukauskas, 2012).

Vis dėlto tyrėjų dėmesys, ieškant pagalbos aukoms būdų, krypsta į reikšmingą veiksnio, kuris, terorizuojant auką, sukelia jai psichologinį skausmą, minimizavimą. Mobingo procese aukas stengiamasi izoliuoti socialiai, sukeliant kančias, o artimoje aplinkoje stokoja prosocialaus elgesio (Mulder ir kt., 2015), kuris gali būti veiksminga paramos priemonė tiek pačioje organizacijoje, tiek už jos ribų (Vveinhardt, Žukauskas, 2012). Viena vertus, kai kurie asmenys, besigydantys mobingo sukeltas traumas, paramos sulaukia savipagalbos grupėse (Davenport ir kt., 1999; Meyer ir kt., 2004), tačiau kiti tyrimai (Lee, 2011; Johnson, 2011) rodo, kad sistemiškas ekologinio modelio taikymas, įtraukiant bendruomenę, ne tik užtikrina veiksmingą paramą aukai jai artimoje socialinėje aplinkoje, bet ir formuoja nepakantumą antisocialiam elgesiui.

Dvasinės pagalbos apibrėžtis. Pastaruoju metu mokslinėje literatūroje didėja dėmesys dvasingumo tematikai, kuri plėtojama tyrimuose, nukreiptuose į organizacijų valdymą (McCormick, 1994; Tzouramani, Karakas, 2016; Garg, 2018; ir kt.), asmeninį tobulėjimą ir savipagalbą (McCormick, 1994; Pandey, Gupta, 2008; White ir kt., 2011; ir kt.) ar pagalbą pacientams (Dyson ir kt., 1997). Vis dėlto L. L. Newman (2004) atkreipė dėmesį į tai, kad pernelyg dažnai tokios sąvokos kaip „dvasingumas“, „tikėjimas“ ir „religija“ vartojamos pakaitomis, nors jų apibrėžimai yra unikalūs ir skirtingi. Šis atskyrimas reikšmingas tuo, kad painiojant pasaulietinį ir

su religingumu susijusį dvasingumą gali kilti įvairių nesusipratimų, tuo labiau, kad religingi asmenys išgyvena specifinę identiškumo būseną (Kiesling ir kt., 2006), nors su dvasingumu susijusi retorika ir įvardijami jo bruožai mažai skiriasi. Pavyzdžiui, vadovams kylančius dvasingumo iššūkius nagrinėjantis D. W. McCormick (1994) išskiria tokius raktinius žodžius, kaip *užuojauta*, *teisingas pragyvenimas*, *nesavanaudiška tarnyba*, *darbas kaip meditacijos forma* ir *pliuralizmas* (p. 5). Nesudėtinga atsekti, kad šie raktiniai žodžiai glaudžiai susisieja su krikščioniškosiomis vertybėmis, nors sąvokos „Dievas“ ar „religija“ neįvardijamos. Panašiai J. Dyson ir kt. (1997), dvasingumą nagrinėdami holistiniame pacientų priežiūros kontekste, pabrėžia, kad asmuo, kiti asmenys ir Dievas yra raktiniai dėmenys dvasingumo apibrėžime, su kuo susisieja *viltis*, *ryšys*, *įsitikinimai* arba *tikėjimo sistemos* ir *dvasingumo išraiškos*. M. L. White ir kt. (2011), vietoje žodžio „Dievas“ vartoja sąvoką „aukštesnė galia“, tačiau dvasingumą, kuris pagrįstas egzistencinės sąsajos jausmu, įsitikinimais, susijusiais su kitais asmenimis, dvasinėmis praktikomis, sieja su *asmens sveikata* ir *gerove*. Be to, dvasingumas ir dvasinė pagalba plačiai aptariama socialinio darbo kontekstuose, kaip pasiteisinanti praktika (Sheridan, 2004; Tigchelaar ir kt., 2016; Moffatt, Oxhandler, 2018; ir kt.). Psichologai, psichiatrai, licencijuoti ir pastoraciniai konsultantai daugybę metų naudoja dvasinės pagalbos strategijas, kurios pasiteisina (Bullis, 1996). Juo labiau, kad pastaraisiais metais atlikta nemažai tyrimų, kuriuose religingumas ir dvasinės pagalbos reikšmė pabrėžiama dirbant su asmenimis, patyrusiais įvairias psichologines traumas (Zenkert ir kt., 2014; Benson ir kt., 2016), drauge į pagalbos procesą įtraukiant ir dvasininkus (Ruth-Sahd ir kt., 2018). Kita vertus, pastebima, kad tradiciškai traumų srityje daugiausia dėmesio skiriama nuostoliams ir kančioms, o ne augimui ir galimybei, todėl dvasingumo įtraukimas į traumos procesus gali suteikti alternatyvų teigiamai pasaulėžiūros, susidorojimo ir transcendentinės reikšmės kūrimo rekonstrukcijai (Vis, Boynton, 2008).

Taigi, nors, religingumo ir dvasingumo sampratos ribos pastaruoju metu linkusios blukti, tačiau religinis dvasingumas turi specifinius bruožus ir stiprų poveikį asmeniui vertybiniame veiklos kontekste (Arruñada, 2010), o stipriausias efektas pasiekiamas, kai vertybės kongruentiškos (Vveinhardt, Gulbovaitė, 2016; 2017). Juoba, kai, pavyzdžiui, Romos katalikų bažnyčios mokymas nedviprasmiškai skatina proaktyvų socialumą, subsidarumo, solidarumo ir žmogaus orumo kontekstuose (Murray, 1995; Evans, 2013; Wright, 2017; ir kt.), kas turėtų tapti aktyvia religingų asmenų veikla.

TYRIMO METODOLOGIJA

Tiriant religinių organizacijų pasirengimą suteikti pagalbą nukentėjusiems nuo mobingo darbo vietoje pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga, naudojant pusiau struktūruotą interviu, kad apklausiamas asmuo galėtų išsamiau pateikti asmeninę patirtį, grįsdamas paaiškinimais (Neuman, 2006). Rengiant bazinius interviu klausimus susisteminti teorinėje dalyje atlikti tyrimai ir išskirtos trys kategorijos, kur kiekviena kategorija detalizuota dviem subkategorijomis: 1) *teikiama dvasinė pagalba*: pagalbos būdai ir pasiekiamumas; 2) *pagalbą teikiančiųjų kompetencijos*: žmogiškieji resursai ir kompetencijų tobulinimas; 3) *pagalbos mobingo aukoms teikimo praktika*: žinios apie mobingą ir suteikta pagalba (1 lentelė).

1 lentelė. Dvasinės pagalbos mobingo aukoms tyrimo instrumento struktūra

Kategorijos	Subkategorijos	Kontekstas interviu klausimams	Šaltiniai
Teikiama dvasinė pagalba	Teikiamos pagalbos būdai	Tiriama, kokio pobūdžio dvasinė pagalba suteikiama besikreipiantiesiems asmenims. Aiškinamasi, kokiais būdais pagalbos ieškantys asmenys suranda pagalbą teikiančius specialistus.	White ir kt., 2011; Tigchelaar ir kt., 2016; Wright, 2017; Moffatt, Oxhandler, 2018; ir kt.
	Pagalbos pasiekiamumas		
Pagalbą teikiančiųjų kompetencijos	Organizacijos žmogiškieji resursai teikiant pagalbą	Tiriama, koks pagalbą teikiančių specialistų išsilavinimas, kaip tobulinamos jų kompetencijos: asmeniškai arba organizacijos pastangomis.	Namie, Namie, 2009; Vveinhardt, Žukauskas, 2012; Benson ir kt., 2016; Ruth-Sahd ir kt.,
	Pagalbą teikiančių specialistų kompetencijų		

Kategorijos	Subkategorijos	Kontekstas interviu klausimams	Šaltiniai
	tobulinimas		2018; ir kt.
Pagalbos mobingo aukoms teikimo praktika	Specialistų turimos žinios apie mobingą darbo vietoje	Nustatinėjama, ką pagalbą teikiantys specialistai žino apie mobingą darbo vietoje. Renkama informacija apie patirtis, susidūrus su šio reiškinio aukomis, ir kokios priemonės buvo naudojamos suteikiant pagalbą.	Leymann, 1993; Kolodej, 2004; Ferris, 2009; Namie, 2009; Lee, 2011; Vveinhardt, Žukauskas, 2012; Vensel, 2012; ir kt.
	Suteikta pagalba		

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Po to, kai buvo išskirtos kategorijos ir subkategorijos, suformuluoti 9 baziniai klausimai, kurie toliau naudoti kaip pagrindas apklausiant informantus. Remiantis pirmosiose dvejose kategorijose aptariamomis temomis, tiriamos informantų ir jų organizacijų patirtys teikiant dvasinę pagalbą, šios pagalbos organizavimas. Po to, įvertinant tai, kad informantams gali būti nežinomas mobingo darbo vietoje reiškinys, suteikiama esminė informacija, o vėliau detalizuojamos turimos patirtys.

Tyrimo metu surinkti duomenys analizuoti remiantis J. L. Krysik ir J. Finn (2010) siūloma *emic ir etic* perspektyvų prieiga, kai pateikiama (*tyrime – pasviruoju šriftu*), tyrėjo nuomone, reikšminga citata, atspindinti tiriamojo požiūrį, mąstymą, o po to plėtojama istorija, pateikiamos tyrėjo interpretacijos.

TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Pirmajame tyrimo organizavimo etape atrinktos Lietuvoje registruotos krikščioniškos organizacijos, kurios viešojoje erdvėje skelbia teikiančios pagalbą, ir išsiųsti 37 elektroniniai laišakai. Kvietimai dalyvauti tyrime buvo siunčiami oficialiai nurodytais elektroninio pašto adresais, pristatant tyrimo tikslą, eigą, garantuojant būsimų tyrimo dalyvių anonimiškumą ir konfidencialumą bei pabrėžiant pagalbos kenčiantiems (tai yra, orientuojantis į krikščioniškas vertybes) reikšmę. Kadangi grįžtamojo ryšio sulaukta tik iš dvejų organizacijų (pateikti atsisakymai dalyvauti tyrime), antrajame tyrimo organizavimo etape buvo kreipiamasi į organizacijų atstovus telefonu, prašant nurodyti konkrečius asmenis, teikiančius dvasinę pagalbą. Sutikusiems tyrime dalyvauti informantams buvo išsamiai pristatytas tyrimo tikslas, paaiškintas tolimesnis duomenų naudojimas. Gavus žodinius savanoriškus sutikimus dalyvauti tyrime ir leidimus įrašyti interviu į diktofoną, buvo užtikrinta, kad elektroninės įrašų laikmenos, transkribavus tekstą, bus sunaikintos. Interviu truko nuo 1 iki 1,5 valandos.

TYRIMO ETIKA

Tyrimas parengtas vadovaujantis Mokslininko etikos kodeksu (2012), kuris grindžiamas fundamentaliomis vertybėmis, nusakančiomis tyrėjo atsakomybę prieš visuomenę ir moralumą tiek atliekant tyrimą, tiek skelbiant jo rezultatus. Užtikrinami šie principai: anonimiškumas ir konfidencialumas (neatskleidžiamas tyrimo dalyvio vardas, organizacija ir kita informacija, kuria remiantis būtų galima identifikuoti tyrime dalyvavusį asmenį); savanoriškumas (tyrime dalyvaujama savanoriškai nusprendus ir gavus išsamią informaciją, koku tikslu ir kur bus naudojami duomenys); duomenų autentiškumo (duomenys nekoreguojami).

TYRIMO REZULTATAI

Šiame straipsnyje pristatomi tyrimo rezultatai suformuoti septynių informantų atsakymų pagrindu. Apklausti asmenys, dirbantys skirtingose religinėse organizacijose. 2-oje lentelėje pateikti demografiniai informantų duomenys (šifruojant kaip 1I, 2I ... 7I).

2 lentelė. Suvestiniai duomenys apie informantus

Kodas	Amžius	Išsilavinimas	Veikla
1I	48	Socialinio darbo magistras	Vadovas

Kodas	Amžius	Išsilavinimas	Veikla
I2	25	Socialinio darbo magistras	Konsultantas
I3	34	Teologijos mokslų magistras	Vadovas
I4	26	Socialinio darbo magistras	Konsultantas
I5	27	Teologijos bakalauras	Dvasininkas
I6	24	Dvasinio konsultavimo ir asistavimo magistras	Konsultantas
I7	26	Dvasinio konsultavimo ir asistavimo magistras	Konsultantas

Analizuojant informantų atsakymus, išryškėjo teikiamos pagalbos spektras ir būdai, kaip yra informuojama visuomenė apie teikiamą pagalbą. Tai leido teorinio tyrimo eigoje suformuluotas subkategorijas detalizuoti papildomais aspektais (3 lentelė).

3 lentelė. Pagalbos spektras ir iškomunikavimas

Kategorija	Subkategorijos		Teiginiai
Teikiama dvasinė pagalba	Pagalbos būdai	Psichologinė pagalba	I1: ... daugiau žmonės ieško psichologų nei dvasinės pagalbos, aišku, dvasinė pagalba aktualesnė ten, parapijose. Konsultantai mato visą spektrą, pavyzdžiui, vos ne kas antras patiria perdegimą darbe ...
		Mediacija	I1: ... turime savanorę, mediacijos paslaugas teikia, [ji] turi iš savų klientų, kur būna su darbu susiję konfliktai, padeda dokumentus sutvarkyti, kai neteisėtai atleidžia, sutaikyti ...
		Dvasinė pagalba	I4: ... dvasinė pagalba nukreipta į ryšio su Dievu ir tikėjimu stiprinimą, kai sprendžiami egzistenciniai klausimai, nematoma prasmės <...> nepavyksta išspręsti tarpasmeninių konfliktų ...
	Pagalbos pasiekiamumas	Iš lūpų į lūpas	I1: ... kažkas kažkur girdėjo, kažkam padėjo - pas tuos konsultantus ir kreipiasi. Kadangi vykdomė projektus, tai pas mus ir nukreipia institucijos, <...> būna, kunigai siunčia per išpažintį ...
		Socialiniai tinklai	I1: ... kažkiek ateina ir perskaitę Feisbuką ...
		Skelbimai	I2: ... informacija yra mano Feisbuko puslapyje, daug kas paskambina pagal skelbimą parapijoje ...

Teikiamos pagalbos būdas gali būti redukuojamas atsižvelgiant į organizacijos tikslus, pvz., I1 teigia, kad atstovaujama organizacija apsiriboja tik tuo, kas vyksta šeimoje: „<...> ugdyti ir palaikyti šeimas, mes orientuoti į pagalbą šeimai <...> rengimą šeimai, išsaugoti šeimą“. Nors suvokiama, kad tam tikra dalis neigiamų darbinų patirčių persikelia ir į šeimos santykius, kuriuos tenka spręsti organizacijos konsultantams („Konsultantai mato visą spektrą, pavyzdžiui, vos ne kas antras patiria perdegimą darbe... stresas – vienas iš pagrindinių. <...> Po to... ramiai bendrauti su sutuoktiniu, vaikais...“), tačiau darbinėje aplinkoje kylantys konfliktai nėra aktualizuojami. Kita vertus, dvasinė pagalba asmenims suvokiama ne kaip šios organizacijos misija, o veikla, kuria turėtų užsiimti bažnytinės parapijos. Tačiau ir apklausiant su parapijomis susijusius informantus ryškėja, kad dėmesys labiau skiriamas egzistencinių krizių sprendimui, ieškant gyvenimo prasmės, siūlant tikėjimo priegą, bet ne padedant spręsti dėl santykių darbo vietoje kilusias krizes. Taigi, išryškėja kelios orientacijos: sprendžiami egzistenciniai klausimai ligos atveju (I6), tarpasmeniniai konfliktai (vykstantys tarp artimų asmenų) (I4), su kalte ir tikėjimu susiję klausimai (I2). I3 praktikoje būta atvejų, kai išpažinties metu atsiverta apie spaudimą darbe ir nukreipta pas specialistus: „<...> suprantu, kad galiu tik padrąsinti, sakau, vaikeli, eik į darbo inspekciją <...>“. Sprendžiant iš informantų atsakymų, informacija apie teikiamą pagalbą pasiekiamą trimis būdais: iš lūpų į lūpas (kai žinia pasidalija sulaukusieji pagalbos); nukreipia viešosios institucijos ar dvasininkai; skelbimai bažnyčiose ir asmeninėse socialinių tinklų paskyrose. Vis dėlto religinės organizacijos neišnaudoja turimų internetinių tinklalapių. Pvz., I1 teigia, kad neturi lėšų specialistams, kurie galėtų nuolatos vykdyti internetinę komunikaciją, samdyti, todėl dažniausiai tai atlieka savo jėgomis, skelbiant informaciją socialiniuose tinkluose.

Nors bazinis informantų išsilavinimas pristatytas 1 lentelėje, 4 lentelėje plačiau išskleidžiama religinių organizacijų, kuriose dirba informantai, žmogiškųjų išteklių struktūra, atsižvelgiant į tai, kaip organizacijos rūpinasi dvasinę pagalbą teikiančių specialistų kompetencijų kėlimu.

4 lentelė. Pagalbą teikiančių asmenų kompetencijos ir jų tobulinimas

Kategorija	Subkategorijos	Teiginiai	
Pagalbą teikiančiųjų kompetencijos	Organizacijos žmogiškieji resursai teikiant pagalbą	Dvasinė-psichologinė	I6: ... pati esu baigusi dvasinės psichologinės ir asistavimo magistro studijas, bet pas mus dirba ir kunigai, baigę teologiją ... I1: ... dirba socialiniai darbuotojai, kai kas turi dvigubą išsilavinimą. Mūsų psichologė turi teologijos diplomą. <...> Turime priklausomybių konsultantę, kuri baigusi edukologijos mokslus, bet turi priklausomybių konsultanto kvalifikaciją ...
		Socialinio darbo	
		Psichologinė	
		Teologinė	
Pagalbą teikiančių specialistų kompetencijų tobulinimas	Asmeninis kompetencijų tobulinimas	I7: ... nestoviu vietoje, ypač domiuosi psichologine literatūra, kiekvienais metais dalyvauju rekolekcijose. Manau, kad kiekvienas asmeniškai turime stengtis, mokytis <...> jeigu įstaiga prisidėtų, aišku, gerai būtų ...	
	Organizacijos nusišalinimas	I1: ... bandome plačiau papildomai mokytis, einame į nemokamus seminarus. Dažniausiai srityse, kurios domina. Yra darbuotoja, kuri priklauso supervizijos asociacijai, tai lanko jų seminarus. Į užsienį sunkiai išvažiuojam, bet buvo viena darbuotoja savo iniciatyva ...	

Taigi, esama keleriopo dvasinės pagalbos supratimo (4 lentelė), kuriam įtakos turi bazinis išsimokslinimas. *Pirma*, baigusieji socialinio darbo ir teologijos mokslus, atskiria psichologinę pagalbą nuo dvasinės, kuri labiau suvokiama iš religinės perspektyvos (pvz., I5: „...Dvasininkas turi būti tam tikra prasme psichologas, kad suprasti, rasti kalbą, bet čia du skirtingi dalykai, ne mūsų darbas kapstyti po praeitį <...>, čia psichologų, psichiatrų reikalas, jei matom, kad su ... tuo... ten negerai, tai ir patariam ten kreiptis“). *Antra*, baigusieji specialias dvasinės pagalbos ir asistavimo studijas, linkę sieti psichologinę pagalbą su tikėjimu (pvz., I7: „<...> būna krizės, kai žmogui reikia sustiprinti tikėjimą, atsakyti į egzistencinius klausimus <...>“). Ir, *trečia*, pastebima nuostata, kad organizacijos darbuotojas savo kompetencijos tobulinimu turėtų rūpintis pats, argumentuojant tuo, jog organizacija neturi lėšų mokymams (pvz., I6: „Mes išsilaikome iš projektų, kad ten... darbuotojų kompetencijoms būtų, tai nelabai lėšų gausi <...>“). Šis požiūris gali turėti įtakos savitai organizacijos stagnacijai, kuri trukdo plėsti pagalbos spektrą (5 lentelė).

5 lentelė. Pagalba nuo mobingo darbo vietoje nukentėjusiems asmenims

Kategorija	Subkategorijos	Teiginiai		
Pagalbos aukoms praktika	mobingo teikimo	Specialistų turimos žinios apie mobingą darbo vietoje	Neaktualizavimas mokymo programose Netiesioginės sąsajos	
		Suteikta pagalba	Nukreipimas	I2: ... studijos nebuvo grynai psichologijos, tarpasmeniniai santykiai, krizės, konfliktai aišku, buvo, bet... mobingas... čia reikėtų atskirai pastudijuoti literatūrą, gal mokymai turėtų būti organizuojami ... I3: ... mes orientuojamės į šeimas... žinoma, tos problemos iš darbo, stresai niekur nedingsta, labai stipriai atsiliepia santykiams su sutuoktiniu, vaikais, bet kad taip tiesiogiai dėl to mobingo, kažkaip neteko susidurti ... tai, na, nėra tiesioginė, taip sakant, mūsų darbo sritis. Mes galbūt per kitą pusę padedam, per šeimą ... I1: ... kai matome, kad patys negalime nieko padaryti, duodam kontaktus, pasakome kur kreiptis ... I4: ... aš daugiausiai būnu su ligoniais, mirštančiais - ten kiti dalykai... per išpažintis būna visokių dalykų, pasako, žinoma, tada patari, nueik pas vieną ar kitą specialistą, darbo teisininką, tau labiau pagelbės ...
			Teisinė prieiga	

Informantų atsakymai rodo (5 lentelė), kad, *pirma*, mokymo programose mobingo problema nėra aktualizuota, todėl stokojama specialių žinių, kaip elgtis susidūrus su tokiais atvejais, *antra*, socialinį darbą ir dvasinį konsultavimą studijavę informantai turi galimybių pasinaudoti psichologijos dalykų, susijusių su tarpasmeniniais santykiais, konfliktais žiniomis. Be to, ryškėja siauras požiūris į pagalbą. Religinų organizacijų veikla labiau orientuota į šeimą, pagalbą išgyvenant asmenines, egzistencines krizes, tačiau santykiai darbe, kaip tokių krizių galima priežastis, neakcentuojama. Kadangi stokojama pastangų tobulinti darbuotojų kompetencijas, tiek informantų turimos žinios (jų stygius), tiek deklaruojamos siauros organizacijų teikiamos pagalbos kryptys gali lemti tai, kad, susidūrus su reiškiniu, jis galimai liks neatpažintas (pvz., I4: „<...> dabar, kaip sakai, kažkas panašaus galėjo būti. <...> Tas mobingas ar kažkokie seni pykčiai <...>“). Be to, žinių stoka riboja ir organizacijų galimybes plačiau informuoti bendruomenės narius apie mobingo darbo vietoje reiškinių.

IŠVADOS

Išnagrinėjus dvasinės pagalbos psichologines traumas patyrusiems asmenims galimybes, nustatyta, kad dvasinė pagalba neturėtų būti apribota psichologinės, terapinės pagalbos konteksto, bet plečiama įtraukiant vertybiškai motyvuotas religines bendruomenes ir dvasininkus. Viena vertus, artimos aukai socialinės aplinkos įtraukimo, padedant susidoroti su vykstančiu terorizavimu darbo vietoje, idėja nėra visiškai nauja, tačiau, kita vertus, iki šiol buvo beveik nenagrinėtos religinių organizacijų išteklių panaudojimo galimybės. Tokias galimybes atskleidžia dvasinės pagalbos, padedant psichologines traumas patiriantiems asmenims, veiksmingumą patvirtinantys tyrimai. Išeinant iš to ir aptariant pagalbos mobingo aukoms sritis, pažymėtina, kad *pirma*, pagalbos mobingo aukoms organizavimas reikalauja plataus žinių ir įgūdžių poreikio spektro, kuriuo turėtų pasižymėti pagalbą teikiantys religinės bendruomenės atstovai ar dvasininkai. *Antra*, organizacijose būtų galima suteikti adekvačią moralinę paramą mobingo aukoms, padedant išvengti socialinės izoliacijos / iš jos išeiti ir kompleksiskai suteikiant informacinę pagalbą – nukreipiant pas specialistus. *Trečia*, krikščioniškos organizacijos reprezentuoja kongruentiškais vertybėmis, tikėjimu ir atsakomybe artimojo atžvilgiu grindžiamus socialinius ryšius, kurie galėtų pasitarnauti tiek suteikiant paramą, organizuojant informacijos sklaidą apie aptariamą reiškinių ir pagalbos būdus, tiek kuriant mobingui nepakančią aplinką, kur svarbi viešai išreikšta nepakantumo mobingui pozicija ir pagalbos būdai.

Nustačius Lietuvos krikščioniškų organizacijų pasirengimą padėti mobingo aukoms, išryškėjo tai, kad Lietuvoje veikiančios krikščioniškos organizacijos turi ribotą potencialą suteikti pagalbą nuo šio reiškinio nukentėjusiems asmenims. Potencialą, kuris galimas rengiant dvasinius konsultantus, riboja turimos žinios apie reiškinį, bazinis specialistų parengimas ir organizacijų kompetencijų tobulinimo politika, nusišalinant nuo tolimesnio specialistų mokymo ir jų kompetencijų tobulinimo. Tai lemia ribotas galimybes suteikti adekvačią pagalbą mobingo aukoms, kas ypač aktualu organizacijose dirbantiems socialinio darbo specialistams.

TYRIMO REIKŠMĖ, APRIBOJIMAI IR TOLIMESNIŲ TYRIMŲ GAIRĖS

Tyrimo reikšmė praktikams. Tyrimas rodo tiek specialistus rengiančių institucijų, tiek pagalbą teikiančių religinių organizacijų veiklą orientavimo ir darbuotojų kompetencijų tobulintinus aspektus, kadangi dėl žinių trūkumo praktikoje gali būti neįvertintos dėl darbe patiriamo smurto kylančios asmeninių ir šeimos krizių priežastys. Todėl būtų prasminga į tyrimo rezultatus atsižvelgti mokymo programas rengiančioms institucijoms ir pagalbą teikiančioms organizacijoms, organizuojant ir remiant specialistų kompetencijų tobulinimo programas.

Tyrimo reikšmė akademinėi bendruomenei. Tyrimas praplečia tarptautinėje mokslo bendruomenėje nagrinėjamų pagalbos mobingo darbo vietoje aukoms galimybių spektrą, kuriame iki šiol menkai tirtas krikščioniškų organizacijų potencialas.

Tyrimo apribojimai ir tolimesni tyrimai. Šiame straipsnyje pristatoma tik dalis tyrimo rezultatų, kuri susijusi išimtinai su teikiama dvasine pagalba, pagalbą teikiančiųjų kompetencijomis ir pagalbos mobingo aukoms teikimo praktika. Tyrimo dalis atskleidžianti vertybių kongrentiškumą/inkongrentiškumą religinėse organizacijose išsamiai detalizuojama kitame autoriaus straipsnyje. Taip pat akcentuotina, kad šiame tyrime buvo orientuojamasi tik į Lietuvoje veikiančių krikščioniškų organizacijų teikiamą dvasinę pagalbą, nenagrinėjant kitų (pasaulietinių) dvasinės pagalbos praktikų, kas galėtų būti atskiro tyrimo objektu. Tolimesniuose tyrimuose būtų prasminga detaliau nagrinėti dvasinę pagalbą teikiančių specialistų rengimo programas, religinių organizacijų vykdomų darbuotojų kompetencijų tobulinimo strategijas.

LITERATŪRA

1. Arruñada, B. (2010). Protestants and Catholics: Similar Work Ethic, Different Social Ethic. *The Economic Journal*, 120(547), 890–918. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2009.02325.x>
2. Benson, P. W., Furman, L. D., Canda, E. R., Moss, B., & Danbolt, T. (2016). Spiritually sensitive social work with victims of natural disasters and terrorism. *The British Journal of Social Work*, 46(5), 1372–1393. <https://dx.doi.org/10.1093%2Fbjsw%2Fbcv053>
3. Black, S., Weinles, D., & Washington, E. (2010). Victim strategies to stop bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 8(2), 138–147. <https://doi.org/10.1177/1541204009349401>
4. Bradshaw, C. P., O'Brennan, L. O., & Sawyer, A. L. (2008). Examining variation in attitudes toward aggressive retaliation and perceptions of safety among bullies, victims, and bully/victims. *Professional School Counseling*, 12(1), 10–21. <https://doi.org/10.1177/2156759X0801200102>
5. Bullis, R. K. (1996). *Spirituality in Social Work Practice*. Washington: Taylor & Francis.
6. Carroll, T. L., & Lauzier, M. (2014). Workplace bullying and job satisfaction: the buffering effect of social support. *Universal Journal of Psychology*, 2(2), 81–89. DOI: 10.13189/ ujp.2014.020205
7. Chung, Y. W. (2018). Workplace ostracism And workplace behaviors: A moderated mediation model of perceived stress and psychological empowerment. *Anxiety Stress and Coping*, 31(3), 304–317. <https://doi.org/10.1080/10615806.2018.1424835>
8. da Silva, J. A. L., & Saldanha, P. A. F. (2016). Mobbing and Its Impact on Interpersonal Relationships at the Workplace. *Journal of Interpersonal Violence*. <https://doi.org/10.1177/0886260516662850>
9. Davenport, N., Schwartz, R. D., & Elliott, G. P. (1999). *Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace*. Ames, Iowa: Civil Society Pub.
10. Dyson, J., Cobb, M., & Forman, D. (1997). The meaning of spirituality: a literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26(6), 1183–1188. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1997.00446.x>
11. Duffy, M. (2009). Preventing workplace mobbing and bullying with effective organizational consultation, policies, and legislation. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 61(3), 242–262. doi: 10.1037%2Fa0016578
12. Duffy, M., & Sperry, L. (2007). Workplace mobbing: individual and family health consequences. *The Family Journal*, 15(4), 398–404. <https://doi.org/10.1177/1066480707305069>
13. Duffy, M., & Sperry, L. (2012). *Mobbing: Causes, Consequences, and Solutions*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195380019.001.0001
14. Evangelija pagal Matą. Naujasis testamentas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006.
15. Evangelische Religion. Available at (2019-01-29): www.evangelische-religion.de
16. Evans, M. (2013). The Principle of Subsidiarity as a Social and Political Principle in Catholic Social Teaching. *Solidarity: The Journal of Catholic Social Thought and Secular Ethics*, 3(1), Article 4. Available at (2019-01-30): <http://researchonline.nd.edu.au/solidarity/vol3/iss1/4>
17. Ferris, P. A. (2009). The role of the consulting psychologist in the prevention, detection, and correction of bullying and mobbing in the workplace. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 61(3), 169–189. <http://dx.doi.org/10.1037/a0016783>
18. Garg, N. (2018). Promoting Organizational Performance in Indian Insurance Industry: The Roles of Workplace Spirituality and Organizational Citizenship Behaviour. *Global Business Review*. <https://doi.org/10.1177/0972150918778983>
19. Johnson, S. L. (2011). An Ecological Model of Workplace Bullying: A Guide for Intervention and Research. *Nursing Forum*, 46(2), 55–63. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6198.2011.00213.x>
20. Kiesling, Ch., Sorell, G. T., Montgomery, M. J., & Colwell, R. K. (2006). Identity and spirituality: A psychosocial exploration of the sense of spiritual self. *Developmental Psychology*, 42(6), 1269–1277. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.6.1269>

21. Kolodej, Ch. (2005). *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und seine Bewältigung*. Wien: Wuv.
22. Krysik, J. L. & Finn, J. (2010). *Research for Effective Social Work Practice*. New York and London: Routledge.
23. Lee, C. H. (2011). An Ecological Systems Approach to Bullying Behaviors Among Middle School Students in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(8), 1664–1693. <https://doi.org/10.1177/0886260510370591>
24. Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5(2), 119–126.
25. Leymann, H. (1993). *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
26. Leymann, H., Gustafsson, A. (1996). Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorders. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 251–275. <http://dx.doi.org/10.1080/13594329608414858>
27. Lietuvos statistikos departamentas. Tradicinės religinės bendrijos ir bendruomenės. Prieiga per internetą (2019-01-16): <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=46a22ec5-c147-434a-b6b4-3428a87f1958#/>
28. McCormick, D. W. (1994). Spirituality and Management. *Journal of Managerial Psychology*, 9(6), 5–8. doi:10.1108/02683949410070142
29. Meyer, F., Matzat, J., Höflich, A., Scholz, S., & Beutel, M. E. (2004). Self-help groups for psychiatric and psychosomatic disorders in Germany—themes, frequency and support by self-help advice centres. *Journal of Public Health*, 12(6), 359–364. <https://doi.org/10.1007/s10389-004-0071-0>
30. Moffatt, K. M., & Oxhandler, H. K. (2018). Religion and Spirituality in Master of Social Work Education: Past, Present, and Future Considerations. *Journal of Social Work Education*, 54(3), 543–553. <https://doi.org/10.1080/10437797.2018.1434443>
31. Mokslininko etikos kodeksas (2012). LMA prezidiumo nutarimas, Nr. 22. Prieiga per internetą (2019-01-15): <http://www.lma.lt/mokslininko-etikos-kodeksas>
32. Mulder, R., Pouwelse, M., Lodewijkx, H., Bos, A. E. R., & van Dam, K. (2015). Predictors of Antisocial and Prosocial Behaviour of Bystanders in Workplace Mobbing. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26(3), 207–220. <https://doi.org/10.1002/casp.2244>
33. Murray, A. (1995). The Principle of Subsidiarity and the Church. *Australasian Catholic Record* 72/2 (April, 1995), 163–172.
34. Namie, G., & Namie, R. (2009). U.S. Workplace bullying: Some basic considerations and consultation interventions. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 61(3), 202–219. doi: 10.1037/a0016670
35. Neuman, W. L. (2006). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (6th ed.). New York: Pearson.
36. Newman, L. L. (2004). Faith, Spirituality, and Religion: A Model for Understanding the Differences. *College Student Affairs Journal*, 23(2), 102–110.
37. Nielsen, M. B., Tangen, T., Idsoe, T., Matthiesen, S. B., & Magerøy, N. (2015). Post-traumatic Stress Disorder as a Consequence of Bullying at Work and at School. A Literature Review and MetaAnalysis. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 17–24. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.01.001>
38. Pandey, A., & Gupta, R. K. (2008). Spirituality in Management: A Review of Contemporary and Traditional Thoughts and Agenda for Research. *Global Business Review*, 9(1), 65–83. <https://doi.org/10.1177/097215090700900105>
39. Rissi, V., Monteiro, J. K., Ceconello, W., & de Moraes, E. G. (2016). Psychological Interventions against Workplace Mobbing. *Trends in Psychology / Temas em Psicologia*, 24(1), 353–365. doi: 10.9788/TP2016.1-24
40. Ruth-Sahd, L. A., Hauck, C. B., & Sahd-Brown, K. E. (2018). Collaborating with hospital chaplains to meet the spiritual needs of critical care patients. *Dimensions of Critical Care Nursing*, 37(1), 18–25. <https://doi.org/10.1097/DCC.0000000000000279>
41. Sheehan, M. (2004). Workplace Mobbing: a proactive response. *Workplace Mobbing Conference*, 1–11. Brisbane, Australia.
42. Sheridan, M. J. (2004). Predicting the Use of Spiritually-Derived Interventions in Social Work Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 5–25. DOI: 10.1300/J377v23n04_02

43. Signorelli, M. S., Costanzo, M. C., Cinconze, M., & Concerto C. (2013). What kind of diagnosis in a case of mobbing: post-traumatic stress disorder or adjustment disorder? *BMJ Case Reports*, January 2013 - Volume 2013. <https://doi.org/10.1136/bcr-2013-010080>
44. Tigchelaar, H., Meeuwesen, L., Bakker, C., & van Nijnatten, C. (2016). Religion and worldview in the work of Marie Muller-Lulofs, a pioneer in Dutch social work Religie en levensbeschouwing in het werk van Marie Muller-Lulofs, een pionier in het Nederlandse social work. *European Journal of Social Work*, 20(2), 179–190. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1188780>
45. Tzouramani, E., & Karakas, F. (2016). Spirituality in Management. In: de Souza M., Bone J., Watson J. (eds) *Spirituality across Disciplines: Research and Practice*. Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-319-31380-1_21
46. Vensel, S. R. (2012). *Mobbing, Burnout, and Religious Coping Styles Among Protestant Clergy: A Structural Equation Model and Its Implications for Counselors*. Dissertation. Florida Atlantic University.
47. Vis, J. A., & Boynton, H. M. (2008). Spirituality and transcendent meaning making: possibilities for enhancing posttraumatic growth. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 27(1-2), 69–86. <https://doi.org/10.1080/15426430802113814>
48. Vveinhardt, J. (2017). Neapibrėžtumas kaip organizacijos valdymo krizė: poveikis organizacijos klimatui ir darbuotojų tarpusavio santykiams. *Organizacijų valdymas neapibrėžtumų aplinkoje: teorija ir praktika*. Monografija. Red. G. Jucevičius. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. P. 145-161.
49. Vveinhardt, J., & Gulbovaite, E. (2016). Expert evaluation of diagnostic instrument for personal and organizational value congruence. *Journal of Business Ethics*, 136(3), 481–501. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2527-7>
50. Vveinhardt, J., & Gulbovaite, E. (2017). Models of congruence of personal and organizational values: how many points of contact are there between science and practice? *Journal of Business Ethics*, 145(1), 111–131. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2871-2>
51. Vveinhardt, J., & Zygmantaitė, R. (2015). Vectors of cross-cultural studies of social ostracism in the workplace: a comparative analysis. *2nd World Conference on Psychology Sciences* (The University of Chicago, Chicago, USA, 27-28 August, 2015). Available at (2019-01-29): <http://www.awer-center.org/abstracts/WCPSY-2015%20Abstracts%20Book.pdf>
52. Vveinhardt, J., & Žukauskas, P. (2012). *Mobingas darbuotojų santykiuose: individas, organizacija, sociumas*. Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
53. White, M. L., Peters, R., & Schim, S. M. (2011). Spirituality and Spiritual Self-Care: Expanding Self-Care Deficit Nursing Theory. *Nursing Science Quarterly*, 24(1), 48–56. <https://doi.org/10.1177/0894318410389059>
54. Wright, K. S. (2017). The principles of Catholic social teaching: A guide for decision making from daily clinical encounters to national policy-making. *The Linacre Quarterly*, 84(1), 10–22. <https://doi.org/10.1080/00243639.2016.1274629>
55. Zapf, D., & Einarsen, S. (2005). Mobbing at Work: Escalated Conflicts in Organizations. In S. Fox & P. E. Spector (Eds.), *Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets* (pp. 237–270). Washington, DC, US: American Psychological Association. doi: 10.1037/10893-010
56. Zapf, D., Escartin, J., Einarsen, S., Hoel, H., & Vartia, M. (2011). Empirical Findings on Prevalence and Risk Groups of Bullying in the Workplace. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, & C. L. Cooper (Eds.), *Bullying and Harassment in the Workplace* (2nd ed., pp. 75–105). Boca Raton, FL: CRC Press.
57. Zenkert, R. L., Brabender, V., & Slater, C. (2014). Therapists' responses to religious/spiritual discussions with trauma versus non-trauma clients. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 44(3), 213–221. <https://doi.org/10.1007/s10879-014-9264-1>

AS YOU DID IT TO ONE OF THE LEAST OF THESE MY BROTHERS, YOU DID IT TO ME (MATT 25:40): HELP OF LITHUANIAN CHRISTIAN ORGANIZATIONS FOR MOBBING VICTIMS

MYKOLAS DEIKUS

Vytautas Magnus University

ANNOTATION

Relevance of the research. Research on the interaction between social activity and religion highlights the effectiveness of spiritual help in both inpatient care facilities and in cases of psychological trauma. Mobbing, as a long-lasting and intense psychological and physical terror, often causes severe psychological trauma to the victims, the victims feel isolated and powerless. However, in international scientific literature, the opportunities of assistance provided by clergy and Christian organizations in the context of mobbing remain almost unexplored. In Lithuania, the network of Christian organizations is one of the widest, but their readiness to help the victims of mobbing has not been investigated so far.

Object of the research: the readiness of Christian organizations to help the victims of mobbing.

Purpose of the research: after exploring the possibilities of spiritual help, to determine the readiness of Lithuanian Christian organizations to help the victims of mobbing.

Research objectives: 1) to explore the possibilities of spiritual help to persons who have experienced psychological trauma; 2) to discuss vectors of help for victims of mobbing; 3) to determine the readiness of Lithuanian Christian organizations to help the victims of mobbing.

Methods of research: analysis and synthesis of scientific literature, semi-structured interview.

Results of the research show that Christian organizations underestimate and underuse the available opportunities to provide community, informational and spiritual help to the victims of mobbing. The conclusions outline the trajectories for the development of spiritual help for the victims of mobbing by Christian organizations.

The importance of the research for practitioners. The study shows the aspects to be improved in activity orientation of both specialist training institutions and religious organizations providing assistance as well as in employee competencies, as the lack of knowledge in practice may lead to unheeded causes of personal and family crises arising from work-related violence. Therefore, it would be meaningful for the institutions preparing training programmes and for organizations providing assistance to consider research results while organizing and supporting programmes for developing specialist competencies.

The significance of the research for the academic community. The study broadens the range of possibilities of assistance to the victims of workplace mobbing, analyzed in the international scientific community but so far still containing little research on the potential of Christian organizations.

Research limitations and further research. This article presents only a part of research results, which is related exclusively to provided spiritual assistance, assistance providers' competences, and practice of assistance provision to the victims of mobbing. The part of the research, revealing value congruence/incongruity in religious organizations, is exhaustively detailed in another article of the author. It should also be emphasized that this study focused only on spiritual assistance provided by Christian organizations operating in Lithuania, without analyzing other (secular) spiritual assistance practices, which could be the object of a separate study. In further research, it would make sense to perform a more detailed analysis of spiritual assistance providers' training programs, strategies for improving employee competencies, implemented by religious organizations.

Keywords: *mobbing, spiritual help, victims, Christian organizations, religiousness*

Funding. *This research is funded by the European Social Fund under the No 09.3.3-LMT-K-712-10-0258 "Development of Competences of Scientists, other Researchers and Students through Practical Research Activities" measure.*

IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ VERSLE

Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga

ISSN 2029–7130

SL 344. 2019-06-20. 5 leidyb. apsk. 1.

Tiražas 10 egz. Užsakymas 144. Kaina sutartinė.

Išleido Kolpingo kolegija, Raguvos g. 7, 44275 Kaunas

Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas